T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ORYANTALİSTLERİN HZ. ALİ'NİN HAYATINA YAKLAŞIMLARI

Sergen SARIKAYA

ŞANLIURFA 2022

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ORYANTALİSTLERİN HZ. ALİ'NİN HAYATINA YAKLAŞIMLARI

Sergen SARIKAYA

Danışman

Doç. Dr. Ömer SABUNCU

ŞANLIURFA 2022

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Ömer SABUNCU danışmanlığında, Sergen SARIKAYA'nın hazırladığı "Oryantalistlerin Hz. Ali'nin Hayatına Yaklaşımları" konulu bu çalışma 21 /10 /2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☒Oybirliğiyle / ☐ Oy çokluğu ile

İmza

Danışman	: Doç. Dr. Ömer SABUNCU	
Üye	: Doç Dr. Zehra GENÇEL EFE	
Üye	: Dr. Öğrt. Üyesi Abdurrahim ARSLAN	

Bu tezin İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Enstitü Müdürü

Bu çalışma: ……. Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No : ……

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

	T.C. **HARRAN ÜNİVERSİTESİ** **TEZLİ YÜKSEK LİSANS** **TEZ ONAY SAYFASI**	**Doküman No** : HRÜ-KYS-FRM-015 **Yayın Tarihi** : …./…./.20… **Revizyon No** : **RevizyonTarihi** :

ORİJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	195226007
Adı / Soyadı	Sergen SARIKAYA
Anabilim Dalı/Programı	İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı/Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	Oryantalistlerin Hz. Ali'nin Hayatına Yaklaşımları

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 104 sayfalık kısmına ilişkin, 27/11/2022 tarihinde şahsım/danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 21'dir. Ayrıca tez çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:
1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

27/11/2022
Sergen SARIKAYA

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 27/11/2022

Doç. Dr. Ömer SABUNCU
(Danışman)

ÖZET

ORYANTALİSTLERİN HZ. ALİ'NİN HAYATINA YAKLAŞIMLARI

SARIKAYA, Sergen

Yüksek Lisans Tezi

İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ömer SABUNCU

Eylül, 2022, 104 Sayfa

Ele almış olduğumuz çalışmamızın adı "Oryantalistlerin Hz. Ali'nin Hayatına Yaklaşımları" olarak belirlenmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) daima yanında var olan, Hulefâ-yi Râşidîn'in son halkası Hz. Ali'nin hayatı Müslüman âlimler kadar oryantalist yazarların da dikkatini çekmiş ve onlar da Hz. Ali üzerine muhtelif eserler ortaya koymuşlardır. Hz. Ali'nin hayatının dikkat çekmesinin sebebi Vesayet, Ehl-i Beyt, Hilâfet, İmamet, Nass ile Tayin, Gadîr-i Hum ve Kırtas Hadisesi gibi birçok kavramın onun üzerine inşa edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu kavramlar etrafında birçok fırka, hizip neşet etmiş ve birçok fikir ortaya konmuştur. Oryantalist müellifler de bu kavramlar üzerine kendi fikirlerini beyan etmişler ve kendi kavramları üzerinden olayları okuma gayreti içerisinde olmuşlardır. Bilhassa Hz. Ali'nin diğer halifelerle ilişkileri, buhranlı ve iç savaş hali ile geçen iktidar yılları, üzerinde en çok kalem oynatılan mevzulardandır. Oryantalist yazarlar ismi mezkûr olayları ele alırken daha tenkit eğilimli, daha eleştirel bir usul takip etmişlerdir. Bununla birlikte bazen olaylara farklı açılardan bakarken bazen de vuku bulan hadiseleri salt bir sebebe indirgemişler ve tarihî gerçekçiliğe uygun düşmeyen bazı aktarımlarda bulunmuşlardır.

Tezimizi ortaya koymamıza neden olan sorun ise ikiye ayrılmaktadır. Bunların ilki tarihi gerçekçiliğe uygun düşmeyen aktarımlardır. Diğeri ise yıllar önce cereyan eden tarihî olayları tek taraflı okumaya bağlı kalarak anlamaya çalışmaktır. Unutulmamalıdır ki bir olayın gerçekleşmesi salt bir sebebe indirgenemez. Nitekim tek taraflı okumalar olayları anlamakta yetersiz kalır. Çalışmamızdaki asıl amaç oryantalist yazarların Hz. Ali üzerine yazmış oldukları eserleri İslâm tarihi kaynaklarını temel alarak tashih, tahkik ve tenkit süzgecinden geçirerek çapraz okumalar sayesinde incelemek ve irdelemektir. Aynı şekilde çapraz okumanın gereği

olarak olaylar önce oryantalist müelliflerin kaleminden aktarılmış, akabinde İslâm tarihi kaynaklarına arz edilmiş, ardından da çağdaş araştırmacıların konu ile ilgili görüşlerine yer verilerek bahsedilen konuya farklı bakış açıları katılmaya çalışılmış ve böylece tarihi olaylara farklı yönlerden bakmanın gerekliliği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Hz. Ali, Hilâfet, Fitne, İç Savaş. Oryantalizm,

ABSTRACT

ORIENTALISTS APRROACH TO HZ. ALI'S LIFE

SARIKAYA, Sergen

Master's Thesis

Department of Islamic History and Arts

Advisor: Assoc. Prof. Ömer SABUNCU

September, 2022, 104 Pages

The name of the study we have dealt with has been determined as "The Approaches of the Orientalists to the Life of Hazrat Ali". The life of Hazrat Ali, the last link of the Hulefa-yi Raşidîn(Righteous Caliphs), who was always with the Prophet (pbuh), attracted the attention of orientalist writers as well as Muslim scholars, and they produced various works on Hazrat Ali. The reason why Hazrat Ali's life draws attention is due to the fact that many concepts such as Vesayet(Domination), Ehl-i Beyt(family of the house) , Hilâfet(Caliphate), İmamet(Imamate), Nass ile Tayin(Divine Decree), Gadîr-i Hum (Eid al-Ghadir) ve Kırtas Hadisesi (Incident of Qirtas) are built on him. Many sects and factions have sprung up around these concepts and many ideas have been put forward. Orientalist authors also expressed their own ideas on these concepts, and tried to analyze the events through their own concepts. In particular, the relations of Hazrat Ali with other caliphs, the years of power that passed with depression and civil war are among the most discussed topics. Orientalist writers have followed a more critical approach while dealing with the aforementioned events. However, sometimes they looked at the events from different angles, sometimes they reduced the events that took place to a mere cause, and they made some transfers that were inconsistent with historical realisms.

The matter that causes us to carry out our thesis is divided into two. The first of these is transferences that do not fit the historical realism. The other is to try to understand the historical events that took place years ago by adhering to one-sided reading. It should not be forgotten that the occurrence of an event cannot be reduced to a mere cause. As a matter of fact, one-sided readings fall short of understanding the events.

The main purpose of our study is to examine and scrutinize the works of orientalist writers on Hazrat Ali, based on Islamic historical sources, by passing them through the filter of proofreading, verification and criticism. In the same way, as a requirement of cross-reading, the events were first transferred from the pen of orientalist authors, after that, it was presented to the sources of Islamic history, and then, by giving the views of contemporary researchers on the subject, different perspectives were tried to be included in the subject, thus emphasized the necessity of looking at historical events from different perspectives.

Keywords: History of Islam, Hazrat Ali, Caliphate, Sedition, Civil War, Orientalism.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI II

ORİJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU III

ÖZET IV

ABSTRACT VI

KISALTMALAR XI

GİRİŞ 1

A. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı 1

B. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları 2

C. Oryantalizmin Genel Bir Tanımı 6

D. Hz. Ali'nin Hayatı 7

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK DÖNEM ORYANTALİSTLERİ(1783-1886)

1.1. WASHINGTON IRVING 10

1.1.1. Hayatı 10

1.1.2. Hz. Ebû Bekir'in Halife Seçiminde Hz. Ali 12

1.1.3. Hz. Ömer Döneminde Hz. Ali 16

1.1.4. Hz. Osman Döneminde Hz. Ali 17

1.1.5. Hz. Ali Dönemi 18

1.1.6. Cemel Savaşı 21

1.1.7. Hz. Ali ve Muâviye Mücadelesi 22

1.1.8 Hz. Ali'nin Vefatı 24

1.1.9. Irving'e Göre Genel Bir Hz. Ali Portresi 25

1.2. JULIUS WELLHAUSEN 26

1.2.1. Hayatı 26

1.2.2. Hilâfetine Kadar Hz. Ali 28
1.2.3. Hz. Ali ve Abdullah b. Sebe ile İlgili Rivayetleri Tahlili 33
1.2.4. Hz. Ali'nin Halife Olması 35
1.2.5. Cemel Savaşı 37
1.2.6. Hz. Ali ve Muâviye Mücadelesi 39
1.3. CARL BROCKELMANN 42
1.3.1. Hayatı 42
1.3.2. Hilâfetine Kadar Hz. Ali 45
1.3.3. Hz. Ali Dönemi 48
1.4. PHILIP KHURI HITTI 50
1.4.1. Hayatı 50
1.4.2. Hilâfetine Kadar Hz. Ali 52
1.4.3. Hz. Ali Dönemi 55

İKİNCİ BÖLÜM

YAKIN DÖNEM ORYANTALİSTLERİ (1945-GÜNÜMÜZ)

2.1. LESLEY HAZLETON 59
2.1.1. Hayatı 59
2.1.2. Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Hz. Ali 61
2.1.3. Hz. Ebû Bekir Döneminde Hz. Ali 67
2.1.4. Hz. Osman Dönemi Olaylarında Hz. Ali 70
2.1.5. Hz. Ali Dönemi 71
2.1.6. Cemel Savaşı 72
2.1.7. Şıffîn Savaşı 75
2.1.8. Şıffîn Sonrası Gerçekleşen Olaylar 76
2.1.9. Hz. Ali'nin Vefatı 76
2.2. HUGH KENNEDY 77

2.2.1. Hayatı 77

2.2.2. Hilâfetine Kadar Hz. Ali 79

2.2.3. Hz. Ali Dönemi 81

2.2.4. Hugh Kennedy'nin Eserinde Hz. Ali Portresi 83

SONUÇ 86

KAYNAKÇA 90

KISALTMALAR

(a.s.) : ‘Aleyhi’s-Selâm

b. : İbn, bin/Oğlu

Bkz. : Bakınız

bint : Kızı

c. : Cilt

(c.c.) : Celle celâluhû

Çev. : Çeviren

DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi

Ed. : Editör

H. : Hicrî

Hz. : Hazreti

M. : Milâdî

Ö. : Ölüm tarihi

(r.a.) : Radıyallahu anh

R.anhâ : Radıyallahu anhâ

S. : Sayfa

(s.a.v.) : Sallallâhu aleyhi ve sellem

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Thk. : Tahkik eden

t.y. : Tarih yok

Tsh. : Tashih eden

Ü. : Üniversite

Vb. : ve benzerleri

Yay. : Yayınları

y.y. : Yüzyıl

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Hulefâ-yi Râşidîn olarak anılan dört halifenin sonuncusu olan Hz. Ali (r.a.) (ö.40/661) hem yaşadığı dönemde hem de vefatından sonraki dönemlerde her zaman hayatı ile dikkatleri üzerine çekmeyi başarabilmiş bir şahsiyettir. Tarihi hadiselerin en önemli noktaları günümüzdeki yansımalarıdır. Bu minvalde olmak üzere Hz. Ali'nin hayatı hâlen günümüzdeki Müslümanların hayatını etkilemektedir. Konuyla bağlantılı olarak Edward Hallett Carr'ın ifade ettiği üzere "Tarihçinin üstünde araştırmalar yapıp etütte bulunduğu geçmiş, ölü bir geçmiş değildir; belli bir anlamda bugün hâlâ yaşayan bir geçmiştir."[1] Bugün hâlihazırda yaşayan geçmiş hüviyetinde bulunan ve İslâm dünyasının iki kutba bölünmesinde Hz. Ali'nin şahsiyeti etrafında oluşturulan tasvirler, tasavvurlar ve kavramlar bu konuya en güzel örnektir. Hz. Ali'nin tarihi şahsiyeti yanında bir de onun etrafında oluşturulan bahsettiğimiz kavramlar sürekli bir tartışma konusu olmuş, birçok kişi de bu mecrada kalem oynatmıştır. Bu mecrada kalem oynatan bir kesim de oryantalistler olmuştur. Oryantalist yazarlar kaleme aldıkları eserlerde Hz. Ali üzerine birbirlerinden muhtelif fikirler ortaya koymuşlar, bazen konuya yumuşak bir üslup ile yaklaşırlarken, bazen de tenkit adı altında zan ifadeleri kullanmışlar, tarihî kişilikleri töhmet altında bırakmışlar ve olayları kendi dünya görüşleri, kendi yetiştikleri dünyanın kavramları üzerinden okumuşlardır. Edward Said oryantalistlerin her ne kadar doğu dünyası üzerine eserler telif etseler bile yine de doğu dünyasını anlamakta aciz kaldıklarını ifade eder. Bunun sebebini de kültürel, zamansal ve mekânsal farklılıklara bağlar. [2]

Olaylara dışarıdan bakan bir göz olması sebebiyle oryantalistlerin bu alan üzerine yazdığı eserler önemlidir. Araştırmamızın konusu da bu alan üzerine yazılan belli başlı eserleri ele alarak İslâm tarihi kaynaklarına arz etmektir. Yine bu doğrultuda olmak üzere bahsedilen mevzuya daha fazla açıklık getirebilmesi adına muasır araştırmacıların da bazı noktalarda fikirlerine yer verilmiştir. Unutulmamalıdır ki tarihî olaylar incelenirken tek tip okuma tarzı ile yapılan okumalar kişiyi hakikate

[1] Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir?*, 2. Bs (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 26.
[2] Edward Wadie Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, trc. Berna Ülner, 7. Bs (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 234.

iletmekten ziyade bilakis bağnazlığa götürür. Keza literal veya batını okumalar da tarihi olayları anlamada eksen kaybına sebep olarak bizleri yanlış yola sevk edebilir. "…. olgularla doğrudan ya da dolaylı ilgili olan bütün malzemeler toplandıktan sonra bunların iyice tahlil edilmesi, sonra da olguların ihata edici bir bakış açısı ile değerlendirilmesi gerekir."[3] fikrinden hareketle ihata edici, mukayeseli çapraz tarih okumacılığının ne kadar mühim olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim çalışmamız bu konunun ehemmiyetine dikkat çekmeyi amaçladığı kadar önemini vurgulamayı da hedeflemektedir.

B. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Tarihsel bir olay kadar herhangi bir mevzu ele alınırken meselenin ele alınış biçimi açısından sağlam sistematiğinin olması gerekir. Aksi takdirde ele alınan konunun altı boş kalacak ve o konu asla sağlam temellere dayanmayacaktır. Bir inşaatın yapımı gibi eğer bina sağlam direkler üzerinde temellendirilmezse en ufak sarsıntıda yıkılıp yok olmaya mahkûmdur. Nitekim âlimlerimiz bu hususu "Usulsüz vüsûl olmaz." gibi kısa ama öz bir deyiş ile ifade etmişlerdir. Bahsedilen deyiş öncelikle tasavvuf için söylenmiş olsa da esasında ilmî meselelerin temelini oluşturan bir deyiştir. Keza "Yöntemsizlik yönsüzlüktür." Tarih ilminde ise asıl prensip olayları çeşitli aşamalardan geçirip tahlil etmek, sebep ve sonuçlarıyla olaylara geniş bir perspektiften bakarak anlamaya gayret etmektir. Tarihçi bir yargıç ya da hakem değildir. [4]

Bu ilkelerden yola çıkarak tezimizde mümkün mertebe olayları irdelemeye gayret ettik. Öncelikle konuya açıklık getirmesi açısından "Oryantalizm" kavramının tanımını vermeye çalıştık. Akabinde ise Hz. Ali'nin hayatına ana hatlarıyla muhtasar olarak yer verdik. Ardından incelemeye gayret ettiğimiz oryantalistleri iki bölüm halinde eskiden yeniye tarzında kronolojik başlık altında inceledik. İlk bölümü "Klasik Dönem Oryantalistleri (1783-1886)" başlığı altında incelerken ikinci bölümü "Yakın Dönem Oryantalistleri (1945-Günümüz)" başlığı altında inceledik. Bu kategorilendirmeyi herhangi bir karışıklığa mahal vermemek, okuyanların aklında muğlaklık oluşturmamak ve kronolojik olarak oryantalizmin seyrini aktarabilmek için

[3] Adnan Demircan, *Tarih ve Tarihçi*, 1. Bs (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 33.
[4] Demircan, *Tarih ve Tarihçi*, 75.

yaptık. Nitekim tarihi olaylar kronolojik seyir içerisinde okunduğu takdirde akılda daha kalıcı bir izlenim bırakması muhtemeldir. Belirttiğimiz kategorilendirmeden sonra bahsedeceğimiz oryantalist müellifin hayatına ve eserlerine ana hatlarıyla yer vererek tanıtmaya çalıştık. Akabinde müellifin Hz. Ali üzerinde yazmış olduğu satırlara yer vererek düşüncelerini aktarmaya çalıştık. Bunu yaparken özellikle Hz. Ali hakkında yazılmış olan dikkat çekici hususlara yer vermeye gayret ettik. Bazı noktalarda müelliflerin birbirlerine benzer görüşlere sahip olduğunu görsek de bu görüşleri ayrı bir bölüm oluşturarak toplamak yerine ismi geçen oryantalistin başlığı altında incelemeyi uygun gördük. Bunun sebebi de her oryantalistin kendi fikirleriyle tanınmasının daha önemli olduğunu düşünmemizden kaynaklıdır. Lakin birbirlerine benzeyen görüşleri incelerken her defasında farklı bir argüman sunarak konuyu sıkıcı hale getirmemeye gayret ettik.

İncelemekte olduğumuz her oryantalistin fikirlerine yer verip dipnotlandırma işlemini tamamladıktan sonra bahsedilen konuyu temel İslâm tarihi kaynaklarına arz ettik. Olayların oryantalistlerin anlattığı şekilde kaynaklarımızda yer alıp almadığının tespitini yaptık. Oryantalistlerin kaynak belirtmede titiz davranmadıkları görüldüğü için çalışmamızda yer alan İslâm tarihi kaynaklarını esas alan dipnotların geneli tarafımıza aittir. Titiz davranmamaktan kasıt ise "Taberi'de böyle aktarılmıştır, İbn Sa'd da bu şekilde aktarılmıştır." diye şerh düşülmesi ama genel olarak cilt ve sayfa bilgilerinin oryantalistler tarafından verilmemesidir. Biz bu şekilde aktarılan olayları kaynaklarımızda ilgili yerlerde bularak dipnotlarını verdik. Tarihi kaynaklarımızla mukayese ederek tahlilini yaptığımız meseleye daha geniş bir perspektif katabilmek adına muasır araştırmacıların fikirlerinden de yer yer bahsettik. Kendi şahsi kanaatlerimize ise en son yer verdik. Özetle önce oryantalist yazarların Hz. Ali hakkındaki satırlarını ele aldık, akabinde ismi mezkûr hadiseleri kaynaklarımıza arz ederek tashihini ve tahlilini yapmaya çalıştık, daha sonra çağdaş araştırmacıların konu ile ilgili fikirlerine yer verdik ve nihayetinde ise kendi şahsi kanaatlerimizi belirttik. Bu dört ayaklı diyebileceğimiz yöntemi çalışmamız boyunca sürdürmeye gayret ettik.

Çalışmamızda incelemeye çalıştığımız asıl mesele oryantalistler olmasından mütevellit önce yararlandığımız oryantalistler ve eserlerinden bahsetmek gerekmektedir. Kronolojik olarak gitmek gerekirse evvela Amerikan sîret tarzının

benzersiz bir örneğini *''Mahomet and His Successors''*[5] adlı eseriyle ortaya koyan Washington Irving'dir. Washington Irving'in (1783/1859) bahsedilen eseri *"Muhammed'in Haleflerinin Hayatları"*[6] adı ile Muhammed İkbal Saylık tarafından dilimize kazandırılmıştır. İncelemeye çalıştığımız diğer bir oryantalist ise Julius Wellhausen'dir. Wellhausen (1844/1918) genellikle İslâm tarihi üzerine yaptığı araştırmalar ile bilinir ve bu mecrada yazmış olduğu eserler onu önemli bir oryantalist haline getirmiştir. Neşrettiği eserler sadece Türkçeye değil birçok dile de tercüme edilmiş olan Wellhausen'in İslâm tarihi üzerine telif etmiş olduğu *"Skizzen und Vorarbeiten*[7] *(İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş)*[8]*" Die Religiös-Politischen Oppositionsparteien im alten Islam*[9] *(İslâmiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri)*[10] ve *Das Arabische Reich Und Sein Sturz*[11] *(Arap Devleti ve Sükûtu)*[12] adlı eserlerin tümü Türkçeye Fikret Işıltan tarafından çevrilmiştir ve çalışmamızda istifade edeceğimiz eserlerdir. Wellhausen gibi Alman oryantalistler arasından sayılan Carl Brockelmann (1868/1956) ise İslâm kültür tarihi üzerine yazmış olduğu eserler ile maruftur. Aynı zamanda mühim Türkologlardan olan Brockelmann, neşretmiş olduğu *"Geschichte der İslâmischen Völker und Staaten"*[13] adlı eseriyle bilinmekte olup bu eser dilimize *"İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi"* [14] adıyla Neşet Çağatay tarafından tercüme edilmiştir. Yararlandığımız diğer bir oryantalist ise Ortadoğu coğrafyasında doğmuş Arap tarihi, kültürü ve edebiyatı uzmanı olan Arap asıllı bir Hıristiyan olan Philipp Khuri Hitti'dir. Hitti'nin (1886/1978) önemi Batı dünyasında Arap tarihinin ayrı bir disiplin dalı olarak ele alınmasında oynadığı mühim rol sebebiyledir. Batı ve

---

[5] Washington Irving, *Mahomet and His Successors*, 9. Bs (New York; London : The Co-operative Publication Society, t.y.).
[6] Washington Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, trc. Muhammed Saylık (Ankara Okulu Yayınları, 2021).
[7] Julius Wellhausen, *Skizzen und Vorarbeiten*, 1. Bs (Berlin: Druck Und Verlag Von Georg Reimer, 1884).
[8] Julius Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, trc. Fikret Işıltan (İstanbul: Ankara Matbaası, 1960).
[9] Julius Wellhausen, *Die Religios Politischen Oppositionsparteien Im Alten Islam*, 1. Bs (Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1901).
[10] Julius Wellhausen, *İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*, trc. Fikret Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989).
[11] Julius Wellhausen, *Das Arabische Reich und Sein Sturz* (Berlin: Verlag Von Georg Reimer, 1902).
[12] Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, trc. Fikret Işıltan, 1. Bs (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1963).
[13] Carl Brockelmann, *Geschichte der islamischen Völker und Staaten* (De Gruyter Oldenbourg, t.y.).
[14] Carl Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, trc. Neş'et Çağatay, 2. Bs (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1964).

Doğu dünyasında birçok kurum ve kuruluşun üyeliğini de üstlenen Hitti, önemli oryantalistlerdendir. Kaleme almış olduğu eserler birçok dile tercüme edilmiştir. Hitti'nin en önemli eseri ise yine birçok dile *çevrilen "History of the Arabs"*[15] adlı eseridir. İsmi mezkûr eser dilimize *"Siyâsi ve Kültürel İslâm Tarihi"*[16] adıyla Salih Tuğ tarafından kazandırılmıştır. Çalışmamızda yararlandığımız son iki oryantalist ise Lesley Hazleton (D. 1945) ve Hugh Kennedy'dir (D.1947). Lesley Hazleton'un yazmış olduğu *"The First Muslim: The Story of Muhammad"*[17] ve *"After the Prophet: The Epic Story of the Shia-Sünnî Split in İslâm"*[18] adlı eserler çalışmamız adına mühim eserlerdir. *"The First Muslim"* adlı eser *"İlk Müslüman"*[19] adıyla Erdal Bodur tarafından dilimize çevrilirken *"After the Prophet"* adlı eser ise *"Peygamber'den Sonra"*[20] ismiyle Enver Günsel tarafından tercüme edilmiştir. Her iki eser de dünya basınında yankı uyandırmış, özellikle The Seattle Times, New York Times ve Haaretz gibi Batı ve Doğu dünyasının önemli yayın organları tarafından takdir edilmiştir. Özellikle *"After the Prophet"* adlı eser PEN-USA ödüllerinde finale kalmıştır. Hugh Kennedy'nin *"The Caliphate"*[21] adlı eseri ise dilimize *"Hilafet"*[22] adıyla M. Murtaza Özeren tarafından çevrilmiştir. İsmi geçen eser "Hilafet" kavramının polemikçi bir havada irdelemektedir. Ayrıca eser "Hilafet" kavramının genel bir izdüşümünü vermekte ve tarihsel süreçte bahsedilen kavramın değişimini ele alarak serencamını aktarmaktadır. Bu yüzden Kennedy'nin *"Caliphate"* adlı eseri mühimdir.

Çalışmamızda kullandığımız İslâm tarihi kaynakları kısmına gelince başta Vâkıdî'nin (ö. 207/823) *Kitabül-Meğâzi*'si[23], İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sire*'si[24],

---

[15] Philip K. Hitti, *History of the Arabs*, 10. Bs (Hong Kong: Macmillan Education, 1970).
[16] Philip K. Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslam Tarihi*, trc. Salih Tuğ, 2 c. (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989).
[17] Lesley Hazleton, *The First Muslim (The Story of Muhammad)* (New York, United States of America: Riverhead Books, 2013).
[18] Lesley Hazleton, *After the Prophet: The Epic Story of the Shia-Sunni Split in Islam* (Knopf Doubleday Publishing Group, 2009).
[19] Lesley Hazleton, *İlk Müslüman*, trc. C. Erdal Bodur, 3. Bs (İstanbul: Kitabix, 2017).
[20] Lesley Hazleton, *Peygamberden Sonra Sünni-Şii Bölünmesinin Epik Hikayesi*, trc. Evren Günsel, 1. Bs (İstanbul: Kitabix, 2013).
[21] Hugh Kennedy, *The Caliphate* (London: Pelican Books, 2016).
[22] Hugh Kennedy, *Hilafet*, trc. muhammed Murtaza Özeren, 1. Bs (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2019).
[23] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meġāzî*, ed. Marsden Jones, 3. Bs, 3 c. (Beyrut: Dâru'l-Alemî, 1989).
[24] Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakâ ve İbrahim el-Ebyârî, 8. Bs, 4 c. (Kahire: Şirketü Mektebetü ve Matbûatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955).

İbn Sa‘d’ın ((ö.230/845) *eṭ-Ṭabaḳātü’l-kübrâ*’sı[25], el-Belâzürî'nin (ö. 279/892) *Ensâbü'l-eşrâf*[26] kitabı, Taberî'nin (ö. 310/923) *Târihu't Taberî*[27] adlı eseri İbnü’l-Esîr’in (ö. 630/1233) *el-Kâmil fi’t-Târîḫ*[28] adlı eseriyle İbn Kesîr’in (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve’n-Nihâye*[29] adlı eseri gibi muteber sayılan eserler rivâyetlerine yoğun olarak başvurduğumuz temel kaynaklardır.

Çalışmamızla ilgili olarak temel kaynaklardan istifade ettiğimiz kadar çağdaş kaynaklardan da mümkün mertebe istifade etmeye gayret ettik. Çalışmamızda ilgili yerlerde konuyla paralel olan birçok tez, makale, kitap, kitap bölümü ve sempozyum bildirilerinden de yararlanılmıştır.

C. Oryantalizmin Genel Bir Tanımı

Oryantalizm ya da diğer bilinen ismiyle Şarkiyatçılık veya Müsteşriklik ‘Doğu Bilimi’ anlamına gelmektedir.[30] Kökeni Latince doğuyu belirtmek için kullanılan ‘Orient’ kelimesine dayanmaktadır. Batı kökenli kendine ait yöntemleri ve usulleri bulunan bilimsel bir disiplindir. Bu işi kendisine meslek edinen kişiye de ‘Oryantalist’ denir.[31] Akademik olarak Doğu kültür, gelenek ve ananeleri üzerinde mütehassıs olmayı ifade eder. [32] Oryantalizm hakkında en kuşatıcı tanım ise Edward Said’e aittir. Edward Said’e göre ‘Antropolog, sosyolog, tarihçi ya da filolog olması fark etmeksizin Doğu hakkında yazan, ders veren ya da Doğu’yu araştıran kişi oryantalisttir.’ [33] Oryantalizm kelimesi ilk kez 1779 yılında kullanılmıştır. 19. yüzyılda ise kurumsal-

[25] Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa‘d b. Menî‘ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa‘d, *eṭ-Ṭabaḳātü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkādir Atâ, 1. Bs, 8 c. (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990).
[26] Ebü’l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî Belâzürî, *Ensâbü’l-eşraf*, 1. Bs, 13 c. (Beyrut: Darü’l Fikir, 1996).
[27] Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî Taberî, *Târîḫu’l-ümem ve’l-mülûk*, 8. Bs, 11 c. (Beyrut: Dârü’t-Türâs, 1967).
[28] Ebü’l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîḫ*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmirî, 1. Bs, 10 c. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-’Arabî, 1997).
[29] Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, 1. Bs, 21 c. (Mısır: Dâru Hicr, 1997).
[30] *Türkçe Sözlük*, 8. Bs (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1998), 2: 1702.
[31] Mesut Işık, “Oryantalizm ve Batı’nın Doğu Algısı”, *Ağrı İslami İlimler Dergisi*, 7 (2020): 137.
[32] Yücel Bulut, “Oryantalizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 428.
[33] Said, *Şarkiyatçılık Batı’nın Şark Anlayışları*, 12.

profesyonel bir hale gelmiştir diyebiliriz.[34] Oryantalizmin birden çok ortaya çıkış sebebi vardır.[35] Kısaca bunların bazılarından bahsetmek gerekirse;

1. Dinî Sebepler
2. Siyasî Sebepler
3. Ticarî Sebepler
4. Kültürel Sebepler
5. İlmî Sebepler

Oryantalizm Müslüman ülkelerde devamlı bir tartışma konusu olmuştur. Meydana getirmiş oldukları işler ile oryantalistlerin iki grup şeklinde sınıflandırılması gerekmektedir. İlk grup oryantalizm kavramına 'Sömürgeciliğin keşif kolu'[36] gözü ile bakabiliriz. Nitekim bu grupta sayılan oryantalistler Doğu halkının kültürel kodlarını bozma amacıyla hareket etmektedirler.[37] Böylece Doğu'nun bilgi depoları ele geçirilerek Doğu halkı bilgiden mahrum bırakılır. İkinci grup ise Doğuyu anlamaya çalışan oryantalistler grubudur. Bu grup Doğu ile alakalı kültürel ve ilmi meselelere ılımlı yaklaşır ve ön yargı ile hareket etmez. [38] Bu farklılıklardan dolayı oryantalist eserleri inceleyen kişinin ilmî kıstasları olmalı ve aktarılan olayları temel İslâmî kaynaklara arz ederek doğruluğunu tashih etmelidir.

D. Hz. Ali'nin Hayatı

Hz. Ali takriben hicretten yirmi bir yıl önce Mekke'de doğmuştur. Babasının adı Ebû Tâlib (ö.619), annesinin adı Fâtıma bnt. Esed olup vefat tarihi kesin olmamakla birlikte hicrî dördüncü yıla işaret edilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) amcasının oğludur. Hz. Peygamber amcasına destek olabilmek amacıyla onun küçük yaşlardan itibaren bakımını üstlenmiştir.[39] İlk Müslümanlar arasında olan Hz. Ali'nin çocuk yaşlarda iman ettiği kabul edilir. Hz. Peygamber ile beraber namaz kılan ilk

[34] Bulut, "Oryantalizm", 33: 428.
[35] Işık, "Oryantalizm ve Batı'nın Doğu Algısı", 141-144.
[36] Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, 133.
[37] Tacettin Gökhan Özçelik, *Doğu ve Batı Dikotomisinin Yarattığı Gerçeklik: Oryantalizm - Oksidentalizm* (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı, 2015), 73.
[38] Işık, "Oryantalizm ve Batı'nın Doğu Algısı", 140.
[39] Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakâ ve İbrahim el-Ebyârî, 8. Bs (Kahire: Şirketü Mektebetü ve Matbûatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955), 1:246.

kişinin kendisi olduğuna dair rivayetler mevcuttur. Hicretten önceki yaşamı ile ilgili pek bir bilgi mevcut değildir. Hicret esnasında Hz. Peygamber'in yatağına geçerek onu olası tehlikelerden bertaraf etmiş, arkasında bıraktığı işleri tamamlayarak kendisi de Medine'ye hicret için yola çıkmıştır. [40] Muâhât kapsamında Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisini Hz. Ali ile kardeş ilan etmiştir.[41] Hicrî 2. yılda Hz. Fâtıma (r.a.) (ö.11/632) ile izdivaç etmiş ve bu evlilikten Hasan (r.a.) (ö.49/669), Hüseyin (r.a.) (ö.61/680), ölü bir şekilde doğumu gerçekleşen Muhsin, Zeyneb (r.a.) (ö.62/682) ve Ümmü Külsûm (r.a.) (ö.41/661) adında çocuklar doğmuştur. [42]

Bahadırlık yönüyle de bilinen Hz. Ali, Bedir, Uhud, Hendek, Huneyn, Hayber gibi gazvelerde yer aldığı gibi pek çok seriyede de aktif roller almış ve neredeyse katıldığı her savaşta kahramanlığı ile ön plana çıkmıştır. Bunların dışında vahiy katipliği,[43] kadılık,[44] zekat amilliği[45] gibi çeşitli vazifeleri de ifa etmiştir.

Hz. Peygamber'in ahirete göç etmesinin ardından Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) (ö.13/634) biat edilmiş, kendisi de ne olursa olsun hak talebinde bulunmamış ve ona biat etmiştir. İlk üç halife döneminde aktif bir idari rol üstlenmeyen Hz. Ali genel olarak fıkhi meselelerde görüşlerine değer verilen, fetvasına başvurulan bir şahsiyet olarak temayüz etmiştir. [46] Hz. Osman (r.a.) (ö.35/656) döneminde, halifeye karşı yürütülen isyan hareketlerinin içerisinde bulunmayan Hz. Ali, genellikle sözlü sahada halifeye karşı tepkisini göstermiş ve birçok konuda halifeyi sözlü olarak ikaz etmiştir.[47] Hz. Osman ile asiler arasında arabuluculuk[48] yapmaya gayret etse de tüm girişimleri çeşitli sebeplerden dolayı başarısız olmuş ve neticesinde halife şehit edilmiştir.

Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra kendisine yapılan ısrarlar neticesinde hilafet makamına geçen Hz. Ali'yi "Osman'ın kanı" sloganı ile iki rakip beklemekteydi. Bunlardan ilki Hz. Âişe'nin (r.a.) (ö.58/678) etrafında toplanmış

[40] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 3:15.
[41] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 3:16.
[42] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 3:14.
[43] Taberî, *Târîḫ*, 3:173.
[44] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 2:257.
[45] Taberî, *Târîḫ*, 3:147.
[46] Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 372.
[47] Taberî, *Târîḫ*, 3:378.
[48] Taberî, *Târîḫ*, 4:360.

Mekke-Basra ehliydi.[49] İkinci rakip ise Şam valisi Muâviye'nin (ö.60/680) etrafında toplanmış olan Suriye ehliydi.[50] Hz. Âişe ile yapılan Cemel savaşından muzaffer olan Hz. Ali[51] diğer rakibi Muâviye karşısında da galip gelmek üzereyken "Allah'ın kitabı aramızda hakem olsun." söyleminden sonra savaşı askerlerinin baskıları üzerine bırakmak zorunda kalmış[52] sahada kazandığı mücadeleyi masa başında 'Tahkim Olayı' ile zora sokmuştur. Tüm bu hadiseler cereyan ederken tahkim olayı sebebiyle Hz. Ali'yi küfür ile itham eden bir grup, Hz. Ali'den ayrılmış ve bunlara "Hâricîler" denmiştir.[53] Kendilerine yapılan her türlü uzlaşı yolunu kapatan Hariciler ile Hz. Ali taraftarları arasında Nehrevan Savaşı vuku bulmuş ve savaş Hz. Ali lehine sonuçlanmıştır. [54]

Nehrevan savaşından sonra intikam isteği ile yanıp tutuşan Abdurrahman b. Mülcem başta olmak üzere bir grup Harici Ramazan ayında Hz. Ali'ye suikast düzenlemişler ve Hz. Ali'yi 661 yılında şehit etmişlerdir. [55]

Hz. Ali'nin etrafında muhtelif kavramlar oluşturulmuş ve hakkında da pek çok rivayet aktarılmış olsa da sarih olarak bilinen şey Hz. Ali'nin İslâm'ın ilk iki temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnete candan yürekten bağlı, düşmanlarının iyiliği ve doğru yolu bulmaları için dua edecek kadar ince ruhlu, samimi, ihlaslı ve idealist mefkûre sahibi bir insan olduğudur. [56]

---

[49] Taberî, *Târîḫ*, 4:449-450.
[50] Ebü'l-Fazl Nasr b. Müzâhim b. Seyyâr el-Minkārî Minkārî, *Kitâbü Vaḳʿati Ṣıffîn*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, 2. Bs (Kum: Mektebetü Âyetullâhi'l - Uzmå el - Mer'aşi, 1956), 87.
[51] Taberî, *Târîḫ*, 4:533.
[52] Minkārî, *Kitâbü Vaḳʿati Ṣıffîn*, 478-479.
[53] Minkārî, *Kitâbü Vaḳʿati Ṣıffîn*, 513-514.
[54] Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî Halîfe b. Hayyât, *et-Târîḫ*, thk. Ekrem Ziya ʿUmerî, 2. Bs (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1977), 1: 197.
[55] Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend ed-Dîneverî Dîneverî, *el-Aḫbârü't-ṭıvâl*, 1. Bs (Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübil'-'Arabiyye, 1960), 1:213.
[56] Fığlalı, "Ali", 2: 374.

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK DÖNEM ORYANTALİSTLERİ (1783-1886)

1.1. WASHINGTON IRVING

1.1.1. Hayatı

Washington Irving, 3 Nisan 1783 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin New York şehrinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı William, annesinin adı ise Sarah'tır. Ailesi İngiliz-İskoç göçmenidir. Anne ve babası asker kökenli olmakla birlikte evlendikten sonra ticaret ile uğraşmaya başlamışlardır. William-Sarah Irving çiftinin toplam 11 çocuğu olup 3 çocukları erişkinlik çağına eremeden ölmüşlerdir.[57] Washington Irving'e ismi annesi tarafından Amerikan Devrim Kahramanı olarak addedilen George Washington'a nispetle verilmiştir.[58] Hukuk üzerine eğitim alan Washington Irving, bu alanda ilerlemek yerine hayali olan yazarlık yolunda ilerlemeyi tercih etmiştir. Ailesinin genelinin ticaretle uğraşmasına rağmen Irving, kalemi ile para kazanmayı ön planda tutuyordu.

1815 yılında yani 32 yaşındayken ailesinin ticareti olumsuz gitmeye başlayınca durumları toparlayabilmek adına İngiltere'ye yerleşmiştir. 1815'den 1817'ye kadar aile şirketini ayakta tutabilmek için gayret eden Irving'in tüm bu çabaları yetersiz kalmış ve aile şirketi iflas etmiştir. Bundan sonra tamamen yazarlık üzerine yoğunlaşan Irving, herhangi bir karşılık beklemeden yazım işlerini sürdürmüştür. 1818 tarihine gelindiğinde Irving'e New York'ta bulunan kardeşi tarafından A.B.D donanması içerisinde başyazmanlık görevi ayarlanmasına rağmen o, daha önce de olduğu gibi yine yazarlığı tercih ederek kendisine gelen başyazmanlık görevini kabul etmemiştir. Bundan bir yıl sonra yani 1819 tarihinde ise, ABD'de bulunan kardeşine yazdığı denemeleri gönderdi. Gönderdiği denemelerin *"The Sketch Book of Geoffrey Crayon Gent''* adı ile yayımlanmasını talep etti. Yayımlanan bu eser tam bir yankı uyandırdı. [59] Kitabın içerisinde bulunan Rip Van Winkle ve The Legend of Sleepy

[57] Charles Dudley Warner, *Washington Irving* (Boston: Boston and New York Houghton Mifflin Company, 1909), 21.
[58] "Washington Irving | Biography, Books, Sleepy Hollow, Short Stories, & Facts | Britannica", erişim: 24 Temmuz 2022, https://www.britannica.com/biography/Washington-Irving.
[59] Warner, *Washington Irving*, 119.

Hollow adlı bölümler hem ABD'de hem de İngiltere'de dikkat çekti ve onu şöhretin yukarı basamaklarına doğru tırmanmasına yardımcı oldu. 1822 tarihine gelindiğinde Irving, Almanya Dresden'e yerleşti. Burada bulunduğu süre içerisinde Amelia Foster'e evlilik teklifinde bulunan Irving'in bu talebi kabul görmedi[60] ve Irving bu olayın akabinde ömrünün sonuna kadar bekâr olarak yaşamayı tercih etti. Almanya macerasından sonra Fransa Paris'e yerleşen Irving, burada Fransızcadan İngilizceye oyunlar tercüme etmeye başladı. Tercüme ile eş zamanlı olarak *"Tales of a Traveller"* adlı eserini yayımladı. Yayınladığı bu kitap daha önceki eserleri gibi ses getirmedi ve bilakis olumsuz eleştiriler aldı.

1826'da ABD İspanya büyükelçisi Alexander Hill Everett kendisini yazma eserlerin tercümesi konusunda birlikte hareket etmek amacıyla İspanya'ya davet etti. Irving bu görevi derhal kabul ederek İspanya'nın Madrid şehrine doğru hareket etti.[61] Irving İspanya'da yaşadığı süre içerisinde daha üretken bir hale geldi. İspanya'yı uçtan uca seyahat etme imkânı bulan Irving, İslâm ile de bu bölgede tanıştı. Granada'da bulunan el-Hamrâ sarayının mimarisinden ve dini motiflerinden etkilenen Irving, Doğu ile Batı medeniyetlerinin burada meczolduğunu fark etmiştir.[62] İki ciltlik bir muhtevaya sahip olan ve Hz. Peygamber'in ve halifelerinin hayatını esas alan *"Mahomet and His Successors''* adlı eserini de burada kaleme almaya başlamıştır.[63] İsmi mezkûr eser, Amerikan sîret tarzının benzersiz bir örneği sayılır. Bu eserinde harfî tercümeden ziyade yoruma dayalı tercüme anlayışını tercih etmiştir.[64] Bu eser ancak 1849 ve 1850 yıllarında yayımlanabilmiştir ve diğer eserleri kadar bilinmemektedir. İspanya'da kaldığı süre boyunca İspanyolcayı öğrenen Irving, Arapça öğrenmeye de başlamış lakin yeterli düzeyde Arapça öğrenemediği için İslâm kaynaklarını ikinci bir dil üzerinden okumak zorunda kalmıştır. [65]

---

[60] "Washington Irving", *Wikipedia*, 20 Temmuz 2022, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Washington_Irving&oldid=1099378799.
[61] Andrew Burnstein, *The Original Knickerbocker: The Life of Washington Irving* (New York, NY: Basic Books, 2007), 191.
[62] Jeffrey Einboden, "Amerika'nın İlk Kur'ân'ı: İslâm'ın Kutsal Kitabı ve Amerikan Edebiyatı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, trc. Nihat Uzun 21/1 (2012): 158.
[63] "*Mahomet and His Successors*", *Wikipedia*, 22 Mayıs 2021, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Mahomet_and_His_Successors&oldid=1024504915.
[64] Einboden, "Amerika'nın İlk Kur'ân'ı: İslâm'ın Kutsal Kitabı ve Amerikan Edebiyatı", 160.
[65] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 12.

1828 yılında Amerikan kâşifi Kristof Colomb hakkında ilk İngilizce biyografi olma niteliği taşıyan *"The Life and Voyages of Christopher Columbus''* adlı eserini yayımladı. Bundan bir yıl sonra ise, *"Chronicles of The Conquest of Granada''* adlı eserini neşretti. Aynı yıl içerisinde Londra'daki Amerikan Elçiliğine sekreterlik görevi ile tayin edildi ve Oxford Üniversitesi tarafından kendisine sivil hukuk alanında fahri doktora unvanı verildi.[66] İki yıl sekreterlik görevini sürdüren Irving 1831 yılında Amerika'ya dönmüştür. 1831'den 1842'ye kadar ABD'de yazarlık hayatına devam eden Irving, 1842'de ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından İspanya büyükelçisi olarak tayin edildi. 1846'ya kadar bu görevini başarıyla sürdüren Irving, görevinin bitmesinin ardından ABD'ye döndü ve 28 Kasım 1859 tarihinde vefat etti. [67] İslam medeniyetini konu edinen eserleri ise; *The Chronicles of the Conquest of Granada, Tales of the Alhambra ve Mahomet and His Successors* adlı eserleridir. (*Mahomet and His Successors* adlı eser *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları* adı ile Muhammed İkbal Saylık tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2021)

1.1.2. Hz. Ebû Bekir'in Halife Seçiminde Hz. Ali

Hz. Peygamber'in vefatından sonra gerçekleşen Sakīfetü Benî Sâide olayında Hz. Ebû Bekir'in Halife seçimi ile ilgili olarak müellif kitabın ilk bölümlerinde detaylıca fikirlerinden bahseder. Buna göre evvela ilk dört halifenin kan bağı ile nasıl Hz. Muhammed'e bağlı olduklarını açıklar. Akabinde Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından vekil tayin edildiğini dile getirerek Gadir Hum olayına atıfta bulunur. Yani müellif Gadir Hum olayında Hz. Ali'nin vekil bırakıldığını, bununla bağlantılı olarak aslında nass ile tayin meselesini kabul etmektedir. Gadir-i Hum olayına ek olarak Sünnî inancında var olan efdaliyet anlayışına da vurgu yaparak Hz. Ali'nin İslâm'ın en başından beri her zaman Hz. Muhammed'in yanında olduğunu, yiğitliği ile daima ön plana çıktığını ve bundan mütevellit Hz. Ali'nin hem kan bağı ile hem nass ile tayin ile hem de Efdaliyet teorisine göre halifeliği onun hak ettiği iddiasında bulunur.[68]

Müellifin kabul ettiği Gadîr-i Hum olayıyla ilgili olmak üzere bazı sorulara cevap verilmesi gerekmektedir, aksi takdirde birtakım hususlar havada kalmakta ve bu

[66] Warner, *Washington Irving*, 190.
[67] Warner, *Washington Irving*, 303.
[68] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 15.

teori geçerliliğini yitirmektedir. Öncelikle bu konu hakkında sorulması gereken esas soru iddia edildiği gibi olaya şahitlik eden yüzlerce hatta binlerce sahâbî varsa niçin bu sahâbîler Hz. Peygamber sonrası bunu dile getirmemişlerdir?[69] Madem Efdaliyet var neden sahâbîlerin aklına Hz. Ali'den önce Hz. Ebû Bekir gelmektedir? Esasen Sakīfe olayının cereyan etmesi bile Gadîr-i Hum olayının Şîa'nın anladığı şekilde gerçekleşmediğinin en net, en bariz ve en sarih ispatıdır.[70]

Hz. Peygamber'in vefatının ardından Hz. Ali'nin yakın dostlarının onun evinde Hz. Ali'yi halifeliğe getirmek amacıyla toplandıklarını aktarır. Yönetimin başına seçilmek isteyen diğer kişilerin de boş durmadığını ve bunların başında da Hz. Ebû Bekir'in geldiğini dile getiren müellif, Hz. Ebû Bekir'in hilâfet konusundaki iddialarını en büyük destekleyicisi olarak İfk hadisesinden bu yana Hz. Ali'den nefret eden Hz. Âişe'nin ismini verir. Bu noktada Hz. Âişe'nin babasına destek vermesi gayet normal bir şeydir çünkü Hz. Âişe bu işe babasının daha layık olduğunu düşünmekteydi.[71] Yani yazarın iddia ettiği gibi Hz. Âişe'nin babasını desteklemesinin arkasında Hz. Ali'ye karşı bir nefret söz konusu olduğu kanaatinde değiliz.

Sakīfetü Benî Sâide olayında bazı tedbirler alındığını ifade eden Irving, buna göre hilâfet makamına gelecek olan kişinin soya göre değil, seçime göre gelecek olmasına dair karar alındığını belirtir. Böyle bir kararın alınmasında da Hz. Ömer'in (r.a.) (ö.23/644) önayak olduğunu beyan eder. Böylece Hz. Ali'nin halifelik meselesi ile ilgili dile getirdiği kan bağı tezi boşa düşmüş olacaktı.[72] Ama burada bilinmesi gereken şey, Araplarda liderlik meselesi kan bağından ziyade ailenin eşitler arasında birinci olan (primus inter pares)[73] en seçkin[74] ya da en yaşlı[75] ferdine geçtiği ile ilgili husustur ki; babadan oğula geçen veliahtlık meselesi o dönemki toplum için yabancı

[69] İhsan Arslan, "Gadîr-i Hum Hadisesinin Değerlendirilmesi", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2019): 2.
[70] Mehmet Nuri Yazıcı, *Gadîr-i Hum Rivayetlerinin İlmi Açısından Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2010), 133-134.
[71] Harun Reşit Demirel, "Hz. Âişe ve Siyâset (Hadis-Haber ve Tarihi Bilgiler Işığında)", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2000): 127; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-Sahâbe*, ed. Vasîyullah Muhammed b. Abbas (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1983), act 1:189.
[72] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 17.
[73] W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed'in Mekkesi*, trc. Mehmet Akif Ersin, 2. Bs (İstanbul: Kuramer / Kur'an Araştırmaları Merkezi, 2017), 41.
[74] Mehmet Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 5. Bs (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 55.
[75] Adem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 4. Bs (Ensar Neşriyat, 2019), 129.

bir kavramdır.[76] Nitekim Yezîd b. Muâviye'nin (ö.64/683) veliaht tayini meselesinde Muâviye b. Ebû Süfyân'ın bunu yıllara yayarak biat toplaması konuyu daha anlaşılır hale getirecektir.[77]

Ek olarak Sakīfetü Benî Sâide olayında hilâfet makamına gelecek olan kişinin seçimle belirleneceği hususu ile ilgili herhangi bir karar alınmış değildir. Şayet bu yönde bir karar alınmış olsaydı, sonraki halife seçimlerinde herhangi bir karışıklık olmazdı. Ayrıca dört halifenin hepsinin birbirinden farklı bir şekilde iktidara gelmesi belirlenmiş bir sistem olmadığını gösterir. Devam eden satırlarda müellif, Sakīfetü Benî Sâide olayının şiddetli bir şekilde cereyan ettiğini söyleyerek aslında bunun bir ihtilal bir darbe olduğunu iddia eder. Esasen Sakīfetü Benî Sâide olayının şiddetli geçmesi anlaşılabilir bir durumdur zira Hz. Peygamber'in belirlediği bir şekilde yönetim mekanizması oluşmuş değildi ve bu olay Hz. Peygamber sonrası yaşanan ilk kriz idi. Asıl anlaşılmayan durum ise şiddetli geçen ismi mevzu bahis edilen konudan "darbe, ihtilal" sonucunu çıkarmaktır. Medineli Müslümanların Hz. Peygamber sonrası yönetimi belirlemek adına bir araya gelip istişare etmeleri nasıl ki "darbe" olarak yorumlanmaz ise Hz. Ebû Bekir'in yönetime gelmesi de darbe olarak yorumlanamaz. Hz. Ebû Bekir'in halife seçimi her ne kadar hızlı bir şekilde gerçekleşmiş olsa da dönemin şartları gereği olması gereken şey buydu düşüncesini taşımaktayız. Herhangi bir karışıklığa mahal vermeden yapılan bu girişim olsa olsa bir darbe değil, Müslümanların yararı adına yapılmış bir şuradır. Nitekim Hz. Ömer de bu konuyla müteallik olarak 'O anda Ebû Bekir'e biat etmeden ayrılsaydık, ensarın kendi arasından birisine biat etme ihtimali vardı. Bu durumda da iki başlılık gün yüzüne çıkar ve fitne sudur ederdi. Fitne çıkmasından korktuğumuz için Ebû Bekir'e biat ettik.'[78] diyerek işin özetini belirtmiştir.

Washington Irving'e göre Sakīfetü Benî Sâide olayının ardından Hz. Ali ve taraftarlarının isyan çıkarma ihtimalinden çekinen Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'e emir vererek silahlı bir birlik ile Hz. Ali'nin evine gidip önlem almasını istedi. Hz. Ömer,

[76] Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, 55.
[77] Ünal Kılıç, *Yezid b. Muâviye* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, 1999), 85.
[78] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiʿu'l-müsnedü'ṣ-ṣaḥîḥu'l-muḫtasar min umûri Resûlillâh ṣallallāhü ʿaleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, 1. Bs (Medine: Dâru Tavkı'n-Necât, 2001), 8:168; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 3:463; Taberî, *Târîḫ*, 3:206.

evi kuşattığı vakit Hz Ali'ye ithafen Hz. Ebû Bekir'e biat etmesi gerektiğini, aksi takdirde evi içindekilerle beraber yakacağını söyledi.[79] Daha önceden de bahsettiğimiz üzere bu tarz rivayetler genelde Şîa kaynaklarında[80] geçmekle beraber ilgili pasajlar okunduğu takdirde ne kadar abartılı[81] bir anlatım tarzı tercih edildiği de gözler önüne serilecektir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'e biat etmeyen sadece Hz. Ali değil iken niçin sadece Hz. Ali'ye bu şekilde sert davranılsın?[82] Ek olarak Hz. Ali kendi isteklerinin bulunduğunu söyleyerek Hz. Fâtıma'nın vefatına kadar biatte bulunmayı kabul etmedi. Hz. Fâtıma'nın vefatını Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından bir buçuk ay sonrasına tarihlendirse de genel kanı beş buçuk[83] veya altı ay sonra[84] vefat ettiğidir. Hz. Ebû Bekir'e biati esnasında hilâfet konusunda gizlice bir iş yaptıklarını ve iyi niyetli hareket etmedikleri gerekçesiyle Hz. Ali'nin, Hz. Ebû Bekir'i suçladığını ve onu azarladığı iddiasında bulunur.[85] Azar, suçlama ve gizlice iş yapma iddiası ağır bir itham olsa da Taberî'de bu konuyla ilgili bölümde Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir 'e yönelik "Biz senin faziletini inkâr ediyor değiliz, ama yönetim işinde kendimizi hak sahibi olarak görüyorduk. Siz ise bizi hesaba katmadınız."[86] diyerek sitemkar sözleri aktarılmıştır. Hz. Ebû Bekir ise adeta bu sözlere cevap olarak verdiği hutbede yönetime gelebilmek için ne gece ne gündüz asla çabalamadığını, şahsı adına kamuoyu oluşturmadığını[87], en hayırlı kişi olmadığı halde bu işe seçildiğini[88], esasen bu iş için

[79] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 18.
[80] Muhammed Bâkır el-Meclisî Meclisî, *Biḥârü'l-Envâri'l-Câmiʿa li-Düreri Aḫbâri'l-Eʿimmeti'l-Eṭhâr*, Beyrut (Müessesetü'l-Vefa, t.y.), 28:268; Ebû Sâdık Süleym b. Kays el-Hilâlî el-Âmirî el-Kûfî Süleym b. Kays, *Kitâbü Süleym b. Ḳays el-Hilâlî*, ed. M. Bâkır el-Ensârî, 1. Bs (Kum, İran: Neşru'-l Hâdi, t.y.), 149.
[81] Kamil Güneş, "Hz. Ömer ile Hz. Ali Arasında Oluşturulan Menfî İlişkinin Müspete Dönüştürülmesi Üzerine Görünümü", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 5/3 (2005): 310.
[82] Ali Aksu, "Hz. Ebubekir'e Biat Bağlamında Hz. Ömer'in Hz. Fatıma'nın Evini Yaktığı İddiası", *Cennet Kadınlarının Seyyidesi Hz. Fâtıma*, ed. Ali Aksu (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2017), 112.
[83] Yaşar Kandemir, "Fâtıma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 223.
[84] Taberî, *Târîḫ*, 3:208.
[85] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 19.
[86] Taberî, *Târîḫ*, 3:208.
[87] Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakī, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, 3. Bs (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 8:263; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ʿale'ṣ-Ṣaḥîḥayn*, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 4: 3:70.
[88] İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2:661; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḫbârü'l-hulefâ*, 3. Bs (Beyrut: Müessesetü"l-Kütübis-Sekâfiyye, 1996), 2:423; Taberî, *Târîḫ*, 3:210.

istekli olmadığını ve kendisi yerine başkasının bu işi üstlenmesini ne kadar çok istediğini ifade eden sözler sarf etmiştir. [89]

1.1.3. Hz. Ömer Döneminde Hz. Ali

Hz. Ömer'in halife olarak seçilmesinde Hz. Âişe'nin desteğine vurgu yapan Irving, bununla bağlantılı olarak Hz. Ali'nin Hz. Ömer'e karşı direnmenin anlamsız olduğunu düşündüğü için biat ettiğini söyler.[90] Yani Irving'e göre Hz. Ali'nin Hz. Ömer'e olan biati zorunlu bir biattir. Açıkçası hilâfet meselesinde en sorunsuz biçimde yönetimi ele alan kişi için Hz. Ömer isminin verirsek hata etmiş olmayız. Hal böyle iken müellifin kullandığı gibi Hz. Ali'nin "zorunlu biat" söylemine katılmak pek mümkün değildir. Nitekim kaynaklarımızda da Hz. Ali'nin Hz. Ömer'in halife seçilmesine razı olduğu ve hatta desteklediğine dair anekdotlar bulunmaktadır.[91]

İlerleyen bölümlerde Hz. Ömer döneminde Hz. Ali'nin bir danışman olarak görev yaptığına dikkat çeken yazar, bu minvalden olmak üzere uygulanan had cezaları, Kudüs kuşatmasındaki görüsü, halifenin ordunun başında sefere çıkması gibi konuları örnek vererek konuyu somut hale getirir. Konuyla paralel olmak üzere Hz. Ömer'e atfedilen "Ali olmasaydı Ömer helak olurdu."[92] sözü de Hz. Ali'nin Hz. Ömer dönemindeki danışmanlık görevinin ne kadar büyük bir öneme haiz olduğunu göstermektedir.

Irving, Hz. Ömer'in uğradığı suikastın arkasından altı kişilik bir Şûra belirlediğini, ama bu Şûradan Hz. Ali ya da Hz. Osman'ın halife olmalarının daha makul olabileceğini söylediğini iddia eder. Amerikalı yazara göre, devam eden olaylar silsilesinde halifelik teklifinin ilk olarak Hz. Ali'ye yapıldığını[93] ve Kur'an, Sünnet ve ilk iki halifenin uygulamalarına bağlı hareket etmeleri gerektiği de iki adaya şart olarak

---

[89] Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî Süyûtî, *Târîḫu'l-ḫulefâ'*, 1. Bs (Beyrut: Dâru İbni Hazm, 2003), 1:58; Taberî, *Târîḫ*, 3:430.
[90] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 83.
[91] Süyûtî, *Târîḫu'l-ḫulefâ'*, 68; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l- gabe fi marifeti's-sahabe* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989), 3:666; Ebü'l-Kāsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyn ed-Dımaşkī eş-Şâfiî İbn Asâkir, *Târîḫu medîneti dımaşḳ*, thk. Amr b. Gurame el-Umravî, 1. Bs (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995), 44:253.
[92] Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü'l-Arabî, *el-ʿAvâṣım mine'l-kavâṣım*, 1. Bs (Suudi Arabistan: Vizaratü'ş-Şuuni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 1998), 1:194; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî İbn Abdilberr, *el-İstîʿâb fî maʿrifeti'l-aṣḥâb*, thk. Ali Muhammed el-Becevî, 1. Bs (Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1992), 3:1103.
[93] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 217.

sunulmuştur. Hz. Ali, Kur'an ve Sünnet konusunda harfiyen şeriatı tatbik edeceğini ama ilk iki halifenin yani Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in uygulamalarına bakmaksızın kendi fikirlerine göre hüküm vereceğini söylemiştir. Daha sonra aynı teklif Hz. Osman'a da yapılmış ve Hz. Osman da belirtilen tüm şartları eksiksiz kabul edeceğini söylemiş ve böylece hilafet makamına seçilmiştir. Yani Washington Irving'e göre Hz. Ali'nin halife olarak seçilememesinin sebebi ilk iki halifenin uygulamalarını reddedip kendi uygulamalarını yürürlüğe koyacağına dair olan söylemi olmuştur. [94]

Burada üzerinde durulması gereken konulardan ilki, Hz. Ali'nin ilk iki halifenin uygulamalarını reddederek kendi fikirleri üzerine iktidarını inşa edeceğine dair olan söylemdir. Kaynakları incelediğimizde gördüğümüz durum ise bunun tam aksidir. Hz. Ali kendisine ilk iki halifenin hükümlerine uygun hareket edilip edip etmeyeceği sorulduğunda "İlmim ve gücüm yettiğince" cevabını vermiştir.[95] Yani müellifin iddiada bulunduğu gibi herhangi bir ret söz konusu değildir. Diğer bir husus ise Hz. Ali'nin bu şartları reddettiği için halife olamadığına dair söylemdir ki bu meselede de göz ardı edilmemesi gereken şey Abdurrahman b. Avf'ın (r.a.) (ö.32/652) günlerce yaptığı kamuoyu yoklamasıdır.[96] Yapılan kamuoyu yoklaması neticesinde hilâfet meselesinde ibrenin Hz. Osman'dan yana olduğunu görünce Abdurrahman b. Avf da kararını Hz. Osman'dan yana vermesinde etkili olmuştur diyebiliriz.

1.1.4. Hz. Osman Döneminde Hz. Ali

Washington Irving, Hz. Osman döneminde gerçekleşen fitne olaylarının müsebbibi olarak Taberî'nin rivayeti ile Seyf b. Ömer'in (ö.180/780) bahsettiğini eski bir Yahudi olan Abdullah b. Sebe'nin ismini verir. Bu kişinin İslâm beldelerini planlı ve organize bir şekilde karıştırdığını, Hz. Ali ismini kullanarak Medine'de buluşmak üzere bir isyan tertiplediğini ifade eder.[97] Medine'ye gelen grupların başında Hâricîlerin bulunduğunu yazan müellif[98] bu noktada anakronizm hatasına düşmüştür. Bilindiği üzere Hâricîlerin ortaya çıkışı kronolojik olarak tahkim olayından sonrasına düşer. Devam eden bölümlerde Hz. Osman'ın Hz. Ali'den yardım talep ettiğini, Hz.

[94] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 214.
[95] Taberî, *Târîḫ*, 4:233; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 2:444.
[96] Taberî, *Târîḫ*, 4:232.
[97] Taberî, *Târîḫ*, 4:340-341.
[98] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 235.

Ali'nin de yardım etmek için halktan özür dilemesini şart koştuğunu söyleyen yazar, Mervân'ın (ö.65/685) olayları karıştırarak[99] Hz. Osman'ı kendi tarafına çektiğini ve Hz. Ali'nin de bundan müteessir olarak kendi köşesine çekildiğini[100] ifade eder.[101] Olayların çığırından çıkmasından sonra Hz. Ali, Hz. Talha (r.a.) (ö.36/656) ve Hz. Zübeyr'in (r.a.) (ö.36/656) Medine'ye gelen grupları sakinleştirmek için bayağı çaba harcadıklarını, halifeyi savunmak adına kendi evlatlarını gönderdiklerini[102], lakin halifenin katline engel olamadıklarını ve Hz. Ali'nin de halifeyi koruma hususunda biçare kalan evlatları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i azarladığını satırlarında dile getirir.[103] Müellif tüm bu kuşatma olayları karşısında Hz. Ali'yi hiçbir şekilde sorumlu tutmaksızın onu olaylar karşısındaki duruşu sebebiyle asil ve faziletli olarak görür. Açıkçası Irving, Hz. Osman'ı ölüme götüren olaylar silsilesinde savunmacı tarih anlayışı ile hareket ederek suçu Abdullah b. Sebe ve Mervân b. Hakem üzerine yüklemiştir. [104]

1.1.5. Hz. Ali Dönemi

Hz. Ali'nin Hz. Osman'dan sonra iktidara gelmesi Kûfe halkı, Mısır halkı tarafından desteklendiğini ifade eden yazar, Hz. Ali'nin en büyük düşmanı olarak Hz. Âişe'nin ismini verir. Hz. Ali ile Hz. Âişe arasında hâsıl olan bu düşmanlığın sebebini de Hz. Peygamber hayatta iken vuku bulan İfk Hadisesinde Hz. Ali'nin Hz. Âişe'nin iffetini sorgulayan tavırlarına dayandırır. [105]

Daha önceden de bahsettiğimiz üzere Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı yürüttüğü siyasette İfk hadisesinin önemli bir rol oynadığını düşünmüyoruz. Bilhassa bu tarz olaylar incelenirken oryantalistlerin ihmal ettiği bir husus da "Asabiyet" kavramıdır. [106] Yedinci yüzyıl Arabistan toplumu incelenirken "Asabiyet" kavramı akıllardan

---

[99] Taberî, *Târîḫ*, 4:339; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam fî târîḫi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdülkādir Atâ ve Mustafa Abdülkādir Atâ, 1. Bs (Beyrut: Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, 1992), act 5:45; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 2:523; Muhammed b. Abdullah el-Gabbân, *Fitnetü Maḳteli ʿOs̱mân b. ʿAffân* (Medine: 'İmâdetu'l-bahsil-ilmî bil-Câmiati'l-İslâmiyye, 2003), 2:851.
[100] Taberî, *Târîḫ*, 4:360.
[101] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 236.
[102] Taberî, *Târîḫ*, 4:350.
[103] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 238.
[104] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 237.
[105] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 241.
[106] Mustafa Çağrıcı, "Asabiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 453.

çıkarılmaması gereken bir kavramdır. Bu bağlamda olmak üzere Hz. Âişe'nin muhalefetinde asabiyet önemli bir etken olabilir. Nitekim Hz. Âişe'nin yanında yer alan Talha b. Ubeydullah ile Zübeyr b. Avvâm Hz. Âişe'nin kız kardeşleri ile evli idiler.[107] Bu önemli bir husustur. Ayrıca Hadise'ye Hz. Osman'ın katledildiğine dair haber ulaştığında "İnsanları Talha'ya biat ediyor halde görmekteyim."[108] demesi ve yakın zaman araştırmacılarından Ömer Ferruh'un ifade ettiği üzere Hz. Âişe'nin kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir 'i halife olarak görmek istediği yorumunda bulunması [109] aslında olayların asabiyet yönüne dair bir delil olarak değerlendirilebilir. Son olarak eklemek istediğimiz bir dipnot da dönemin haberleşme şartlarının zayıf olması hasebiyle Hz. Âişe'nin Hz. Osman'ın muhasarası sırasında yaşanan olayları sadece Talha b. Ubeydullah ile Zübeyr b. Avvâm'dan dinleyebilmiş olmasıdır. Tek taraflı bu dinleme Hz. Âişe'nin kararlarını da etkilemiş olabilir kanaatindeyiz. Yine bu konuya daha fazla açıklık getirebilmesi adına Talha b. Ubeydullah ile Zübeyr b. Avvâm'ın Medine'den ayrılmak için Hz. Ali'den umre izni istediklerinde Hz. Ali'nin onlara yönelik "Umre yapma niyetiyle hareket etmediğinizi biliyorum." demesi de aslında hangi niyetle Mekke'ye doğru hareket ettiklerini göstermesi adına önemlidir. [110]

Irving, Hz. Osman'ın vefatının ardından yönetime doğal olarak dört aday bulunduğunu, bunların da sırasıyla Hz. Ali, Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydullah ve Muâviye b. Ebû Süfyân olduğunu söyler.[111] Müellifin görüşünün aksi olarak Muâviye'nin doğal aday olarak kabul edildiği düşüncesi pek makul gözükmemektedir. Çünkü Hz. Ali, Talha b. Ubeydullah ile Zübeyr b. Avvâm'ın halife adayı olarak görülmesi Hz. Ömer'in belirlemiş olduğu şûraya dayanmaktadır. Muâviye'nin ise böyle bir meşruiyet basamağının olmaması bir yana tulekādan görüldüğü için de hilâfet iddiasıyla ortaya çıkması mümkün değildi. Nitekim Abdullah b. Ömer (r.a.)

[107] Demirel, "Hz. Âişe ve Siyâset (Hadis-Haber ve Tarihi Bilgiler Işığında)", 140.
[108] Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2:217.
[109] Ömer b. Abdirrahmân b. Ömer Ferrûh, *Târihu Sadr'l-İslâm ve'd-Devlet el-Emevîyye* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, t.y.), 118.
[110] Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kūb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzıh el-Ya'kūbî Ya'kūbî, *Târîḫu'l-Ya'ḳūbî*, 6. Bs (Beyrut: Dâru Sadr, 1995), 2:180.
[111] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 241.

(ö.73/693) de bu konuyla alakalı olmak üzere Muaviye ile Amr'a " Siz tulekâdansınız. Hilâfet işi nerede siz nerede! Sizin hilâfetle bir alakanız yoktur." demiştir.[112]

Müellif, Hz. Ali'nin şehre gelen asiler tarafından tehdit yolu ile iktidara gelmeyi kabul ettiğini iddia eder. Buna göre Hz. Ali'ye Hz. Osman'ın katlinden 24 saat sonra biat edilmiştir.[113] Hz. Ali'nin iktidara gelmesini sadece asilere dayandırarak tehdit yolu ile iktidara geldiğini kabul etmek Hz. Ali'ye acziyet atfetmektir. Ayrıca zorlama bir durum olsa diğer adaylar Talha ve Zübeyr de halife olabilirlerdi. Biz burada asilerin baskı unsuru olduğunu kabul etmekle beraber, Ensar ve Muhacirlerin de isteği doğrultusunda[114] Hz. Ali'nin bu görevi üstlendiğini düşünmekteyiz. Filhakika Hz. Ali de bu gerçeği " Bu işi şayet münasip görecek olursam kabul ederim."[115] diyerek kendi tercihleri doğrultusunda hareket ettiğini göstermektedir.

Hz. Ali'yi iktidara geldiğinde bekleyen en büyük sorunlardan birisi de Hz. Osman'ın kanı meselesi olmuştur. Hilâfet mevkiinde rakipleri konumunda olan Zübeyr ve Talha'nın rahatsızlık oluşturma maksadıyla Hz. Osman'ın katilleri meselesini Hz. Ali nezdinde gündeme getirmişlerdir.[116] İlerleyen satırlarda da Hz. Ali'nin katilleri bulma konusunda uygun bir vakit bulamadığını dile getirir.[117] Onu bekleyen diğer bir sorun ise önceki yönetim tarafından tayin edilen valilerle ilgili meseleydi. Hz. Ali yönetime gelir gelmez bu sorunun üzerine eğilerek tüm valileri değiştirmiş,[118] ama atadığı beş validen sadece birisi görevine başlayabilince[119] işin ciddiyetinin farkına varabilmiştir. Ayrıca Şam valisi Muâviye'nin 60 bin kişilik bir ordu tertip ettiğini haber almıştır. Yani müellife göre Hz. Ali ve Muâviye arasındaki mücadelede ilk hamle bir ordu hazırlama girişimi ile Muâviye'den olmuştur. Bu meseleyle irtibatlı olmak üzere Muâviye Hz. Osman'ın ölümünün ardından Hz. Ali'ye yazdığı mektupta "Öyle bir savaşa girişeceğim ki çok çetin olacaktır. Bu cenkte

[112] Minkārî, *Kitâbü Vaḳʿati Ṣıffîn*, 63.
[113] Hz. Ali'ye Hz. Osman'ın vefatından bir hafta sonra yani 25 Zilhicce 35 tarihine işaret edilmektedir
[114] Adnan Demircan, "Hz. Ali'nin İktidar Yıllarında İslâm Toplumunda Siyaset", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (Aralık 2013): 175.
[115] Taberî, *Târîḫ*, 4:434.
[116] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 242.
[117] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 243.
[118] Taberî, *Târîḫ*, 4:442-444.
[119] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 244.

muktedir olmaya daha şimdiden kefilim." diyerek niyetini aşikâr etmiş ve halife olarak Şam halkından biat toplamaya başlamıştır.[120]

1.1.6. Cemel Savaşı

Cemel savaşı ile ilgili bölümlerde savaşın müsebbibi olarak daha önceden zikrettiği gibi Abdullah b. Sebe'nin ismini vermeyen müellif, Hz. Âişe ismini ortaya atar. Cemel savaşını Hz. Âişe'nin düzenlediği bir komplo olarak nitelendirir.[121] Hz. Âişe'nin fitne olaylarında ortalığı kışkırttığını iddia eden yazar, buna örnek olarak Hz. Osman'ın kanlı gömleğini Şam'a göndermesi için Hz. Osman'ın eşi Naile'yi teşvik etmesini gösterir.[122] Bu hususla alakalı çağdaş araştırmacılardan Rıza Savaş Hz. Osman'ın kanlı gömleğinin gönderilmesini isteyen kişi olarak Muâviye'nin ismini vermektedir zira Muâviye'nin Hz. Osman'ın kanlı gömleği ile Nâile bint el-Ferâfisa'nın kesik parmaklarını Şam Camii'nde sergileyip Şamlıların desteğini aldığı bilinmektedir.[123] Hz. Âişe'yi ikiyüzlü, kindar ve kavgacı olarak tavsif eden Irving, Hz. Âişe karşısında Hz. Ali'yi yüceltir.[124] Bunu şu şekilde satırlarında dile getirir;

"Âişe kindar ve inatçı bir düşmanı olduğu Ali'nin eline düştüğünde kötü bir muamele beklemiş olabilirdi. Ancak Ali düşen bir düşmana karşı zaferiyle övünmeyecek kadar asil ruhluydu."[125]

Açıkçası Hz. Osman döneminde gerçekleşen fitne olaylarında Abdullah b. Sebe ve Mervân b. Hakem isimlerini ön plana çıkaran yazarın Müslümanlar arasındaki ilk savaş olan Cemel savaşında ikisinin de ismini zikretmeden tüm suçu Hz. Âişe'ye yüklemesi ve onu kötü vasıflar ile itham etmesi yanlı bir tarih okumacılığının tezahürüdür. Çünkü Irving'e göre Hz. Ali mutlak haklı, Hz. Âişe ise mutlak haksız konumdadır.

---

[120] Minkārî, *Kitâbü Vaḳʿati Ṣıffîn*, 80.
[121] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 276.
[122] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 241.
[123] Rıza Savaş, "Nâile bint el-Ferâfisa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 314.
[124] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 256.
[125] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 258.

1.1.7. Hz. Ali ve Muâviye Mücadelesi

Hz. Ali ve Muâviye arasında cereyan eden meselelerde Hz. Ali uzlaşmacı taraftır. Muâviye ise Hz. Ali'nin tüm barış girişimlerini boşa çıkaran savaşa eğilimli bir kişidir.[126] Muâviye üzerine 90 bin kişilik bir ordu hazırlayan Hz. Ali, susuz bir yerde mola verdiğinde aralarında oranın sakinlerinden olan bir keşiş ile karşılaşır. Keşiş yakın civarda bir kuyu bulunduğunu ama kuyuya dair herhangi bir işaretin bulunmadığını söyler. Ama bu kuyunun geleceği müjdelenen son peygamber Hz. Muhammed'in meşru varisi tarafından bulunacağını yazan bir parşömeni Hz. Ali'ye uzatır. Hz. Ali keşişi dinledikten sonra işaret ederek bir yeri kazdırır ve kuyu bulunur. Böylece Hz. Ali'nin hilâfetin meşru hükümdarı olduğu ortaya çıkar ve keşiş Hz. Ali'nin ayaklarına kapanır.[127] Kaynak taraması yaptığımızda bu rivayetin İbn A'sem el-Kûfî'nin (ö.320/932'den sonra) *Kitâbü'l-fütûḥ* adlı eserinde mevcut olduğunu görmekteyiz. İbn A'sem'in Şiî bir tarihçi olduğu göz önünde bulundurulduğunda[128] metin tahlili yapmak daha kolay hale gelecektir. Kaldı ki rivayetin asıl metninde herhangi bir şekilde keşinin Hz. Ali'nin ayağına kapanması ve parşömen olayı da mevcut değildir.[129] Hassaten Hz. Ali'nin hilâfetin meşru sahibi olduğunu ispatlamak için böyle bir olaya veya rivayete gerek yoktur. Ezcümle Şiî tandanslı olduğu aşikâr olan bu rivayet dini argümanların siyasi olaylara nasıl alet edildiğinin bir göstergesidir.

Muharrem ayında karşı karşıya gelen iki ordu haram ayda bulunmaları sebebiyle öncelikle bir uzlaşma yolu aramışlardır. İki tarafın komutanı da savaş esnasında hassas davranarak, kaçanlara zarar verilmemesini emrettiler. Savaş sınırlı çatışmalarla dört ay devam etmiştir. Muâviye bu savaşta 45 bin asker, Ali ise yaklaşık 22 bin asker kaybetmiştir.[130] Bizim kanaatimize göre tarihi eserler okunurken rakamlar mevzubahis edildiğinde ihtiyatlı bir şekilde yaklaşmak gerekir.[131] Çünkü İslâm tarihi kaynaklarında ihtilafı en bol olan konuların başında rakamların farklılığı

[126] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 259.
[127] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 259-260.
[128] Mustafa Fayda, "İbn A'sem el-Kûfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 19 c. (İstanbul: TDV Yayınları, 1999).
[129] Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî el-Ahbârî İbn A'sem', *Kitâbü'l-fütûḥ*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dāru'l-Eḍvā, 1411), 8: 556.
[130] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 261.
[131] Demircan, *Tarih ve Tarihçi*, 122.

gelmektedir. Bu savaşta Muâviye'nin ''Keşke yirmi yıl önce ölmüş olsaydım.''[132] dediği rivayet edilir. Müellif bu rivayeti alırken bir karışıklık yapmış olabilir; şöyle ki bu rivayet Cemel savaşından sonra Hz. Âişe'nin söylediği ve Hz. Ali'nin de kendisi adına aynı temennide bulunduğu bir sözdür. [133] Sadece *Üsdü'lgābe* adlı eserde bu söz Amr b. Âs'a (ö.43/664) atfedilmektedir.[134]

Savaş esnasında Hz. Ali'nin Muâviye'ye yönelik mübareze teklifi ise Muâviye tarafından kabul olunmadı. Kur'an sayfalarının mızraklara geçirilmesi olayı karşısında Kûfe halkı tahkime gönüllü olarak razı gelmesine rağmen Hz. Ali bunu zoraki olarak kabul etmek durumunda kaldı.[135] Çünkü Hz. Ali'ye göre bu hadise bir hile idi. Hz. Ali'nin tahkim için teklif ettiği Abdullah b. Abbas (r.a.) (ö.68/687-88) ve Mâlik el-Eşter (ö.37/657) isimleri Kûfeliler tarafından reddedildi ve kendisine Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin (ö.42/662-63) hakem yapılması noktasında baskılar yapıldı ve Hz. Ali istemeyerek de olsa buna razı oldu.[136] Burada gözden kaçırılmaması gereken husus Kûfelilerin Hz. Ali üzerinde nasıl bir baskılarının ve tehditlerinin olduğu hususudur. Ayrıca asabiyet faktörü de bu olayda etkili olmuştur diyebiliriz. [137]

Tahkim olayında Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Amr b. Âs tarafından tuzağa düşürülmüştür. Şöyle ki; Amr, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye Ali ve Muâviye'nin görevden uzaklaştırılmalarının en makul hareket olacağını söylemiş, onların yerine üçüncü bir kişisinin iş başına getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Topluluk karşısına çıktıklarında önce Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Ali'yi görevden aldığını söylemiş, ardınca Amr ise bu makama Muâviye'yi getirdiğini söyleyerek daha önceden planladığı gibi hedefine ulaşmıştır.[138] Müellifin ele aldığı şekilde konu Şiî eğilimi ile bilinen Ya'kūbî'den[139] (ö.292/905'ten sonra) mervîdir. Hâlbuki sünnî kaynaklar incelendiğinde rivayetlerin genel eğilimi Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin Amr b. el-As ile anlaştıkları üzere hem Hz. Ali'yi hem de Muâviye'yi azledip hilâfet işini şuraya

[132] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 261.
[133] Taberî, *Târîḫ*, 4:537; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam fî târîḫi'l-mülûk ve'l-ümem*, 5:93; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 2:611.
[134] İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l- gabe fi marifeti's-sahabe*, 3:632.
[135] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 262.
[136] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 263.
[137] Adem Apak, *Erken Dönem İslâm Tarihinde Asabiyet* (Ensar Neşriyat, 2016), 202.
[138] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 263.
[139] Ya'kūbî, *Târîḫu'l-Yaʿḳūbî*, 2:190.

bıraktıklarına dair olan aktarımlardır.[140] Bizim fikrimize göre de tarihi gerçekçiliğe uygun düsen bu rivayetlerdir. Bu olaydan sonra Hz. Ali'nin gücü git gide azalmaya başladı. Buna ek olarak iki kabile arasında yani Hâşimoğulları ile Ümeyyeoğulları arasında apaçık bir kavga başlamış, iki kabile de birbirlerini tekfir eden söylemlere başvurmuşlardır. [141]

Tahkim olayından sonra gözünü Mısır'a diken Muâviye, başarılı bir siyasi oyun ile Hz. Ali'nin Mısır valisi Kays b. Sa'd'ı (ö.60/680) görevinden azlettirmiştir.[142] Yerine atanan Mâlik el-Eşter'i ise zehirletmiştir.(Eşter'in ölüm haberi Muâviye 'ye geldiğinde Muâviye'nin "Allah'ın baldan askerleri vardır."[143] dediği rivayet olunur.) Bu ikisinin sonrasında göreve getirilen genç Muhammed b. Ebû Bekir (ö.38/658), tecrübesizliği ile Mısır'ı kendi elleri ile Muâviye ve Amr ikilisine adeta hediye etmiştir. Washington Irving burada kronolojik bir hata yaparak valilerin sırasını karıştırmıştır. Kays b. Sa'd'ın görevden alınmasından sonra onun yerine vali olarak tayin edilen kişi Mâlik el-Eşter değil Muhammed b. Ebû Bekir'dir. Mısır'ın elden çıkmasından sonra Hz. Ali'nin otoritesi iyice sarsılmış ve ruhi bunalımın içerisinde kendini bulmuştur.[144] Ayrıca kardeşi Akil'in (ö.60/680) Muâviye'ye biat etmesi ile iyice bunalımı artmıştır. Devam eden olaylar silsilesinde Muâviye önce kendisini Hicaz bölgesinin hâkimi olarak tavsif etmiş, sonra da Hz. Ali'nin en güçlü olduğu Yemen bölgesini karıştırarak kendi gücünü sağlamlaştırmıştır. [145]

1.1.8 Hz. Ali'nin Vefatı

H. 40 yılının (M.661) Ramazan ayında sabah namazına camiye gitmek için evinden ayrılan Hz. Ali, camiye girdiği vakit Hâricîlerden olan Abdurrahman b. Mülcem, Teym er-Ribâb'dan Verdân ve Şebib bin Becire birbirleri ile savaşıyorlarmış gibi yaparak caminin içerisinde Hz. Ali'yi gafil avladılar. Abdurrahman b. Mülcem'in savurduğu kılıç Hz. Ali'nin başına isabet etti. Arap kaynaklarına göre Hz. Ali'nin katiline müsle yapılmıştır. Saldırıya uğramasının üçüncü gününde 63 yaşında iken

---

[140] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 4:194; Taberî, *Târîḫ*, 5:71; Minkārî, *Kitâbü Vaḳ'ati Ṣıffîn*, 545; Dîneverî, *el-Aḫbârü'ṭ-ṭıvâl*, 1:201; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 2:683; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10:574; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam fî târîḫi'l-mülûk ve'l-ümem*, 5:128.
[141] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 264.
[142] Taberî, *Târîḫ*, 4:554-555.
[143] şjhf Makdisî, *Kitâbü'l-bed' ve't-târîḫ* (Port Said: Mektebetü's-Sakafetü'd-Diniyye, t.y.), 1:171.
[144] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 265.
[145] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 267.

vefat etti ve cenazesi Kûfe şehrinin beş mil dışında bulunan bir yere defnedildi. Buraya daha sonra Meşhed-i Ali ismi verilecektir. [146]

1.1.9. Irving'e Göre Genel Bir Hz. Ali Portresi

Hz. Ali asil ve cömert bir karaktere sahip olması ile bilinirdi. Sade bir hayat tarzı vardı. Ayrıca edebi eserlerin korunmasını sağlamıştı. Kendisi şiirden hoşlanırdı. Yazdığı şiirler birçok dile çevrilmiştir. Kâbe'de doğan tek kişidir. Hz. Ali'nin Kâbe'de doğduğu ile ilgili rivayetler[147] olsa da aynı rivayetlerin Hakîm b. Hizâm (ö.54/674) için de aktarıldığı görülmektedir.[148] Her iki doğum hikayesi mukayese edildiğinde rivayetlerin birbirlerine entegre edildiği izlenimi uyanmaktadır.[149]

Hz. Fâtıma'nın ölümüne kadar bir kez evlilik yapan Hz. Ali'nin, onun vefatından sonra sekiz evlilik yapmış ve bu evliliklerden on beş erkek evladı, on sekiz de kız evladı doğmuştur. Hz. Ali'nin İranlılar tarafından sevilip sayılmasına vurgu yapan müellif, onu her şehadet yıl dönümünde andıklarını söyler. Lakin ilerleyen satırlarda Türklerin Hz. Ali'den nefret ettiklerini ve uzun zaman boyunca namaz kılarken onun adını lanetledikleri iddiasında bulunur.[150] Irving, hangi kaynağa ya da hangi bilgiye dayanarak böyle bir söylemde bulunduğundan da bahsetmez.

Irving'e göre Hz. Ali samimi bir inanç adamıdır. Hilâfet hakkı kan bağına dayanarak onun hakkıdır.[151] Hz. Ebû Bekir'e ve Hz. Ömer'e zorunlu olarak biat etmiştir. Hz. Ömer'in en yakın danışmanlarından birisi olmuş ve kızı Ümmü Külsûm'u Hz. Ömer ile evlendirmiştir.[152] Hz. Osman döneminde vuku bulan fitne olaylarında tarafsız kalmış, Hz. Osman'ın katledilmesini engellemek için Medine'ye gelen gruplar ile arabuluculuk rolü üstlenmiş, Hz. Osman'ın kuşatılması esnasında evlatlarını halifeyi korumaları için göndermiştir. Hz. Osman'ın katillerinin bulunması

---

[146] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 269.
[147] Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Abbâs el-Fâkihî, *Aḫbâru Mekke*, 2. Bs (Beyrut: Dâru Hadr, 1993), 6: 3:198.
[148] Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ʿale'ṣ-Ṣaḥîḥayn*, 4: 3:549; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmiu's-ṣaḥîḥu'l-müsnedü'l-muḫtasar min ḥadîsi Resûlillâh sallallāhu aleyhi ve sellem*, thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkī b. Sâlih el-Mısrî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1956), 3:1164.
[149] Mehmet Apaydın, "Hz. Peygamber Devrinde Hz. Ali ve Hz. Ali Kronolojisi", *Hz. Ali*, ed. Ali Aksu (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2020), 24.
[150] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 269.
[151] Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 270.
[152] Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî İbn İshak, *Sîretu İbn İshak*, thk. Süheyl Zekkâr, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978), 1:248.

meselesinde ise içinde bulunulan durum gereği hiçbir zaman onları cezalandıramamıştır. Cemel savaşında ise Hz. Âişe'nin her türlü kışkırtmasına rağmen ona iyi davranmış ve Hz. Âişe gibi kindar davranmamıştır. Düşmanlarına karşı gayet yumuşak muamele etmiş ve her zaman bir uzlaşma yolu aramıştır. Muâviye ile olan mücadelesinde ise Kûfelilerin itaatsizlikleri yüzünden biçare kalmış ve elinde olan otorite gücünü yavaş yavaş kaybetmiştir. En sonunda ise yine Kûfelilerin kendi içinden neşet etmiş ve ismine Hâricîler denen fırkanın bir üyesi tarafından şehit edilmiştir.

1.2. JULIUS WELLHAUSEN

1.2.1. Hayatı

17 Mayıs 1844 tarihinde Almanya'da dünyaya gelmiştir. Babasının adı August Wellhausen'dir. Babasının bir Protestan papazı olması sebebiyle teoloji konularına doğal olarak küçüklüğünden itibaren ilgiliydi ve babasının izinden giderek üniversite eğitimini 1734 tarihinde kurulmuş olan Georg August (Göttingen) Üniversitesinde Teoloji eğitimi alarak tamamlamıştır. [153] Köklü bir geçmişe sahip olan bu üniversite 45 tane Nobel ödülü kazanan bilim adamı yetiştirmiştir.[154] Bu üniversitede Wellhausen, Dinler tarihi, İbranice, Aramice ve Arapça öğrendi. [155]

1870 yılında aynı üniversitede De Gentibus et familis başlıklı tezi ile doktor oldu. 1872 yılında Greiswald Universitesinde Ahd-i Atik profesörü oldu.[156] 1882'de Ahd-i Atik üzerine yazdığı eserler sebebiyle şahsına yöneltilen ağır eleştirilerden bunalan Wellhausen, bulunduğu makamdan istifasını ilgili makamlara ileterek bunun yerine felsefe profesörlüğüne tayinini talep etti. Bu talebi ilgili makamlardan kabul edilen Wellhausen, aynı yıl içerisinde Halle Üniversitesinde Sami Dilleri Profesörlüğü ile görevlendirildi. [157] 1885 yılına kadar bu üniversitede çalışmalarına devam eden Wellhausen, 1885 yılında Marburg Üniversitesine ataması gerçekleştirildi. Marburg Üniversitesinde Ahd-i Atik dersleri vermekten men edilince, ilgisini İslâm tarihi

[153] Merve Yetim, *Eski Ahit Eleştirisi ve Julius Wellhausen* (Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2019), 26.
[154] "Göttingen Üniversitesi", *Vikipedi*, 18 Ocak 2022, https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=G%C3%B6ttingen_%C3%9Cniversitesi&oldid=26913438.
[155] "Julius Wellhausen", *Vikipedi*, 25 Mart 2022, https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Julius_Wellhausen&oldid=27421369.
[156] Hilal Görgün, "Wellhausen, Julius", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2013), 43: 155, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/wellhausen-julius.
[157] Yetim, *Eski Ahit Eleştirisi ve Julius Wellhausen*, 28.

üzerine teksif etti. 1892 tarihine gelindiğinde ise mezun olduğu Göttingen Üniversitesine geri dönerek tekrardan Ahd-i Atik dersleri vermeye başladı. Aynı yıl içerisinde Göttingen Kraliyet Bilimler Cemiyeti'ne üye olarak seçildi. 1913 tarihinde Göttingen Üniversitesinden emekliye ayrıldı.[158] Yaşlılığı döneminde duyma yetisini kaybeden Wellhausen, uzun süren hastalığı neticesinde 1918 yılında hayata gözlerini yumdu.

Wellhausen'in yazdığı eserler yaşadığı dönemdeki teologlar ve diğer ilim adamları üzerinde büyük tesirler uyandırmıştır ki bunun neticesinde kendi ekolunu oluşturmayı başarabilmiştir. Wellhausen klasik oryantalistlerin son mümessillerinden sayılmaktadır.[159] Akademik hayatına Yahudilik tarihi ile başlayan Wellhausen, daha sonra birbirleri ile irtibatlı olduğu gerekçesiyle Ahd-i Atik, Ahd-i Cedid ve son olarak da İslâm tarihi alanına yayılan geniş bir sahada eserler üretmiştir. Wellhausen'in İslâm tarihi ile ilgilenmesinin temel sebebi Yahudiliği anlamaktır. Yahudiliğin geçmişinde birçok hurafe bilgi olmasından mütevellit, islâmî kaynaklar üzerinden okumalar yapmış ve özellikle Medine dönemini ön plana çıkarmıştır. Wellhausen bu noktada yani tarihi perspektiften İslâm tarihini asla dinsel bir bakış açısını esas alarak okumaz, çünkü ona göre İslâm tarihi dinî bir oluşumdan neş'et etmemiştir bilakis İslâm tarihi bir kültürden neşet etmiş, ortaya çıkmıştır. [160]

Biz özellikle İslâm tarihi üzerine yazmış olduğu iki eserden istifade ederek, Wellhausen'in Hz. Ali'ye bakış açısını irdelemeye çalışacağız. Bu iki eserden ilki orijinal adı *"Skizzenund Vorarbeiten"* olan ve 1960 yılında Fikret Işıltan tarafından *"İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş"* adıyla dilimize kazandırılan eserdir. İsmi zikredilen kitap dört halife dönemine giriş niteliğinde bir eserdir. Müellif bu eserinde, kronolojik bir sıradan ziyade var olan rivayetler arasında kıyaslamalar yaparak bir sonuca varma amacı ile hareket etmiştir.[161] Özellikle Seyf b. Ömer için ayrı bir bölüm oluşturan yazar, ondan gelen rivayetleri kendi argümanlarına binaen şüphe ile karşılamıştır. Konu ile ilgili ele alacağımız ikinci eser ise orijinal adı *"Das arabische Reich und sein Stürz"* olan ve Türkçeye yine Fikret Işıltan tarafından 1963 tarihinde tercüme edilen

[158] Görgün, "Wellhausen, Julius", 43: 155.
[159] "Julius Wellhausen'ın Belgesel Hipotezi", *Marmara İlahiyat*, 16 Şubat 2020, http://www.marmarailahiyat.com/julius-wellhausenin-belgesel-hipotezi/.
[160] Görgün, "Wellhausen, Julius", 43: 156.
[161] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*.

"Arap Devleti ve Sükûtu" adlı eserdir. Bu eser adeta *"İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş"* adlı eserin devamı gibidir. İlgili eserde kısa bir şekilde dört halife dönemi anlatıldıktan sonra tafsilatlı bir şekilde Emevî hilâfeti ele alınmıştır. [162] İslam tarihi üzerine yazdığı eserler ise şunlardır;

1. *Muhammed in Medina.* (Vâkıdî'nin *Kitâbu'l- Megāzî* adlı eserinin kısaltılmış Almanca tercümesidir.)

2. *Skizzenund Vorarbeiten* (I-VI, Berlin 1884-1899). (Bu kitap 6 kitaptan oluşmaktadır. 3. kitap Türkçeye *"İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş"*adı ile Fikret Işıltan tarafından tercüme edilmiştir.)

3. *Die religiös-Politischen Oppositionsparteien Im Alten İslâm* (Berlin 1901) (Bu eser *"İslâmiyet'in İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri"* adıyla Fikret Işıltan tarafından tercüme edilmiştir.)

4. *Das arabische Reich und sein Stürz* (Berlin 1902, 1960) (Bu eser *"Arap Devleti ve Sukutu"* adı ile Fikret Işıltan tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Ankara, 1963) [163]

1.2.2. Hilâfetine Kadar Hz. Ali

Wellhausen, hilâfet kavramına teokrasi gözü ile bakar.[164] Hz. Peygamber'in vefatından sonra gerçekleşen Sakīfetü Benî Sâide olayında Hz. Ali ile ilgili hiçbir bilgi vermez. Sadece kısa bir cümle olarak "Hilâfet meselesinde Hz. Ali hakkının yendiğini düşünmekteydi." iddiasında bulunur. [165] Hz. Ömer döneminde ise Hz. Ali onun danışmanıdır. Hz. Ömer döneminde ise Hz. Ali'nin birçok konuda Hz. Ömer'i desteklediğini kaynaklarımızda bulmaktayız.[166] Bu duruma örnek vermek gerekirse, Hz. Ömer'in takvim belirlenmesi çalışmaları kapsamında Hz. Ali'nin de aralarında olduğu birçok sahabeye danışmasına bakmak yeterli olacaktır. [167] Ayrıca Hz. Ömer de hilafeti döneminde Hz. Ali için aralarında en iyi hukum verenın Hz. Ali olduğunu ifade

[162] Görgün, "Wellhausen, Julius", 43: 157.
[163] Yetim, *Eski Ahit Eleştirisi ve Julius Wellhausen*, 34-38; Görgün, "Wellhausen, Julius", 43: 156-157.
[164] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 110.
[165] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 19.
[166] İbn A'sem', *Kitâbü'l-fütûḥ*, 8: 293.
[167] Taberî, *Târîḫ*, 2:391; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî şerhu saḥîḥ-i buḫârî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 7:269.

etmiş ve çözümünde Hz. Ali'nin yer almadığı bir meseleye katılmaktan Allah'a (c.c.) sığındığını belirtmiştir. [168]

Hz. Ömer'in oluşturduğu şûrayı bir kardinal meclisine benzeten yazar, şûranın toplumun umumiyetini temsil etmediğini dile getirerek şûrada olan diğer sahâbîlerin Hz. Ali'nin üstünlüğünü tanımadıklarını ve Hz. Osman'ı seçtiklerini aktarır. Ayrıca bu seçimin kesinlikle bir hata olduğunu üzerine basa basa vurgular.[169] Çünkü ona göre yeni kurulan bir devlet henüz sistematik işleyen bir düzene sahip değildi ve bunun için yöneticilik vasfına haiz kudretli bir yönetici devleti idare etmeliydi. Müellif bu noktada Hz. Osman'ın halife seçilmesini Janus kapısının[170] açılmasına benzetir.[171] Şurada olan sahâbîlerin Hz. Ali'nin üstünlüğünü kabul etmedikleri düşüncesi kabul edilebilecek bir düşünce değildir. Nitekim Abdurrahman b. Avf, Hz. Ali ile Hz. Osman'a eğer kendileri halife olmayacaksa kimi halife olarak görmek isterdiniz diye sorduğunda Hz. Ali "Osman" Hz. Osman da "Ali" cevabını vermişlerdir. Bu da hilâfet noktasında iki güzide sahabenin birbirleri ile iyi bir iletişim halinde olduklarını kanıtlamaktadır. Diğer bir husus ise Hz. Osman'ın seçiminin bir hata olduğunu iddia eden söylemlerdir. Hz. Ali ile Hz. Osman arasında gerçekleşen hilâfet meselesinde Hz. Ali'nin Hz. Osman'dan ya da Hz. Osman'ın Hz. Ali'den iyi olacağına dair tahminlerde bulunmak doğru bir tarih okuması biçimi değildir ve tarih okuması varsayımlar üzerine kurulamaz. Unutulmamalıdır ki Hz. Ali Hz. Peygamber döneminde çeşitli askeri[172], adli[173] ve iktisadi[174] olarak görevlendirilmesine rağmen kendisinden önceki üç halife

[168] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt,* 2:258.
[169] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 19.
[170] Janus ya da İanus adıyla billinen Roma tanrısı bir yüzü sağa bir yüzü de sola bakmasıyla bilinir. İki yüzü olan Janus aynı zamanda 'Kapıların Tanrısı' olarak da tanınır. Roma'nın güvenlik içinde yaşamasını sembolize eder. Tarımı ve kanunları insanlara öğretmiş ve böylece medeniyet seviyesini yükseltmiştir. Romalılar Janus'un şehri koruduğuna inanarak savaş zamanı Janus adına inşa edilmiş tapınağın kapısını açık bırakırlar. Barış zamanı ise bu kapı kapalı tutulur. Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 6. Bs (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996), 144.
[171] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 102.
[172] Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meġāzî*, 2:562. Tüm bunlarla beraber Hz. Peygamber döneminde üç kez seriyye komutanlığını üstlenmiştir. Gencal Şenyayla, "Hz. Ali'nin Komuta Ettiği Seriyyeler", *Hz. Ali*, ed. Ali Aksu (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2020), 62.
[173]Hz. Peygamber tarafından Yemen'e kadı olarak tayin edilmiştir. İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-Kübrâ*, 2:257.
[174] Taberî, *Târîḫ*, 3:147; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 2:165.Necran bölgesindeki zekat, vergi ve cizyeleri toplamaya memur edilmiştir. Şehba Yazıcı, "Hz. Peygamber Döneminde Âmillik", *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3 (2018): 104.

döneminde aktif olarak bir idari görev üstlenmiş değildi[175] ve aynı şekilde Haşimoğulları da devlet yönetimi konusunda bir birikime sahip değillerdi.[176] Hz. Osman da daha önce devlet işlerinde görev almamış[177] ve daha çok tacir kimliği ile ön plana çıkmıştır[178], kabilesi Ümeyyeoğulları ise Hz. Osman'ın aksine devlet yönetiminde oldukça köklü bir birikime sahiplerdi diyebiliriz. [179] Nitekim Muaviye bunu şu sözlerle ifade eder: "Biz Haşimoğullarından daha fazla siyasete yatkınız."[180]

Hz. Osman'ın hilâfetinin aristokrat Ümeyyelilerin iktidarı demek olduğunu vurgulayan yazar, Hz. Osman'ın Ümeyyeoğullarına düşkünlüğü sebebiyle Hz. Ali'nin de aralarında bulunduğu şûra ehlini kendisine küstürdüğünü ve onların kendilerini arka plana atılmış hissettirdiğini ve bunun da düşmanlık için yeterli bir sebep olduğunu yazmaktadır.[181] Ümeyyeoğullarının Hz. Osman dönemi üzerindeki tahakkümleri üzerine birçok şey zikretmemiz mümkündür. Örneğin Ebû Süfyân (ö.31/651-52), Hz. Osman'ın halife seçiminden sonra Ümeyyeoğullarına hitaben "Hilâfeti aranızda top çevirir gibi çevirin."[182] ifadesi Ümeyyeoğullarının bu meseleye nasıl baktıklarını göstermektedir. Yani Wellhausen'in Hz. Osman'ın hilâfetine "Emevîlerin iktidarı" gözüyle bakması anlaşılabilir bir durumdur. Nitekim hem geçmişteki[183] hem

[175] Adnan Demircan, *Ali-Muaviye Kavgası*, 3. Bs (İstanbul: Beyan Yayınları, 2014), 187; Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak -4 Hz. Ali*, 4. Bs (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 67; Âdem Apak, "Hz. Ali'nin Siyasi Kişiliği", *Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyumu*, ed. M. Selim Arık (Bursa: Bursa İl Müftülüğü, 2005), 48.

[176] Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkādir b. Muhammed el-Makrîzî Makrîzî, *en-Nizâʿ ve't-teḫâṣum fîmâ beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşim*, thk. Salih el-Verdâni (El-Hedefu'l-li'l-İ'lâmî, t.y.), 71.

[177] Peter Hold v.dğr., ed., *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti* (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1988), 82.

[178] Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası Alevi Sünni Ayrışmasının Arka Planı*, 5. Bs (Ankara: Otto, 2017), 145.

[179] Makrîzî, *en-Nizâʿ ve't-teḫâṣum fîmâ beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşim*, 63.

[180] İbn Asâkir, *Târîḫu medîneti dımaşḳ*, 59:152.

[181] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 112.

[182] Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî el-Hüzelî Mes'ûdî, *Mürûcü'ẕ-Zeheb ve Meʿâdinü'l-Cevher*, thk. Esʿad Dâğır (Kum: Dâru'l-Hicre, 1988), 2:343; Makrîzî, *en-Nizâʿ ve't-teḫâṣum fîmâ beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşim*, 48; İbn Abdilberr, *el-İstîʿâb fî maʿrifeti'l-aṣḥâb*, 4:1679; Taberî, *Târîḫ*, 10:58.

[183] Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ*, ed. Metîn Muhsin Bozkurt (İstanbul: Çile Yayınları, 1981), 1:333.

günümüzdeki [184] hem de bazı oryantalist yazarlar[185] da bu noktaya vurgu yaparak Hz. Osman'ı muhteris insan arasında kalmış bir devlet adamı olarak resmederler.[186]

Wellhausen'in ifadelerine göre devam eden olaylar silsilesinde Şûra ehli, önce Hz. Osman'ı Ümeyyeoğullarından ayırmaya çalıştılarsa da bunda başarılı olamadılar ve akabinde Hz. Osman'ın altını oymaya başladılar, eyalette olan insanları halife aleyhinde kışkırtmaya başladılar;[187] Ali gibi ön planda olmak isteyenler de bilhassa arazi konularında askerler ile yönetimin karşı karşıya gelmesinden istifade etmeye çalıştılar, çünkü devlet ile ordunun karşı karşıya gelmesi işlerine gelmekteydi.[188] Müellife göre Osman aleyhinde yapılan tüm organizasyonların, protestoların ve kışkırtmaların başında olanlar eyaletlerde bulunan kişiler değil teokrasinin yüksek meclisinde bulunan Hz. Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebû Vakkās (ö.55/675) ve Hz. Âişe idi[189] ve bu kişiler halifeye karşı ateşi var gücüyle körüklemişlerdir ama yangın yerine dönen etrafı yatıştırmak için de hiçbir girişimde bulunmamışlardır.[190] Alman müsteşrik yukarıda ismi mezkûr sahâbîleri ikiyüzlü tavır takınmakla suçlayarak bu işte kazançlı olacaklarını düşündükleri için hiçbir müdahalede bulunmadıkları iddiasında bulunur. [191] Konuyu daha fazla genişletmemek adına sadece Hz. Ali'nin kaynaklarımızda arabulucu olarak Hz. Osman ile görüşmelerine işaret etmek yeterli olacaktır.[192] Ayrıca Abdullah b. Abbas'ın bu konuyla alakalı bir sözünü aktarmak meseleyi açıklığa kavuşturmak için yeterli olacaktır kanısındayız. Abdullah b. Abbas dedi ki " Vallahi Ali, Osman için sadık bir arkadaştı. Ancak Ali'yi kendisine karşı öfkelendirdi. Mervân, Saîd b. el-Âs (ö.59/679) ve yakınları sürekli onu Ali'ye karşı kışkırtıyorlardı."[193]

---

[184] Murat Akarsu, *Kabile Bürokrasisi ve Hz. Osman Katline Sessiz Kalınan Halife,* 1. Bs (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 195; Âdem Apak, *İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. El-As,* 2. Bs (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 131.
[185] Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, trc. Hakkı Dursun Yıldız, 5. Bs (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, t.y.), 84; Marshall Goodwin Simms Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, trc. Metin Karabaşoğlu, 1. Bs (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995), 1:155.
[186] Âdem Apak, *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, 2. Bs (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 96.
[187] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 20.
[188] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 106.
[189] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 112.
[190] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 23; Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 117.
[191] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 23.
[192] Taberî, *Târîḫ*, 4:336-339; Halîfe b. Hayyât, *et-Târîḫ*, 1: 169; Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî İbn Şebbe, *Târîḫu'l-medîneti'l-münevvere*, thk. Fehim Muhammed Şeltut (Cidde: Seyyid Habib Mahmud Ahmed, 1979), 4: 3:1137.
[193] Taberî, *Târîḫ*, 4:406.

Özellikle Medineliler Hz. Osman yönetiminden rahatsızlık duyarak eyalette bulunan Müslümanları "Asıl cihat Medine'dedir''[194] diyerek şehirlerine davet ediyorlardı.[195] Medine'den gelen davet mektuplarına iştirak eden eyalette bulunan askerler Medine'de başlarında Hz. Ali olmak üzere Talha, Zübeyr ve Ensar ile görüşmelerde bulundular. İsmi zikredilen kişiler Hz. Osman'a karşı olan nefret ve kinlerini dini bir kalıba bürüyerek tezyin ettiler ve eyaletlerden gelenleri adeta taşeron bir firma olarak kullandılar.[196] Bu görüşmenin akabinde İslâm şehirleri patlamaya hazır bir bomba haline geldi. Özellikle büyük bir Ali destekçisi olarak bilinen ve Kûfe'de büyük bir nüfuzu olan Mâlik el-Eşter'in öncülüğünde isyanlar ardı sıra patlak verdi.[197] Hicrî 34 yılında eyalette bulunanlar Medine'ye gelerek Hz. Osman'ı kuşattılar ve halifeyi resmen eve hapsettiler.

Eyaletlerden gelen heyetler ile yapılan görüşmelerde müellif Hz. Ali ismi yerine Muhammed b. Mesleme (r.a.) (ö.43/663) ismini ön plana çıkarır. Rivayetlerde Hz. Ali ismi geçmesine rağmen bunu sanki Ali facianın önüne geçmek için elinden gelen her şeyi yapmış izlenimi vermek adına yapıldığı kanısındadır. [198] Akabinde Medine'de en büyük nüfuz Hz. Ali'ye geçti çünkü ensar nazarında Hz. Ali Osman'ın doğal halefi olarak kabul görüyordu ve Hz. Ali bu nüfuzunu kullanarak evvela namaz imamlığını üzerine aldı, akabinde o yılın hac emirini de kendisi atadı.[199]

Hz. Osman kuşatma altındayken namazları kimin kıldırdığı ile alakalı Hz. Ali'nin ismi geçmekle beraber ismi geçek tek şahıs o değildir. Hz. Ali'nin ismi yanı sıra Hâlid b. Zeyd el-Ensârî (r.a.) (ö.49/669) ve Sehl b. Huneyf'in (r.a.) (ö.38/658-59) isimleri de geçmektedir.[200] Ayrıca kuşatmacıların Medine'ye geldiği sırada hac emirini tayin eden kişi de Hz. Ali değil bizzat halifenin kendisidir ve Abdullah b. Abbas'ı bu işle görevlendirmiştir.[201] Ortam bu kadar gerilmiş iken Medineliler ve sahâbîler aristokrasisi hiçbir şekilde eyaletlerden gelenlere engel olmadılar; eğer engel olmak isteselerdi onlara göre bu iş hiç de zor olmayan bir işti.[202] Alman oryantaliste göre

[194] Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 5:549.
[195] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 113.
[196] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 21.
[197] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 21.
[198] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 114.
[199] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 117.
[200] Taberî, *Târîḫ*, 4:423.
[201] Taberî, *Târîḫ*, 4:411.
[202] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 23; Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 118.

adeta onu kaderi ile baş başa bıraktılar. Peki yapılması gereken neydi? Silahlanıp iki tarafın birbirlerinin kanının akıtması çözüm müdür? Ki bu durum ancak ve ancak anarşi ortamını beraberinde getirirdi. Hele hele karşı tarafın Müslüman olduğu biliniyor olduğu halde. Hz. Peygamber'in şehrinde iki Müslüman tarafın kanını akıtması bir çözüm değildir ve Hz. Osman da bu durumu bildiği için "Allah Resulünün (s.a.v.) arkasından Müslüman kanı döken ilk kişi ben olmak istemiyorum."[203] diyerek olayları suhulet ile çözme gayreti içerisinde olmuştur. Wellhausen, olayların Hz. Osman aleyhinde bu şekilde alevlenmesinin müsebbibi olarak Abdullah b. Sebe isimli bir Yahudi'yi öne atan Seyf b. Ömer'in rivayetlerini de hususi olarak müstakil bir bölüm halinde ele almıştır.[204]

1.2.3. Hz. Ali ve Abdullah b. Sebe ile İlgili Rivayetleri Tahlili

Abdullah b. Sebe ile ilgili rivayetlere Taberî'nin ana kaynaklarından birsi olan Seyf b. Ömer'in rivayetleri ile ulaşmaktayız. Seyf b. Ömer hakkında ana hatları ile bilgi verilecek olursa kendisi Kûfe şehrinde doğmuş olup daha sonra Bağdat şehrine yerleşmiş, Abbasi halifesi Hârûn er-Reşîd (ö.193/809) döneminde[205] H.180/796 yılında da vefat etmiştir.[206] Seyf b. Ömer'in rivayetlerinde göze çarpan esas unsur, sahâbîleri koruma amacıyla hareket etmiş olmasıdır.[207] Özellikle Hz. Ali dönemi ve olayları aktarıldığında Abdullah b. Sebe ile ilgili rivayetler ondan gelmektedir. İslâm'da çıkan ilk fitne hareketlerini anlatırken San'a doğumlu, Yahudi asıllı Abdullah b. Sebe isminden bahsederek barutun fitilini onun ateşlediğini ve bu olaylara binaen Müslüman cemaatin birbirleri ile kavga eder duruma geldiğini aktarır. Ayrıca Seyf'e göre Abdullah b. Sebe, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in vasîsi ve varisi olduğunu iddia etmiştir ve fikirleri ile de Şia'nın kurucusu olmuştur.[208] .Seyf b. Ömer ve Abdullah b. Sebe ile ilgili birçok araştırma yapılmış ve birçok fikir ortaya konmuştur. Muasır

---

[203] Ebû Muhammed Abdullāh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, thk. Ali Şîrî Şîrî, 1. Bs (Beyrut: Dāru'l-Eḍvā, 1990), 1:49; Muhammed Rıza, *Osman b. Affân Zinnûreyn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982), 160.
[204] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 120.
[205] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikī ed-Dımaşkī Zehebî, *Mîzânü'l-iʿtidâl fî naḳdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becevî, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1963), 4:296.
[206] Seyf b. Ömer et-Temîmî, *Kitâbü'r-Ridde ve'l-fütûḥ ve Kitâbü'l-Cemel ve mesîru ʿÂʾişe ve ʿAlî* (Mukaddime bölümü) (Riyad: Dâru Umeyye li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1997).
[207] Akarsu, *Kabile Bürokrasisi ve Hz. Osman Katline Sessiz Kalınan Halife*, 188.
[208] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 110-111.

araştırmacılardan bazıları onun varlığını kabul ederken[209], bazı araştırmacılar ise kabul etmemişlerdir ki bu da Abdullah b. Sebe hakkında fikir birliği olmadığını gösterir. Mustafa Fayda ise Taberi'den önce yaşayan İbn Şebbe ve Belâzürî'nin eserlerinde hiçbir şekilde İbn Sebe ile ilgili rivayetlerin geçmediğine dikkat çekerek mevzubahis rivayetlere ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini ifade eder. [210] Burada şunu belirtmek gerekir ki; her ne kadar Abdullah b. Sebe'yi hakikat kabul eden anlayışlar olsa da Abdullah b. Sebe'nin tarihi bir şahsiyet olmadığını iddia eden argümanlar[211] olaylara daha ihtiyatlı yaklaşmaları sebebiyle daha mutedil ve daha makul seviyededir. Özet olarak diyebiliriz ki; Abdullah b. Sebe ile ilgili rivayetlere temkinli bir şekilde yaklaşmak daha doğru bir davranış olacaktır.

Seyf hakkında eleştirilere ilk defa geniş biçimde yer veren araştırmacı Wellhausen olmuştur.[212] Wellhausen, daha önceden ismini zikrettiğimiz iki eserinde de Seyf b. Ömer'den rivayetle Abdullah b. Sebe ismi ile ilgili olarak İslâm tarihinde mevcut olan farklı rivayetlerle mukayese ederek bir sonuca ulaşmaya çalışmaktadır. Ona göre İslâm tarihçileri için fitne olaylarından ve iç savaştan bahsetmek, bu konular hakkında rivayet aktarmak, olayları analiz edebilmek kolay değildir ve acı vericidir. Bu noktada müellif Taberî'yi örnek göstererek onun bazı olaylarda sukut ettiğini ve Seyf b. Ömer'den rivayetlerde bulunduğunu dile getirir.[213] Wellhausen, öncelikle Hz. Ali ile bağlantılı olan Abdullah b. Sebe olaylarında kendi fikrine yakın olan rivayetleri aktarır akabinde de Seyf b. Ömer'den naklen Abdullah b. Sebe rivayetlerini analiz eder ve kendi argümanları ile Seyf b. Ömer'in rivayetlerinin akla mantığa uygun olmadığını delillendirme gayretinde bulunur.

---

[209] Mahmut Kelpetin, *Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, 2008), 270; Ahmet Lütfi Kazancı, *Emevilerin Mahvettiği Şehit Halife Hz. Osman (r.a.)*, 2. Bs (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 301; Sabri Hizmetli, "Tarihi Rivayetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1-4 (1985): 170; Muhammed Abid Câbirî, *Arap Siyasal Aklı*, trc. Vecdi Akyüz, 1. Bs (İstanbul: Mana Yayınları, 2018), 266.

[210] Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri Dört Halîfe Dönemi*, 4. Bs (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2016), 357.

[211] Akarsu, *Kabile Bürokrasisi ve Hz. Osman Katline Sessiz Kalınan Halife*, 193; Azimli, *Hz. Ali*, 89; Adnan Demircan, *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Önderler ve İhtilafları* (Beyan Yayınları, t.y.), 119; Demircan, *Ali-Muâviye Kavgası*, 103; Mustafa Günal, *Hz. Ali Dönemi ve İç Siyaset*, 2. Bs (İnsan Yayınları, 2014), 238; Cenksu Üçer, "Tarihin Tahrifi/İbn Sebe Meselesi, Araştırma Yayınları, Ankara 2005, 240", *Marife*, 3 (2005): 469; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 2*, 268-269; Ethem Ruhi Fığlalı, *İmâmiyye Şiâsı (Câferiyye Mezhebi) Doğuşu, Gelişimesi ve Görüşleri* (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1984), 61.

[212] Kelpetin, *Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, 18.

[213] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 102.

Seyf'in aktarımına göre Abdullah b. Sebe eyaletlerde meydana gelen isyanların öncüsü olmuş, gizli bir istihbarat teşkilatı kurarak kendisi ile aynı fikirlere sahip olan kişileri eyaletlere göndermiş ve fitnenin ateşini körüklemiştir. Tüm bunları yaparken de Hz. Ali ismini dini açıdan ilahlaştırarak ön plana çıkarmış, onun halifeliğini destekler propagandalar ve söylemler ile hareket etmiştir. Wellhausen'e göre gizli bir istihbarat teşkilatı vasıtası ile eyaletlerde isyan çıkarmak mümkün değildir çünkü; o dönemde Arapların gizliliğe dayanan bir ihtilal, bir darbe girişiminde bulunmaları güçlü kabile asabiyetinin tahakkümü sebebiyle gayritabiidir, ezcümle Araplar tanımadıkları ve kendi kabilelerinden olmayan kişilerin söylemleri ile hareket edecek, darbe yapacak bir anlayışına sahip değillerdi. Bunlara ilaveten Hz. Ali'nin ilahlaştırılması, dini olarak ön plana çıkarılması, yaşanılan dönem itibariyle de anlaşılacak bir durum değildir. Çünkü belirtilen dönemdeki olayların temelinde dini faktörler değil siyasi faktörler etkin idi. [214] Hakikaten de fitne dönemi olayları incelendiğinde, siyasi söylemlerin daha ön planda olduğu görülecektir. Hülasa Wellhausen, iç karışıkların müsebbibi olarak Müslümanları, sahabeleri değil de bir Yahudi'nin gösterilmesi amacına matuf olarak Abdullah b. Sebe isminin kullanıldığını söyler. Böylece Janus kapısını açan Müslümanlar değil bir Yahudi olacaktır, İslâm toplumu da fitne günahından temizlenecektir. [215]

1.2.4. Hz. Ali'nin Halife Olması

Wellhausen, Hz. Ali'nin iktidara geçişi meselesinde mütenevvi rivayetleri irdeledikten sonra Hz. Osman'ın katlinin akabinde yani aynı günde Hz. Ali'nin biat almaya başladığından bahseder. [216] Hz. Ali adaylar arasında en liyakatli kişiydi. [217]Ona göre Hz. Osman'ın katlinden yedi yahut sekiz gün sonra Hz. Ali'ye biat edildiğine dair aktarımlar zayıftır.[218]. Wellhausen, diğer rivayetler zayıf derken hiçbir şekilde delillendirme yapmamış, kendi kanaatini olduğu gibi aktarmıştır. Lakin birçok kaynağımızda Hz. Ali'ye Hz. Osman'ın vefatından bir hafta sonra yani 25 Zilhicce 35 tarihine işaret edilmektedir.[219] Bu konuda Hz. Ali'ye Hz. Osman'ın hemen katlinin

[214] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 111.
[215] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 111.
[216] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 24.
[217] Wellhausen, *İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*, 89.
[218] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 125.
[219] İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam fî târîḫi'l-mülûk ve'l-ümem*, 5:65; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 2:557; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10:422; Taberî, *Târîḫ*, 4:436.

akabinde biat edildiğine dair rivayetlere temkinli yaklaşmakta fayda vardır. Sonuçta Medine'de meşru bir halife katledilmişti ve bundan dolayı da anarşi ortamı oluşmuştu. Böyle bir duzensiz ortamda bir halife adayının bulunması ve ona derhal biat edilmesi açıkçası pek gerçekçi değildir. Nitekim bu olayla ilgili tarihi kaynaklar da okunduğu takdirde şûra üyelerinden olan kişilerin başa gelmek istemediklerine dair rivayetler mevcuttur. Her hâlükârda insan psikolojisinin gereği böyle bir kaos ortamında hiçbir kimse bir ölümü ile sonuçlanan isyanın akabinde göreve gelmek istemeyebilir ve bu normal anlaşılabilir bir durumdur. Bunun için Hz. Ali'ye katl olayının devamındaki günlerde biat edildiğine dair rivayetler daha makuldür. Wellhasen'in iddia ettiği gibi Hz. Ali'ye aynı gün biat edildiğine dair görüşe bu sebeplerden dolayı ihtiyatlı yaklaşmak makul bir gerekçedir.

Daha önceden de bahsedildiği üzere Hz. Osman'ın aleyhine çalışan Kûfelilerin başında Hz. Ali sempatizanı Eşter en-Nehaî, Mısırlıların başında da üvey oğlu Muhammed b. Ebû Bekir bulunmaktaydı. Ensarın nazarında da Hz. Ali tabi olarak Hz. Osman'ın halefi olarak kabul edildiği için [220] Hz. Ali'nin iktidara gelmesinde herhangi bir sıkıntı yaşanmamıştır. Hilâfete geçtikten sonra Hz. Ali'nin ilk işi önceki yönetimin valilerini değiştirmek olmuştu. Valilik görevlerine umumiyet ile ensardan olanları tayin etmiştir. [221]

Yazara göre Hz. Ali iktidara geldiğinde onu birçok sorun beklemekteydi. Bunlardan ilki kendisinin kanlı bir isyan neticesinde iktidara gelmesi hasebiyle Ensarın ona mesafe koyması ve onu gayretle desteklememeleriydi[222] lakin burada bir hususu vurgulayan yazar, Kureyş'e nazaran yeni halifeye karşı daha samimi olduklarını ifade eder.[223] İkinci sorun ise siyasi rakipleri Zübeyr b. Avvâm ve Talha b. Ubeydullah idi. Her ikisi de yine müellifin dili ile ifade edecek olursak sahâbînin aristokratlarından sayılırlardı. Zübeyr ve Talha'nın biati hususunda birbirinden farklı rivayetler olsa da genel görüş onların samimi olmadan biat ettikleridir. [224] Üçüncü sorun ise Şam'da yerini sağlamlaştırarak makamını muhafaza eden Muâviye idi. [225]

[220] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 24.
[221] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 121.
[222] Taberî, *Târîḫ*, 4:447.
[223] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 24.
[224] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 121.
[225] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 26.

1.2.5. Cemel Savaşı

Wellhausen'e göre Hz. Ali'nin yönetiminde karşılaştığı sorunların başında Hz. Âişe gelmekte olup Hz. Âişe, Hz. Ali için en büyük tehlikeyi ifade etmekteydi.[226] Hz. Osman'a karşı muhalefetin içinde olan Hz. Âişe, olaylar bir kartopu gibi büyüyüp adeta çığ halini aldığı vakit, hac görevini ifa etmek üzere Mekke'ye gitmişti. Hz. Ali'nin halife olarak biat aldığını duyunca Osman'ın kanını dava ederek insanları Ali aleyhinde kendisine karşı çağırmaya başladı. Bu noktada Zübeyr ve Talha da kendisine destek verdiler. Talha, Zübeyr ve Âişe'nin Osman'ın kanı sloganı ile ittifak kurmaları Ali'ye karşı duydukları kinin adeta bir yansımasıdır ve 'Osman'ın Kanı' sloganı iktidara giden yolda paravandır.[227]

Cemel ashabını harekete geçiren muharrik unsur Hz. Ali'ye dair duyulan kinin bir yansıması olmamalıdır. Yaşanılan bu olayları "Kin" mefhumu arkasına sığınarak açıklamak da bilimsel bir yöntem değildir. Bu bağlamda olmak üzere Talha ve Zübeyr'in Hz. Ali aleyhine harekete geçmelerinin sebepleri olarak; valilik görevi taleplerinin reddedilmesi[228], baskı altında biat ettiklerini düşünmeleri[229], Hz. Ali'nin toplumun genelinden biat alamaması[230] ve daima bir meşruiyet sorunu yaşaması[231] ve Talha'nın şuranın en yaşlı üyesi olarak halife olarak seçilmeyi beklemesi[232] sayılabilir. Bu mevzuda özellikle Hz. Âişe'nin ismi ön plana çıkarılmaktadır. Olaylara Hz. Âişe zaviyesinden sosyolojik ve psikolojik olarak bakmak gerekirse; Hz. Âişe bilinçlidir, eleştireldir[233], sorumluluk duygusu en üst düzeydedir, kendine ait dünya görüşü vardır, bir konuya yönelik fikirlerini gerçekçiliğe uygun olarak savunma eğilimindedir.[234] Tüm bunların temelinde de ümmetin ona verdiği değer vardır. Böylece Hz. Âişe yaşadığı dönemdeki olaylara sessiz kalmamış ve meselelerin

[226] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 121.
[227] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 122.
[228] Taberî, *Târîḫ*, 4:429.
[229] Taberî, *Târîḫ*, 4:454.
[230] İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2014), 3:213.Adnan Demircan, *Hz.Ali Dönemi ve Ehl-i Beyt*, 3. Bs (Ankara: Beyan Yayınları, 2016), 194;
[231] Azimli, *Hz. Ali*, 46.
[232] Azimli, *Hz. Ali*, 54.
[233] Hz. Âişe yaşadığı dönemde olaylara farklı bir pencereden bakmış, olayları Kur'an'a arz etmiş, mantıksal önerme, mukayese ve tenkit metotlarını kullanarak zekâsını ön plana çıkarmıştır. Tenkit metodu onun özellikle kullandığı bir yöntemdir. Bu konuda bir eser dahi kaleme alınmıştır. Bkz. Bedrüddin Zerkeşi, *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, trc. Bünyamin Erul (Otto, 2020).
[234] Hatice Acar Çınar, "İfk ve Cemel Vakalarında Hz. Âişe'nin Dini Başa Çıkma Yöntemleri", *Hz. Ali*, ed. Ali Aksu (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2017), 133.

çözümüne katkı sağlama amacıyla[235] kah Hz. Osman'ın icraatlarını eleştirmiş[236], kah Hz. Cemel savaşında olduğu gibi Ali'nin karşısında durmuş, kah Muâviye'nin Hz. Ali taraftarlarına uyguladığı politikalara karşı çıkmıştır.[237] Yani kısaca diyebiliriz ki; Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı çıkmasının arkasında birçok sebep olabilir ama bu sebepleri tek bir sebebe indirgeyerek cereyan eden hadiselere tek bir perspektiften bakmak doğru bir yaklaşım değildir.

Cemel ashabı kendisine destek bulabilmek amacıyla Basra'ya doğru hareket etmişlerdir. Kendisine karşı oluşturulan ordunun farkında olan Hz. Ali, Medine'de kendisine yeterli askeri desteğin sağlanamadığını görüp Eşter en-Nehaî'nin de tavsiyesi ile Hz. Ömer döneminde garnizon şehir olarak kurulan Kûfe'ye doğru hareket etti ve orada beklediği desteği buldu. [238]

Cemel ashabı kendisine destek bulabilmek amacıyla Basra'ya doğru hareket etmişlerdir. Kendisine karşı oluşturulan ordunun farkında olan Hz. Ali, Medine'de kendisine yeterli askeri desteğin sağlanamadığını görüp Eşter en-Nehaî'nin de tavsiyesi ile Hz. Ömer döneminde garnizon şehir olarak kurulan Kûfe'ye doğru hareket etti ve orada beklediği desteği buldu. [239]

İki ordu karşı karşıya geldiğinde Ali, Talha ve Zübeyr arasında görüşmeler yapılarak barışı sağlama amacıyla hareket edildi. Zübeyr, Ali'ye karşı savaşmayacağına karşı yemin edip görüşmelerden ayrıldı. Lakin oğlu Abdullah'ın kendisini alaya almasından hiddetlenip, yemin kefareti olarak bir köle azat etti ve savaş için hazırlandı. Müellif burada savaşı kimi başlattığı ile ilgili olarak çok net bir ifade kullanarak savaşı Basralıların başlatmış olduğunu iddia eder. Kendilerine Kur'an'ı gösterme vazifesi ile görevlendirilmiş bulunan Kûfeli bir genci öldürerek Basra tarafı ilk kanı dökerek savaşın patlak vermesine sebep olmuşlardır.[240]

Müellif burada kendi görüşlerini aktardıktan sonra yine Seyf b. Ömer'in Cemel savaşına Abdullah b. Sebe ve taraftarlarının sebep olup savaşı da onların başlattığına dair rivayeti reddeder. Wellhausen burada bir noktaya dikkat çeker; "Sebe'iyye, yalnız

[235] Çınar, "İfk ve Cemel Vakalarında Hz. Âişe'nin Dini Başa Çıkma Yöntemleri", 140.
[236] İbn A'sem', *Kitâbü'l-fütûḥ*, 8: 421.
[237] Taberî, *Târîḫ*, 5:279.
[238] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 25.
[239] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 25.
[240] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 124.

Osman'ın katlinde değil, bunun yüzünden cemâ'atte zuhur eden ayrılığın tehdit âmiz bir surette genişlemesinde, Teokrasinin temel kanunu ile alay edercesine, Müslümanın Müslümana karşı savaştığı ve ilk dindaş kanını döktüğü ilk büyük kavgada da yegâne suçlu mevkiinde bulunmaktadır."[241]

Cemel savaşı ile birlikte artık hilâfet mekanizmasının kutsallığı düşüncesinin nihayete erdiğini; hilâfet makamının artık güç ve kudret sahibi olanın elde edebildiği konum haline geldiğini ifade etmiştir. [242]

1.2.6. Hz. Ali ve Muâviye Mücadelesi

Hz. Ali'nin yönetime gelir gelmez yaptığı işlerden birisi de valilerin değiştirilmesi idi.[243] Bu cihetle Hz. Ömer tarafından Şam'a vali olarak tayin edilen[244] ve Hz. Osman'ın hilâfeti döneminde de yönetimini sürdüren Muâviye bulunmaktaydı. Yaklaşık 20 yıldır bu görevi ifa eden Muâviye[245] fıtraten siyasete yatkındı.[246] Hz. Ali'nin Şam'a vali olarak atadığı ve Medine'nin ilk Müslümanları arasında addedilen Sehl b. Huneyf 'in şehre girişine müsaade etmemiştir.[247] Hz. Ali tarafından kendisine biat etmesi amacıyla gönderilen elçiye içleri intikam hırsıyla dolmuş ve intikam yeminleri eden Şamlıları göstermesi aslında Ali'ye karşı bir gözdağı vermekten ziyade Hz. Ali'nin kendisine saldırmasının önünü kesmekti. Muâviye'nin Hz. Ali'ye karşı kışkırtıldığı görüşünde olan müellife göre Muâviye yeğeni tarafından Hz. Osman'ın intikamını alması hususunda acele ettirilmekteydi. Esasen kendisi bir savaş taraftarı olmamakla birlikte hilâfet makamında da gözü yoktu ve özellikle eski Mısır valisi Amr b. Âs tarafından kışkırtılmaktaydı.[248]

Öncelikle Muâviye'nin hilâfet makamında öteden beri isteğinin olduğunu belirtmiştik. İbn Şebbe'de geçen bir rivayete göre Hz. Osman'ın kuşatılması esnasında Muâviye tarafından gönderilen ordunun Medine girişinde bekletildiği aktarılmaktadır. Râvi bunun sebebini "Osman'ın katlini kendisine dayanak ve insanları kendisine

[241] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 126.
[242] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 25.
[243] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 2:565; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḫbârü'l-hulefâ*, 2:526.
[244] İbn A'sem', *Kitâbü'l-fütûḥ*, 8: 1:262.
[245] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 26.
[246] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 35.
[247] Taberî, *Târîḫ*, 4:442.
[248] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 35.

çağırmak için bunu yaptı." diyerek açıklamaktadır.[249] Nitekim 20 yıldır aynı bölgede görev yapan bir valinin, idari olarak daha üst makamları istemesi de anlaşılabilir bir durumdur. Siyasi açıdan Muâviye'nin kışkırtıldığı düşüncesi pek makul değildir. Hassaten siyaset alanındaki zekâsı ile temeyyüz etmiş bir şahsiyet için bu itham realite açısından zayıftır. Nitekim onun "Ben keşke yapmasaydım dediğim hiçbir işin içerisine girmedim." demesi de nasıl bir siyasi zekâya sahip olduğunu göstermesi açıdan mühimdir. [250] Müellife göre savaşın fitilini ateşleyen olay Mısır'da Hz. Ali destekçisi olarak bilinen Muhammed b. Ebû Huzeyfe'nin (ö.36/657) Muâviye ve Amr tarafından esir edilmesi olmuş, bu olayın akabinde Hz. Ali Muâviye üzerine bir ordu hazırlamaya başlamıştır[251]

Müellif Ṣıffîn savaşı ile ilgili bölümlerde bu savaş üzerine müstakil bir eseri bulunan Ebû Mihnef'ten alıntılarda bulunmaktadır. Ṣıffîn savaşında Kur'an nüshalarının mızrak uçlarına geçirilmesi üzerinde duran Wellhausen bu taktiğin önceden uygulandığını ifade etmekle beraber konuyu detaylandırmaz.[252] Araştırmalarımıza göre Doğu Roma İmparatoru I. Konstantin bir savaş esnasında İncil sayfalarının mızraklara takılmasını emretmiş, kaybetmekte olduğu savaşı kazanmıştır.[253] Zannımızca müellif bu olayı Amr b. Âs'ın olayı ile benzeştirmektedir. Mutaassıp bir din anlayışına sahip olan Kûfeli bazı askerlerin tahkime razı olmayan Hz. Ali'yi açıkça Hz. Osman'ın akıbeti ile tehdit etmeleri[254] de üzerinde durulması gereken bir konudur. Kûfeliler Tahkim olayında da hakemin belirlenmesi meselesini Hz. Ali'ye bırakmamışlar ve kendi isteklerine göre Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi hakem olarak seçmişlerdi. [255]Hz. Ali de tüm bu olan hadiseleri sineye çekmek zorunda kalmıştır.[256] Bu olayda Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nın seçilmesinin temel sebebi müellife göre Ebû Mûsâ'nın daha önceden onları fitne konusunda uyarmasına rağmen onun sözlerine uymamanın verdiği bir pişmanlıktır. Bundan dolayı onlar eski valilerinin

[249] İbn Şebbe, *Târîḫu'l-medîneti'l-münevvere,* 4: 4:1288.
[250] Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî İbn Abdürabbih, *el-ʿİḳdü'l-ferîd*, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 2:105.
[251] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu,* 36.
[252] Wellhausen, *İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*, 8.
[253] Aydın Tonga, *Kapital İslâmın Temeli Muaviye*, 3. Bs (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2013), 147.
[254] Taberî, *Târîḫ*, 5:49.
[255] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu,* 26.
[256] Wellhausen, *İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*, 2.

hakem olmasını istiyorlardı.[257] Devam eden olaylar zincirinde yani Tahkim olayından sonra Hz. Ali'nin Muâviye'ye dualarında beddua etmeye başlamıştır.[258]

Ṣıffîn'den sonra Hz. Ali'nin giderek kan kaybettiğinden bahseden müellif, bunun arka planında birçok unsurun etkin olduğunun kritiğini yapar. Buna göre; Muâviye alt makamlardan gelerek yükselmemiştir, bizzat meşru halifeler ile tayin edilerek bulunduğu makama gelmiştir. Bulunduğu valilik görevini asla halkına borçlu değildi. Ayrıca Muâviye'nin bağlı olduğu Ümeyyeoğulları ailesinin de Cahiliye döneminden itibaren Mekke'deki nüfuz gücü yönüyle temeyyüz etmiş olduğunu burada ifade etmemizde fayda vardır.[259] Muâviye'nin görev yaptığı Şam bölgesi öteden beri hiyerarşik bir yönetim tarzı ile yönetildiğinden mütevellit, itaat etmeye yatkın bir toplumdu. Tüm bunlara Dühât-ı Arab'tan olan Muâviye'nin siyasi zekâsı da eklenince Muâviye'nin bir adım önde olduğu su götürmez bir gerçek olarak karşımıza çıkar. Olaylara Hz. Ali açısından bakacak olursak Hz. Ali iktidarını bir isyan neticesinde elde etmiştir ve eyaletlerden gelen kişiler tarafından seçilmiştir. Bu durum Hz. Ali'nin belini büküp elini kolunu bağlayan bir husustur. Kûfe eşrafı kendilerinin Hz. Ali'yi yönetime taşıdıklarının farkında olarak adeta yönetime ortak gibiydiler. Disiplinsiz hareket etmekteydiler ve Hz. Ali'nin emirlerini sorgulayarak emir komuta zincirini bozmaktaydılar. Hz. Ali onları savaş için çağırdığında çeşitli bahaneler ile savaşa çıkmayı reddedip Hz. Ali'nin Muâviye karşısında elini kolunu bağlıyordu. Bundan mustarip olan Hz. Ali de Kûfelilerden bıktığını, onlara dair bir ümidinin kalmadığını ve onlardan uzaklaşmak istediğini de açık açık Kufelilere karşı hutbede söylüyordu.[260] Tüm bu olumsuz hadiseler toplamında Hz. Ali'nin işi zordu.[261] Hz. Ali de bu durumdan rahatsızdı ve bunun için Muâviye de "Ṣıffîn'den sonra Ali ile kılıçsız savaştım." cümlesini kurmuştur.[262]

Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra hayatında dahi görmediği saygıyı, hürmeti, bağlılığı ve değeri öldükten sonra görmeye başladığı düşüncesinde olan

---

[257] Wellhausen, *İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*, 5.
[258] İbnü'l-Arabî, *el-ʿAvâṣım mine'l-kavâṣım*, 1:220; Minkārî, *Kitâbü Vaḳʿati Ṣıffîn*, 552; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2:352.
[259] Sarıçam, *Emevî-Haşimi İlişkileri / İslâm Öncesinden Abbasilere Kadar*, 82.
[260] İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḫbârü'l-hulefâ*, 2:551; İbn A'sem', *Kitâbü'l-fütûḥ*, 8: 10:361; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2:388.
[261] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 27.
[262] Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2:383.

Wellhausen bunun sebebini ise onun Suriye hegemonyasına karşı bir muhalefet bayrağı olmasına bağlar. Böylece Hz. Ali muhalefet kesiminin bir şiarı haline getirilmiş oluyordu. [263]

Wellhausen, Hz. Ali ile ilgili meselelerde olayları kendi siyasi kavramları üzerinden okumuştur. Hz. Osman'ın öldürülmesini "Janus kapısı" Hz. Ömer'in arkasında bıraktığı şuraya "kardinal meclisi" Hz. Osman'a muhalefet eden sahâbîleri "sahâbî aristokrasisi" kavramları ile ifade etmesi buna örnektir. Ayrıca yazar zan üzere hareket ederek bir tarih inşası oluşturmaya çalışmıştır. Kendi zihin dünyasına uygun olan rivayetleri ön plana çıkarak diğer rivayetleri arka plana atmıştır. Bazı noktalarda da hiçbir rivayette bulunmadan doğrudan kendi görüşünü aktarıp geçmiştir. Özellikle Hz. Ali'nin Hz. Osman'ın altını oymaya çalıştığı ile ilgili rivayetlerde Hz. Osman'ı kuşatma sırasında tek bıraktığını söylemiştir. Ama bununla alakalı olarak Hz. Ali'nin oğulları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i Hz. Osman'ı korumaya gönderdiği ile alakalı rivayeti hiçbir şekilde gündeme getirmemiştir. Yahut Hz. Ali'nin kuşatma sırasındaki olumsuz rivayetleri aktarırken olumlu tavırlarını es geçmiştir. Eyaletlerden gelen askerler ile yapılan görüşmelerde garantör olarak Hz. Ali ismi yerine Muhammed b. Mesleme ismini ön plana çıkarması da Hz. Ali'yi hiçbir şey yapmadığı izlenimini uyandırmak için yapılmış gibidir.[264] Bunların yanında kendisinin bazı noktalarda rivayetleri mukayese ederek birtakım argümanlar ile analizlerde bulunması da dikkate değer bir noktadır.

1.3. CARL BROCKELMANN

1.3.1. Hayatı

17 Eylül 1868 yılında Almanya'nın Hamburg şehrinin kuzeydoğusunda bulunan Rostock bölgesinde ailesinin dördüncü çocuğu olarak dünyaya gözlerini açmıştır. Babası Carl Heinrich Ernst Brockelmann, annesi ise Friederike Henriette Dorothea Schäfer'dir. Babası Alman ordusunda görevli asteğmen rütbesine sahip bir asker iken, bulunduğu görevden istifa ederek ticaret ile uğraşmaya başlamıştır. İleriye yönelik gerçekleştirmek istediği hedefler için babasından herhangi maddi bir destek

[263] Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, 90.
[264] Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, 114.

görmemiştir.[265] Annesi, onu Alman edebiyatı ve literatürü ile hemhal olmasını sağlamış, onda araştırma-inceleme merakının tohumlarını atan kişi olmuştur. İlkokul dönemleri ile ilgili detaylı bilgiye sahip olmadığımız Brockelmann'ın liseye başladığı andan itibaren hocaları tarafından yabancı dillere karşı bir yeteneği olduğunun keşfedildiğini görmekteyiz. Henüz lise sıralarında iken Süryanice, Aramice ve İbranice'yi öğrenmiştir. Ayrıca liseyi okuduğu sırada haftalık mutat iki kez olarak gerçekleştirilen okuma gruplarından birisinde Doğu kültür ve geleneğine karşı ilgi duymaya başlamıştır. [266] 1886 yılına gelindiğinde Rostock Üniversitesine kaydını yaptıran Brockelmann, burada Prof. Dr. Friedrich Wilhelm Martin Philippi'nin yanında Arapça ve Habeşçe dillerine vakıf olmuştur.[267] 1888 yılında hocası Friedrich Wilhelm'in tavsiyeleri üzerine oryantalizm üzerine şöhreti yakalamış olan Nöldeke'nin yanına, Strassburg Üniversitesine geçmiştir. İkili arasında ortaya çıkan buyuk bir uyum neticesinde Brockelmann, hocasının yanında oryantalizm dersleri üzerine yoğunlaşmıştır. Burada bulunduğu süre içerisinde Hübschmann'dan Ermenice ve Sanksritçe, Dümischen'den de eski Mısır dilini öğretmiş, daha sonra Euting'den de Arap kitabeleri uzerıne ders almıştır.[268] 1889 yılında hocası Nöldeke'nin yanında İbn Esir'in *el-Kâmil fi't-târîḫ'i* ve Taberî'nin *Ahbâru'r-rasûl ve'l-mülûk* adlı eserleri arasındaki ilişkiyi inceleyip intihal olup olmadığı üzerine bir çalışma gerçekleştirmiş ve bu çalışması ile 1890 yılında doktorasını tamamlamıştır.[269] 1890 yılında devlete bağlı lisede ders vermeye başlamış, akabinde 1893 yılında Breslau Üniversitesinde öğretim üyesi olmuştur. Daha sonra İbnu'l-Cevzî'ye ait olan *el-Eṣer fi muḫtaṣar es-siyer ve'l aḫbâr* adlı eseri yayımlamış, bunun neticesinde de doçent olmuştur.1895 yılında, İbn Sa'd'ın kıymetli eseri olan *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kebîr* adlı eserin 8. cildi üzerine araştırma yapmak için Londra ve İstanbul'a seyahat etti. İbn Sa'd üzerine araştırmalarını tamamlayan Brockelmann, daha sonra İbn Kuteybe'nin *ʿUyûnü'l-aḫbâr* adlı eseri üzerine de birtakım çalışmalar gerçekleştirmiştir. Akabinde kendisini

[265] Mustafa Yanç, *Carl Brockelmann Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği* (Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, 2020), 17.
[266] Yanç, *Carl Brockelmann Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği*, 18.
[267] Yanç, *Carl Brockelmann Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği*, 19.
[268] Yanç, *Carl Brockelmann Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği*, 20.
[269] Nuri Yüce, "Carl Brockelmann", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 335.

şöhrete taşıyacak olan *GAL (Geschichte der Arabischen Literatür)* olarak isimlendirilen eseri (Arap Literatürü Tarihi) kaleme almaya başlamıştır. [270]

1900 yılına gelindiğinde görevli olduğu Breslau Üniversitesinin haricinde Berlin ve Erlangen Üniversitelerinde ders vermeye başladı. 1903 yılında ise Breslau ve Hamburg kütüphanelerinde mevcut olan yazma eserleri derledi ve onları bir katalog haline getirdi. Aynı zaman diliminde Königsberg Üniversitesinde Ordinaryüs Profesörlük makamına tevdi edildi. 1909-1922 yılları arasında Halle Üniversitesinde görevini sürdüren Brockelmann, 1918 yılında aynı üniversitenin rektörlüğüne seçildi.[271] Burada görevli iken en yetenekli ve en seçkin öğrencisi olan Helmut Ritter ile tanışmıştır.[272] Helmut Ritter, ise ilerleyen yıllarda İslâm Bilim Tarihinde başarılara imza atmış olan Prof. Dr. Fuat Sezgin'in hocalığını yapmıştır.[273] 1923 yılında eski görev yeri olan Breslau Üniversitesine geri döndü ve 1932 yılında bu üniversitenin de rektörlük görevini üstlendi. Aynı yıl içerisinde Almanya'da revaçta olan ve anti-semitist bir politika güden Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin yani kısaca NAZİ olarak bilinen partizanların hedefi haline gelmiş, basın tarafından da Yahudi profesörleri koruduğu sebebiyle hedef tahtası haline getirilmişti. 1935'de partinin lideri Hitler, yönetimi ele alınca görevinden kendi rızasıyla emekliye ayrıldı. II. Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla beraber 1947-53 yılları arasında Halle Üniversitesinde şeref profesörü olarak[274] Türkçe, Osmanlıca ve Osmanlı tarihi üzerine dersler vermeye başlamıştır. 1947 yılında kendisine Türkoloji profesörlüğü unvanı verilmiştir. 1953 yılında tekrar emekli olan Brockelmann, 1956 yılında soğuk algınlığına bağlı olarak vefat etmiştir. [275]

Hayatı dikkatlice incelendiğinde hem Batı, hem de Doğu dillerine olan vukûfiyeti ile ön plana çıkan Brockelmann, kendisinde var olan dil öğrenme yetisi ile hem Batı'yı hem de Doğu'yu iyi bilen klasik şarkiyatçı tipine iyi bir örnek olarak gösterilebilir. Brockelmann'ın İslam ve Arap tarihi üzerine kaleme almış olduğu bazı eserler ise aşağıda listelenmiştir.

---

[270] Yüce, "Carl Brockelmann", 6: 335.
[271] Yüce, "Carl Brockelmann", 6: 335.
[272] Yanç, *Carl Brockelmann Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği*, 25.
[273] Fuat Sezgin, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, 15. Bs (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 14.
[274] Yüce, "Carl Brockelmann", 6: 335.
[275] Yanç, *Carl Brockelmann Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği*, 26.

1. *Geschichte der Arabischen Litteratür, (GAL)* (Weimar 1898-1902)
2. *Geschichte der Islâmisehen Völker und Staaten* (München 1939, 1943) (Birçok dile çevrilen bu eser, Türkçeye Neşet Çağatay tarafından *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi* adı ile 1959 yılında çevrilmiştir.)
3. *Mahmud al-Kaşgarfs Darstellung des Türkisehen Verbalbaus* (Budapest 1919, XVIII, 29-49). [276]

Tezimiz için mühim malumatlar ihtiva eden orijinal adıyla *"Geschichte der Islâmisehen Völker und Staaten"* Türkçe tercümesi ile ifade etmek gerekirse *"İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi"* adıyla bilinen eser, İslâm'ın doğuşundan 1939 yılına kadar olan olayları muhtasar olarak içermektedir. Müellif bu eserin yazımında Wellhausen, Caetani gibi bilinen oryantalistlerin görüşlerini esas alarak hareket etmiştir.[277] İleride de inceleyeceğimiz üzere eser özellikle ilk halifeler dönemindeki olayları ele alış üslubu ile adeta Julius Wellhausen'in görüşlerinin bir yansıması gibidir.

1.3.2. Hilâfetine Kadar Hz. Ali

Hz. Muhammed'in yaşadığı süre boyunca Peygamberlik sıfatına dayanarak herhangi bir otorite, herhangi bir iktidar problemi yaşamamıştı. Kendisinden sonra iktidara gelecek olan kişiyi seçmeye önem vermemişti ve arkasında herhangi bir veliaht bırakmamıştı.[278] Bunun için Hz. Ali'nin ilk halife olarak iktidara gelmesini gerektirecek bir durum yoktu. Alman oryantalist Hz. Ali'nin istese bile iktidara gelemediğini söyleyerek bunu da Hz. Ali'nin yeteri kadar nüfuzunun olmamasına bağlar.[279] Hz. Ali'nin nüfuz sahibi olmadığını söylemek tutarlı bir söylem değildir. Hatırlanacağı üzere Hz. Ali Abdümenâfoğullarına mensuptur ki bu kabile Mekke'nin en ileri gelen kabilelerindendir. Mekke'nin sahip olduğu zenginlik bu kabile sayesinde olduğu rivayet edilmektedir.[280] Hal böyle iken Hz. Ali'nin nüfuzunun olduğu sarihtir. Nitekim Hz. Ebû Bekir 'in halife seçiminin ardından Ebû Süfyân'ın "Ey Benî Abdümenâfoğulları! İktidar işi neden Kureyş'in en zayıf kabilesindedir? Bu görev

[276] Yüce, "Carl Brockelmann", 6: 336.
[277] Yanç, *Carl Brockelmann Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği*, 38.
[278] Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, 54.
[279] Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, 41.
[280] Sarıçam, *Emevî-Haşimi İlişkileri / İslâm Öncesinden Abbasilere Kadar*, 56.

Benî Abdümenâfoğullarına aittir. Ali ve Abbas nerededir? Ey Ali! Allah'a yemin olsun ki hilâfeti elde etmek istersen bu şehri atlı askerler ile doldururum."[281] demesi de esasen Hz. Ali'nin ne derece nüfuz sahibi olduğunu gösterir. Hz. Ali'nin ilk iki halife döneminde müellifin Hz. Ali ile ilgili anlatımları mevcut değildir. Hz. Osman'ın Şûra tarafından halife olarak seçilmesinde ise aristokrasinin üstün geldiğini ifade eden yazara göre, Şûrada aslında en ehemmiyetsiz kişilik olarak Hz. Osman vardı.[282] Aslında bu aktarımı ile Brockelmann, Hz. Ali'nin hilâfet makamına Hz. Osman'dan daha layık olduğunu kabul etmektedir.

Hz. Osman dönemi gerçekleşen buhranlı hadiselerde içlerinde Hz. Ali'nin de bulunduğu elit ve seçkin halife grubu, halifeyi ailesinin otokrasisi karşısında uyarmışlar, lakin Hz. Osman'ın ailesinin yanında taraf almasıyla birlikte bu grup Hz. Osman'a sırt çevirmişlerdir.[283] Akabinde gerçekleşen hadiselerde Hz. Osman'ın yönetimine karşı hoşnutsuzlukları aşikar olan ve açıkçası halifeye karşı alenen cephe almayı göze alamayan Hz. Ali, Talha ve Zübeyr'in sırf kendi menfaatleri, kendi çıkarları, kendi amaçları uğruna eyaletlerde gücü ellerinde bulunduran halkın dini duygularını kullanarak onları istismar ettiklerini ve cihat etmek adına Medine'ye davet ettiklerini iddia etmektedir. Brockelmann'ın iddialarına göre Hz. Ali, Talha ve Zübeyr İslâm'ın maddi gücünü ellerinde bulunduran eyaletlerdeki halkın kuvvetinden faydalanmak istemekteydiler. Ve bu noktada da halk kışkırtılmıştır.[284] Müellif bu noktada isyanın başladığı iki bölgeyi göstererek aslında isyanın arkasında Hz. Ali'nin olduğunu okuyuculara sezdirmek amacıyla hareket etmiştir. Buna göre ilk isyan girişimi Hz. Ali'ye gönülden bağlı olan Mâlik el-Eşter tarafından Kûfe'de başlatılmıştır. Bunlar Hz. Osman'ın valisi Saîd b. el-Âs'ı şehre sokmayarak adeta bir darbe gerçekleştirmişlerdir. İsyan girişiminde bulunan diğer bir şehir ise Mısır'dı. Hz. Ali'nin burada güçlü iki destekçisi bulunmaktaydı.[285] Bunlardan ilki Hz. Osman'ın himayesinde büyüyen Muhammed b. Ebû Huzeyfe, ikincisi ise Hz. Ebû Bekir'in oğlu ve Hz. Ali'nin de evlatlığı olan Muhammed b. Ebû Bekir idi. Müellif burada ikisini

[281] Taberî, *Târîḫ*, 3:209-210; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 2:187.
[282] Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, 57.
[283] Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, 58.
[284] Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, 58.
[285] Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, 59.

birbirine karıştırarak Hz. Ali'nin evlatlığı olarak Muhammed b. Ebû Huzeyfe ismini vermiştir. [286]

655 yılında başlayan isyan hareketleri 656 yılında zirveye ulaşmış, uçlu koalisyonun kışkırtmaları ile eyaletliler Medine önlerine kadar getirilmişlerdir. Eyaletliler şehre girdiklerinde onlara Medinelilerin de destek vermesiyle iyice güçlendiler. Tüm bunlar cereyan ederken Hz. Osman'ın elinde en küçük bir muhafız birliği dahi mevcut değildi. Eyaletlerden gelenler ve Medinelilerin işbirliği neticesinde şehirde bir keşmekeş ortamı oluşturulurken, tüm bu karmaşıklığın çıkmasının ana müsebbiplerinden olan Hz. Ali, Talha ve Zübeyr olaylara hiçbir şekilde müdahil olmadılar ve olayların sonuçlarını beklemeye koyuldular. Üçü de adeta bir karar almış gibi birlikte hareket etmekteydiler. Bu esnada Hz. Osman'a karşı muhaliflerin başında gelen Hz. Âişe de gerçekleşecek olan olayları sezinleyerek hac bahanesi ile şehri terk etmiş aslında binevi kendini bu olaylardan bertaraf etmiştir. [287] Halife kuşatma altındayken, Hz. Ali halifeye ait olan yetkileri kullanarak Mescid-i Nebevî'de namaz kıldırmış, hacılara da emr-i hac tayin etmiştir. Aslında Hz. Ali bu hareketi ile adeta bir halife gibi hareket ediyordu.[288]

Hz. Ali'nin sadece kendi menfaatini düşünerek taşradaki insanları kışkırttığı iddialarını destekleyen diğer bir müsteşrik ise August Bebel'dir. Bebel eserinde Hz. Osman'ın Hz. Ali ve yandaşlarının kışkırtmaları neticesinde camide öldürüldüğünü yazmaktadır.[289] Bu iddianın birçok noktada açmazı bulunmaktadır. Bu tarz iddiaları dile getiren yazarların hepsinin temel dayanak noktası; isyanın başlama merkezi olarak Hz. Ali taraftarlarının yoğun olarak bulunduğu Mısır ve Kûfe bölgelerinin gösterdikleri faaliyetlerdir.

Olaylara farklı bir açıdan bakacak olursak; o dönemde büyüyen eyaletlerin getirdiği sorunlardan birisi de yabancılaşmadır. Hz. Ali; Kûfe'de Eşter en-Nehaî, Mısır'da da Muhammed b. Ebû Bekir ve Muhammed b. Ebû Huzeyfe sayesinde tanınıyordu. Halkın çoğunluğu Hz. Ali'yi şahsen tanımıyordu. Keza Şam bölgesindeki Hz. Ali muhalifliğini de Hz. Ali'nin Muâviye üzerinden tanınmasına bağlayabiliriz.

[286] Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, 60.
[287] Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, 60.
[288] Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, 61.
[289] August Bebel, *Hz. Muhammed ve Arap İslam Kültürü*, trc. Sıddık Çelik - Hasan Erdem, 1. Bs (İstanbul: Arya Yayıncılık, 2011), 54.

Nitekim Muâviye de yabancılaşma kavramına paralel olarak Şam'da bulunan askerlerin ne hicreti, ne İslâm'a hizmeti olan sahâbîleri ne de Hz. Ali'yi tanımadıklarını söylemiştir.[290] Böyle düşünüldüğünde Hz. Ali ismi Kufe ve Mısır'da Ümeyyeoğullarına karşı mücadelenin bir sembolü haline getirilmiştir diyebiliriz. Bu olayı en iyi açıklayan örnek ise şudur; asiler Medine'ye geldiklerinde Hz. Ali asilere karşı Hz. Osman'ı savunmuş ve onlara kulak asmamıştır. Onlar da Hz. Ali'nin bu davranışına karşılık "Biz onun için halifeyi karşımıza alıyoruz, Osman'ı protesto ediyoruz, o da kalkmış Osman'ı bize karşı koruyor, savunuyor." demekten kendilerini alamamışlardır. [291] Buradan da anlaşılacağı üzere aslında asiler Hz. Ali'nin çıkarı adına değil kendi çıkarları adına hareket etmektedir. Bununla birlikte Hz. Osman'ın bizzat şahsı da Hz. Ali'nin kendi makamında gözü olduğuna dair herhangi bir söylem içerisinde de bulunmamıştır.[292]

1.3.3. Hz. Ali Dönemi

Hz. Ali'ye ne zaman biat edildiği ile alakalı net ifadeler kuran Brockelmann'a göre Hz. Osman'ın katledildiği gün içerisinde Hz. Ali'ye biat edilmiştir. Şimdiye kadar birlikte hareket ettikleri Talha ve Zübeyr, Hz. Ali'nin hilâfet mevkiine gelmesiyle birlikte kendi menfaatleri adına bir şey elde edemedikleri için Hz. Ali aleyhine çalışmaya başlamışlar ve yeni halifenin karşısına derhal bir zafiyet olarak Hz. Osman'ın katillerini cezalandırma meselesini çıkarmışlardır. Bununla da kalmayarak muhalifliklerini sözlü sahadan fiili sahaya geçirme maksadı ile Mekke'ye hareket ederek Hz. Âişe'ye katılmışlardı. Hz. Ali ile Hz. Âişe arasında eskiden gelen bir husumet vardı ve bu husumetin temelleri yine diğer oryantalistlerin de tek sebep olarak gördükleri İfk hadisesi idi. Buraya kadar bahsettiğimiz oryantalistler kadar ele almadığımız bazı müsteşrikler de savaşın sebebini İfk olayına dayandırma gayreti içerisinde olmuşlardır. Örneğin Maxime Rodinson bu müelliflerden birisidir. Rodinson, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e Hz. Âişe'yi boşamasını tavsiye ederek kadın kısmının fırsat bulduğu zaman böyle şeyleri yapabileceğini ifade eden satırlara yer

[290] İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse,* 1:46.
[291] Ünal Kılıç, "Hz. Osman'ın Öldürülmesi Sürecinde Hz. Ali", *Hazreti Ali,* ed. Ali Aksu (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2020), 101; Taberî, *Târîḫ,* 4:355.
[292] Kılıç, "Hz. Osman'ın Öldürülmesi Sürecinde Hz. Ali", 109.

vermiştir.[293] Hz. Âişe de Hz. Ali'nin söylediği bu sözü unutmamış ve istikbalde ortaya çıkacak siyasi olaylarda da Hz. Ali'ye cephe almıştır. Rodinson olayları bu şekilde okuyarak ileride vuku bulacak olan siyasi anlaşmazlıkların temelini de buraya dayandırır.[294]

Artık Medine'de herhangi bir siyasi, askeri ve ekonomik güç kalmadığının farkında olan Hz. Ali, yeni kurulmuş şehirlerden olan ve Medine'nin aksine siyasi, askeri ve ekonomik güce haiz olan Kûfe şehrine yönlenerek orayı kendisine bir karargâh kıldı. Muhalifleri ile savaşmak adına şehir halkından 12.000 kişilik bir ordu toplamayı başardı. Karşı karşıya gelen iki orduda yenilgiye uğrayan taraf Hz. Âişe'nin ordusu oldu ve Hz. Ali'nin muhaliflerinden olan Talha ve Zübeyr katledildi. [295] Savaş sonunda Hz. Âişe'nin Hz. Ali'den himaye talep ettiğini iddia eden Brockelmann'a göre Hz. Ali, bu himaye talebini reddederek onu Medine'ye göndermiştir.[296] Lakin burada ne tür bir himayeden bahsedildiği ise açık değildir.

Cemel savaşından sonra yönünü diğer bir muhalifi olan Suriye valisi Muâviye üzerine çeviren Hz. Ali, Muâviye'nin Hz. Osman'ın katilleri ile ilgili şartlarını yerine getiremiyordu. Bu noktada Muâviye'nin şartlarının Hz. Ali tarafından hangi sebeplerle yerine getirilemediği konusunda müellif herhangi bir açıklamada bulunmaz. Ṣıffîn'de karşı karşıya gelen iki taraf birbirleriyle savaşma konusunda gayet isteksizce hareket ediyorlardı ve bunun için savaşın neticesi uzun süre muğlak kalmıştır. Belirli bir süreden sonra Hz. Ali taraftarlarından olan Mâlik el-Eşter komutasındaki askerlerin hücumu neticesinde galibiyet Hz. Ali tarafına yaklaşmıştır. Hatta Muâviye savaştan kaçmayı düşünürken, Dühât-ı Arab'tan olan Amr b. el-As'ın her iki tarafın da dindar kārîlerinden ilham alarak Kur'an sayfalarını mızrak uçlarına geçirip Allah'ın hükmüne teslim olunması ile ilgili fikri kabul edilmiş ve bu fikir netice vermiştir.

Müellife göre tahkim olayında daha önceden belirlenmiş gündem maddeleri mevcut değildir. Bunun için her iki taraf da konu dışında irticali konuşmalar yapmışlardı. Iraklılara göre tahkimde Hz. Ali'nin hilâfetinin meşruiyetinin sağlaması

[293] Maxime Rodinson, *Muhammed Yeni Bir Dünyanın ve Peygamberin Doğuşu*, trc. Atilla Tokatlı (İstanbul: Doruk Yayınları, 2013), 205.
[294] Seyfullah Kara, "İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2001): 359.
[295] Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, 61.
[296] Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, 62.

yapılacaktı ya da onlar öyle zannediyorlardı. Ama burada Muâviye'nin siyasi hamleleri etkili olmuştur. Muâviye, hakemi Amr b. El-As aracılığı ile Hz. Osman'ın katli hadisesinde Hz. Ali'nin rolünü gündeme getirerek Hz. Ali'nin iktidarda bulunmasının meşru olup olmadığı konusunu tartışmaya açıyor ve bu şekilde onun iktidarının altını oyup akıllarda şüphe uyandırıyordu. Kendisinin hilâfet makamındaki otoritesi ve meşruiyeti şüpheli hale getirilen Hz. Ali, Amr b. el-As tarafından hilâfet koltuğunda hak iddia eden kişi olarak gösteriliyordu. Böylece her iki tarafın hakeminin de kararıyla Hz. Ali ve Muâviye hilâfet pozisyonundan azledilmiş oldular. Netice olarak Brockelmann'a göre tahkim olayından zararlı çıkan Hz. Ali olmuş ve kendini zor duruma düşürmüştür. [297]

Otoritesi tartışmaya açılan Hz. Ali, Muâviye karşısında iyice güç kaybetmiş ve güçlü olduğu bölgeler teker teker elinden çıkmıştır. Önce Mısır'ı elen geçiren Muâviye, akabinde 660 Mayıs'ta Kudüs'ü ele geçirmiş, kendisini yeni halife olarak tanıtan resmi bir biat töreni tertip ettirmiştir. Tüm bu olaylardan haberdar olan Hz. Ali, Muâviye üzerine yeni bir ordu tertip etmenin hazırlığındayken bir Hâricî tarafından katledilmiştir. [298] Brockelmann Muâviye'nin Kudüs'teki biat töreninin zamanını 660 yılı olarak tarihlendirmektedir. Yani Muâviye, henüz Hz. Ali hayatta iken Kudüs'te biat töreni tertiplemiştir. Hâlbuki kaynaklarımızda açıkça ifade edildiği üzere Kudüs'teki biat töreni Hz. Ali'nin ölümünden sonra yani Hz. Hasan'ın iktidarı döneminde düzenlenmiş, bu törenin ardından da kendisi "Emîrü'l-Mü'minîn" sıfatıyla anılmaya başlanmıştır.[299]

1.4. PHILIP KHURI HITTI

1.4.1. Hayatı

Philip Khuri Hitti ya da İslâm dünyasında bilinen ismiyle Philip Hitti, 24 Haziran 1886 tarihinde Beyrut Şimlan'da dünyaya gözlerini açmıştır. Maruni kilisesine mensup olan Hitti, bölgedeki Hıristiyan Araplardandır. Osmanlı'nın son dönemlerini yaşadığı yıllarda tüm dünyayı sarıp sarmalayan milliyetçilik akımının tesirinde kalarak kendisi de Arap milliyetçiliğine meyletmiştir. İlk öğrenimini

[297] Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, 63.
[298] Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, 64.
[299] Taberî, *Târîḫ*, 5:161; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam fî târîḫi'l-mülûk ve'l-ümem*, 5:167.

doğduğu bölge olan Şimlan'da tamamlayan Hitti, ortaokul ve liseyi Sûkulgarb bölgesinde bulunan Amerikan Mektebinde bitirdi. Ardından mezun olduğu bu mektepte uç yıl öğretmenlik yapmıştır. 1906 yılına gelindiğinde ise Beyrut Amerikan Üniversitesine kaydını yaptırmıştır. Üniversiteyi mezuniyetinin akabinde yine burada tarih dersleri vermeye başlamıştır. 1913 yılında ABD'ye yerleşen Hitti, burada doktora çalışması olarak Belâzürî'nin *Fütûḥu'l-büldân* adlı eserini kısmî olarak İngilizceye tercüme etmiş ve bu çalışmasını 1916 yılında tamamlayarak doktor olmuştur. 1916-1920 yılları arasında Columbia Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümünde öğretim görevlisi olarak akademik kariyerini sürdürmüştür. 1920 yılında A.B.D vatandaşı olmuştur. 1920 yılında ülkesi Beyrut'a dönen Hitti, 1925 yılına kadar Beyrut Amerikan Üniversitesinde tarih dersleri vermiştir. 1926 tarihinde Amerika'da bulunan Princeton Üniversitesine geçiş yapmıştır. 1936 yılında profesörlük payesine ulaşan Hitti, 1941 yılında aynı üniversitenin Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümünün başkan vekili, 1944'de ise başkanlığını yapmıştır. 1945'de ise San Francisco Barış Antlaşmasında aktif olarak Arap delegelere danışmanlık yapmıştır. II. Dünya savaşını devam ettiği sıralarda ABD ordusunun Arapça ve Türkçe kurslarını yönetmiştir. 1954 yılında emekliliğe ayrılan Hitti, 24 Aralık 1978 yılında vefat etmiştir.

Yaşadığı süre boyunca oldukça aktif olan Hitti, hem Arap dünyasını hem de Batı dünyasını iyi tanıması hasebiyle ön plana çıkmış ve birçok kurum ve kuruluşta görev almış, birçok makale ve kitap yazmış ve yine birçok öğrenci yetiştirmiştir. Hitti'nin bağlı olduğu kurum ve kuruluşlara bakacak olursak;

Hitti, neredeyse münferit olarak Amerika'da bir Arap araştırmaları disiplini oluşturdu. Arap kültürünü ve tarihinin Amerikan Üniversiteleri tarafından önemle ele alınmasında önemli bir role sahiptir. Bu zaviyeden baktığımızda kendisine rahatlıkla Batı dünyasında Arap tarihi ve İslâm kültürü araştırmalarında bir otorite diyebiliriz. Öğrencilerine yaptığı büyük desteklerle bilinen Hitti, ayrıca İngilizce ve Arapça olarak yazdığı birçok makale, kitap ve benzeri yazıları ile Amerikan-Arap ilişkilerinin ilerlemesine ve gelişmesine ön ayak olmuş; Amerikan kültür programlarının Arap dünyasında benimsenmesini sağlamıştır. Bunun için de kendisine çeşitli şeref ödülleri takdim edilmiştir. Konuyla alakalı örnek vermek gerekirse;

- Lübnan Hükümeti tarafından Şeref ve Urz madalyaları

- Suriye ve Mısır Hükümetleri tarafından liyakat nişanları
- Princeton ve Beyrut Amerikan Üniversiteleri tarafından fahri doktorluk

Verilen ödüller ve nişanlar da göz önünde bulundurulduğunda Hitti'nin seçkin bir şarkiyatçı olduğu görülecektir. Yazmış olduğu eserleri ele alacak olursak;

1. *The Origins of the İslâmic State*, (New York, 1916, *Fütûḥu'l-Büldân'*ın kısmî İngilizce tercümesidir. Ayrıca Hitti'nin doktora çalışmasıdır.)
2. *An Arab-Syrian Gentleman and Warrior in the Period of the Crusades: Memorie of Usama b. Munqidh,* (1929)
3. *History of the Arabs* (1937, Konumuz itibariyle ele alacağımız eserdir. Bu eser Hitti'nin en önemli eseridir. 12 dile çevrilen bu eser, bütün dünyada pek çok baskı yapmış, Türkçeye de 1980-81 yılları arasında *"Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi"* adı ile Salih Tuğ tarafından çevrilmiştir. Sadece Batı dünyası için değil İslâm dünyası için de büyük bir öneme haiz olan bu eser, İngilizcede Arap tarihini bir bütün olarak ele alan ilk eserlerdendir.)
4. *The Arabs: A Short Histrory* (1943)
5. *İslâm and the West* (1962)
6. *Makers of Arab History* (1968)
7. *İslâm: A Way of Life* (1970)
8. *Capital Cities of Arab İslâm* (1973)[300]

1.4.2. Hilâfetine Kadar Hz. Ali

Hitti, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan liderlik meselesine farklı bir bakış açısıyla bakmaktadır. Ona göre Hz. Muhammed hayatta iken herhangi bir veliaht tayin etmiş bulunmamaktaydı. Müellif bu düşüncesi ile nass ile tayin meselesini kabul eden Şia'dan ayrılmaktadır. Arap geleneğinde liderliğin tevarüs yoluyla geçtiği fikirlerine katılmayan Hitti, şayet Hz. Muhammed'in arkasında bıraktığı bir erkek evladı dahi olsa hilâfet meselesinin yine de çözümlenemeyeceği düşüncesini; Araplarda liderliğin kıdem ve yaşça üstünlüğünü nazar-ı itibara alan görüşü temel dayanak noktası yaparak savunmaktadır. Bu bağlamda Şehristânî'den iktibas ile "Hilâfetten daha kanlı bir mesele yoktur.'' cümlesi ile hilâfet meselesinin

[300] Salih Tuğ, "Philip Khuri Hitti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 163-165.

etrafında bir çok mezhep ve bir çok görüşün sudur ettiğini ve aslında tüm bunların da hilafet meselesinin İslâm'ın en meşakkatli sorunlarından birisi olduğuna işaret ettiğini vurgular.[301] Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hz. Ali'nin değil de Hz. Ebû Bekir'in halife olarak seçilmesinin aslında Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh (r.a.) (ö.18/639) tarafından karar birliğine varılmış bir mesele olduğunu dile getirerek bunu "triumvira[302]" kavramı ile açıklamaya çalışır.[303] Müellife göre Şûra yapısı, verasete dayanan iktidarlık uygulamasına üstündür. Nitekim Hz. Osman'ın halife seçilmesi de bunun en somut göstergesidir. Hitti, Hz. Ali'nin değil de Hz. Osman'ın halife olarak seçilmesini Hz. Osman'ın yaşça Hz. Ali'den daha büyük olmasına bağlar.[304] Burada belirtmek gerekir ki Hz. Osman'ın halife seçilmesinin tek kıstası yaş değildir. Şayet öyle olsaydı Hz. Osman'ın katlinden sonra yaşça Hz. Ömer'in belirlediği şura üyeleri arasında yaşı en büyük olan Zübeyr b. Avvâm'ın gelmesi gerekirdi. Yaş önemli faktör olmakla beraber tek önemli faktör değildir diyebiliriz. Aslında yine tam bu mesele Araplarda veraset uygulamasının olmadığını net olarak gösteren olaylardandır.

Hz. Osman dönemi ortaya çıkan kargaşa ortamında, özellikle üç isim bu kaos ortamını kendi menfaatleri adına kullanmıştır. Bunlar, Ali, Talha ve Zübeyr'dir. İsmi mezkûr uç isim aslında hilâfet makamı için aday olarak gösterilebilecek ve halifeliği arzulayan kişilerdi. Nitekim Hz. Osman'a karşı patlak veren isyan hareketinin Kûfe'de Hz. Ali taraftarlar arasından çıkması da aslında buna delalet eder. Kûfe'de ortaya çıkan isyan girişiminin yine Hz. Ali taraftarlarının bulunduğu Mısır halkı tarafından desteklenmesi de dikkate alınması gereken bir husustur. Nisan 656 tarihinde beş yüz kadar asinin Medine'ye gelmesinin planlı bir şekilde gerçekleştirildiğini söyleyen müellif, aslında bunların kendi başlarına Medine'ye hareket etmediklerini, bilakis hareket ettirildiklerini düşünmektedir. [305] Hz. Ali, Zübeyr b. Avvâm ve Talha b. Ubeydullah'ın kaostan beslendiğini, kargaşa ortamından kendilerine pay çıkardıklarını ve halka karşı halife aleyhinde manipülasyonda bulunduklarını iddia eden tek oryantalist sadece Hitti değildir. Biz olaylara Hz. Ali açısından bakacak olursak, eğer

[301] Philip K. Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslâm Tarihi*, trc. Prof. Dr. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989), 210.
[302] Müellif "Triumvira" kavramı ile Roma tarihindeki uçlu yönetim erkine atıfta bulunmaktadır. Yani İslâm devletinin Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh tarafından uçlu komisyon halinde yönetildiğini kastetmektedir.
[303] Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslâm Tarihi*, 211-212.
[304] Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslâm Tarihi*, 274.
[305] Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslâm Tarihi*, 271.

iddia edildiği gibi Hz. Ali kaostan besleniyorsa o zaman şu sorulara açıklık getirmek gerekecektir. Kaostan beslenen bir kişi neden Hz. Osman ile asiler arasında arabuluculuk yapsın?[306] Neden asiler ile halife arasında imzalanan anlaşmanın garantörü olsun?[307] Asilerin kendilerini Medine'ye getiren sebebin Hz. Ali'den aldıkları mektup olduğunu söylediklerinde[308] neden bunu inkâr etsin?[309] Niçin halife kuşatma altındayken çocuklarını Hz. Osman'ı korumaya göndersin[310] ki; bu muhasara esnasında Hz. Hasan'ın bir ok ile yaralandığı mevcuttur.[311] Neden mescitte saldırıya uğrayan halifenin yanına uğrayarak ona geçmiş olsun temennisinde bulunsun?[312] Yahut şuranın hakemi konumunda olan Abdurrahman b. Avf'ın Hz. Osman'a karşı kılıç kuşanma çağrısına olumsuz yanıt versin?[313] Neden asileri memleketine göndermek için çabalasın? Niçin halifeyi yakınındaki kişilere karşı dikkatli olması konusunda uyarılarda bulunsun?[314] Niçin kendisini halife olarak görmek isteyen kişileri yanından bağırarak kovsun?[315] Neden halife kuşatma altındayken asilere rağmen Hz. Osman'a su göndersin?[316] Elbette o dönemde de Hz. Ali halifeye karşı kamuoyu oluşturup, halifenin kuyusunu kazmakla itham ediliyordu ama bunu yapanlar genelde Ümeyyeoğullarıydı. Çünkü Hz. Ali Hz. Osman'ın kendi ailesinden atadığı valilerin icraatları karşısında hoşnutsuz idi ve bundan dolayı onları görevlerinden uzaklaştıracağını söylüyordu.[317] Ümeyyeoğullarının da Hz. Ali'nin bu söylemlerinden ötürü onu hedef tahtasına koymaları da sürpriz bir durum değildir. Onlara karşı Hz. Ali'nin *" Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen,*

[306] Taberî, *Târîḫ*, 4:360; el-Gabbân, *Fitnetü Maḳteli ʿOs̱mân b. ʿAffân*, 2,855.
[307] Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası Alevi Sünni Ayrışmasının Arka Planı*, 155.
[308] Halîfe b. Hayyât, *et-Târîḫ*, 1: 169.
[309] Ki aslında bu mesele de o dönemde halife aleyhine yapılan tum işlerde Hz. Ali'nin adının kullanıldığını göstermesi açısından dikkat çeken bir husustur.
[310] Halîfe b. Hayyât, *et-Târîḫ*, 1: 174; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikī ed-Dımaşkī Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1427), 2:482.
[311] İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, 1:62.
[312] Taberî, *Târîḫ*, 4:353; Seyf b. Ömer et-Temîmî Seyf b. Ömer, *el-Fitne ve vaḳʿatü'l-cemel*, ed. Ahmed Râtib Armûş, 7. Bs (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1993), 1:63; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 2:531; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10:285.
[313] Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 5:546; İbn A'sem', *Kitâbü'l-fütûḥ*, 8: 370.
[314] Taberî, *Târîḫ*, 4:378.
[315] Taberî, *Târîḫ*, 4:350; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10:279.
[316] Taberî, *Târîḫ*, 386; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam fî târîḫi'l-mülûk ve'l-ümem*, 5:54; Seyf b. Ömer, *el-Fitne ve vaḳʿatü'l-cemel*, 1:66.
[317] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 5:23.

güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımı istenilecek de ancak Allah'tır."[318] diye cevap vermesi[319] bu tarz ithamların önünü kesmesi açısından yeterli bir cevaptır.

1.4.3. Hz. Ali Dönemi

Gerçekleştirilen isyan hareketi neticesinde Hz. Osman'ın maktul düşmesi üzerine Hz. Ali'nin dördüncü halife olarak işbaşına geldiği duyuruldu. Hz. Ali'nin halifeliği İslâm dünyasının tüm kısmı tarafından kabul edilmişti. Hz. Ali'nin iktidara gelmesiyle beraber karşılaştığı ilk sorun, kendisinden başka halifeliğe namzet olarak gösterilen Talha ve Zübeyr'in biati meselesiydi.[320] İkisinin biati meselesi karışık olsa da net olan şey şudur ki; Talha, Zübeyr ve Hz. Âişe'nin oluşturdukları uçlu koalisyon Hz. Ali'nin iktidarı için bir tehdit unsuru idi.

Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı olan husumeti için İfk hadisesine işaret eden müellif, müminlerin annesi sıfatıyla Hz. Âişe'nin yaralı bir gurur ile Hz. Ali'ye cephe aldığını iddia etmektedir. Şu ana kadar Hz. Ali ile Hz. Âişe arasındaki düşmanlığın sebebi olarak oryantalistler İfk olayını temellendirmeye çabalamışlardır. Lakin olayları tek bir salt sebebe indirgeme düşüncesi sebebiyle birçok muharrik unsuru atlamışlardır ki bunlardan birisi de asabiyettir. Diğer bölümlerde bahsetmediğimiz bir konuya da burada yer vermek elzemdir. Hz. Ali sempatizanlığı ile bilinen Muhammed b. Ebû Bekir 'in annesi Esma bnt. Umeys'dir. Hz. Âişe, bu evliliğe kat'i surette karşı çıkmasına rağmen evlilik gerçekleşmiştir.[321] Modern araştırmacılardan Adnan Demircan ise bu konuya vurgu yaparak Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı olan siyasetinin sebepleri arasında bu hususun da atlanmaması gerektiğini, nitekim mevzubahis hadisenin İfk hadisesinden daha yeni ve taze olduğunu ifade etmektedir.[322] Cemel savaşı ile ilgili detaylı bilgiye yer vermeyen müellif, özet olarak karşılıklı savaşan iki tarafın da ölülerini Müslüman geleneklerine göre defnettiklerini ve Hz. Âişe'nin Hz. Ali tarafından affedilip Medine'ye gönderildiğini söylemektedir. [323]

---

[318] Yusuf Sûresi, 12/18. ayet
[319] İbn Şebbe, *Târîḫu'l-medîneti'l-münevvere*, 4: 3:1045; Kenan Ayar, *Sahabe Dönemi Siyasi Olaylarında Kur'an'ın Rolü*, 2. Bs (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 184.
[320] Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslâm Tarihi*, 274.
[321] Günal, *Hz. Ali Dönemi ve İç Siyaset*, 82.
[322] Demircan, *Ali-Muaviye Kavgası*, 59.
[323] Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslâm Tarihi*, 275.

Karşısına çıkan üçlü koalisyondan sonra Hz. Ali için diğer ciddi bir tehdit unsuru oluşturan Şam valisi Muâviye idi. Muâviye Hz. Ali'ye biat etmeyen ve onu talepleri ile çıkmaza sokmaya çalışan bir politika gütmekteydi. Ona göre Halife ya Hz. Osman'ı katledenleri bulup cezalandırmalı, bunu yapamıyorsa da Hz. Osman'ın katilleri ile suç ortaklığını yaptığını itiraf etmeliydi. Böylece Muâviye, Hz. Ali'nin meşruiyet zeminini sarsmak ve şüpheli hale getirmek[324] amacıyla hareket ediyordu. Zamanla Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması meselesi rayından çıkarılmış; Kûfe-Şam halkının mücadelesine dönmüştür. Aslında bakılırsa Hz. Osman'ın katillerini cezalandırma meselesi basit bir mesele değildir ve arka planında birçok muharrik unsur bulunmaktadır. Bunlardan birisi özelde Kûfe-Şam genelde de Irak'ın ve Suriye'nin birbirleri üzerine tahakküm mücadeleleri idi. Çağdaş oryantalistlerden Kennedy de aynı görüşü savunmaktadır.[325] Ayrıca Muâviye'nin Hz. Ali'yi çıkmaza sokması da stratejik siyasi bir hamledir. [326]

Ṣıffîn savaşına değinen müellif, iki tarafın da çarpışmaya istekli olmadığını ve bu sebeple hafif olarak nitelendirilebilecek çatışmaların haftalarca sürdüğünü, nihayetinde Mâlik el-Eşter komutasındaki Hz. Ali taraftarlarının galibiyete yakın olduğunu bir anda Amr b. Âs'ın tavsiyesi ile mızrak uçlarına geçirilen Kur'an sayfaları ile Hz. Ali'nin zorla tahkime razı edildiğini söyler.[327] Tam olarak burada Hz. Ali tarafından belirlenen hakemin Ebû Mûsâ el-Eş'arî olduğunu söyleyen müellif, diğer oryantalistlerin aksine başka isimlerden hiçbir şekilde bahsetmez.[328] Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile Amr b. Âs arasında gerçekleşen hakem olayında müellif, bu mesele üzerine genel görüş kabul edilen rivayetleri kabul etmez. Genel kabul edilen görüşe göre Ebû Mûsâ el-Eş'arî önce Hz. Ali'yi halifelik makamından azletmiş, akabinde Amr da Muâviye'yi halifelik makamına getirmiştir. Esasen bu iddia Emevîlerin amansız düşmanı olan Abbasilerin bir ürünüdür ki; Hitti, burada Lammens ve Wellhausen'in ortaya koyduğu argümanları kabul ederek aslında iki hakem tarafından anlaşmalı olarak iki liderin makamlarından azledildikleri düşüncesini savunmaktadır. Hitti'ye göre buradan zararlı çıkan Hz. Ali idi. Çünkü Hz. Ali elinde olduğu bir makamı söz

[324] Apak, *İslâm Siyaset Geleneğinde Amr b. El-As*, 191.
[325] Kennedy, *Hilafet*, 46.
[326] Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslâm Tarihi*, 1:277.
[327] Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslâm Tarihi*, 1:277.
[328] Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslâm Tarihi*, 1:278.

ile ifade edilmiş olsa bile kaybetmiş, Muâviye ise Hz. Ali ile aynı seviyeye gelmiş bulunuyordu.

İslâm tarihi kaynaklarında ise tahkimnâme ile ilgili hazırlanan bir belge olduğu ve bu belgeye göre hakemler tarafından hem Hz. Ali'nin hem de Muâviye'nin bulundukları mevkiden azledildikleri aktarılmaktadır. [329] Bu minvalde olmak üzere muasır araştırmacılardan Ahmet Önkal, hakem olayı ile ilgili anlatılarda Amr'a hain, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye ise anlayışı kıt kişi kisvesinin giydirilmeye çalışıldığının altını çizerek tahkimde herhangi bir şekilde Amr'ın hilesinin olmadığının ve iki hakemin de ittifak ettikleri maddeleri kayıt altına alarak mühürleyerek birbirlerinden ayrıldıklarını ifade etmektedir.[330] Adnan Demircan ise tahkimdeki esas niyetin halifenin meşruiyetine gölge düşürmek olduğunu ve Amr'ın da bunu hem Hz. Ali'nin hem de Muâviye'nin azledilmesini Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye kabul ettirerek başardığını dile getirerek bunun zaten Şam tarafı için politik düzlemde bir zafer olduğunu vurgulamıştır.[331] Son olarak masadan böylesine siyasi bir zaferle kalkan Amr b. Âs neden bu başarıya gölge düşürecek şekilde hileye başvursun?

Tahkim olayı Hz. Ali'nin meşruiyetini iyice sarmış ve vefatına kadar olan süreçte çalkantılı bir dönem geçirmiştir. Ayrıca kendi taraftarları arasından da kayıplar yaşamış ve onlarla savaşmak durumunda kalmıştır. Hâricîler ile Hz. Ali arasındaki mücadele Hz. Ali'nin katledilmesi ile sonuçlanmıştır.[332] Hz. Ali'nin cenazesinin defni ile ilgili Şia kaynağından nakledilen ilginç bir bilgiyi bizlere aktaran Hitti, Hz. Ali'nin isteği doğrultusunda cesedinin bir deve üzerine konulduğunu ve devenin durduğu yere de cenazesinin defnedildiğini iktibas eder. Abbasi Halifesi Hârûn er-Reşîd dönemine kadar mezarın yerinin de gizli kaldığını ekler.[333] Aslında bu aktarımla müellif, daha önce zikretmiş olduğumuz Lesley Hazleton ile aynı anekdotu paylaşmıştır. Hazleton da, Hz. Ali'nin cenazesinin aynı Hz. Peygamber'in Medine'de kalacağı evi tayin etmek adına devesini salıverdiği gibi kendi devesinin de salıverilmesini istediğini bizlere aktarmıştır.

---

[329] Mes'ûdî, *Mürûcü'ẕ-Zeheb ve Meʿâdinü'l-Cevher*, 2:408-409; Makdisî, *Kitâbü'l-bedʾ ve't-târîḫ*, 5:227.
[330] Ahmet Önkal, "Tahkim Olayı Üzerine Bir Değerlendirme", *İSTEM*, 2 (2003): 65.
[331] Demircan, *Ali-Muâviye Kavgası*, 153.
[332] Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslâm Tarihi*, 1:279.
[333] Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslâm Tarihi*, 1:280.

Hitti, Hz. Ali'yi konuşması açık ve beliğ, düşmanlarına karşı merhametli, edebiyata yatkın, bahadır, inanç adamı, takva sahibi, saf ve temiz yürekli olarak nitelemekle beraber, kendisinde bir liderde bulunması gereken özelliklerin bulunmadığını da belirtir. Hz. Ali'nin fiziki özelliklerine de temas eden müellif, yağız bir çehresi, iri siyah gözleri, açık bir alnı, sık ve uzun beyaz bir sakalı, orta boylu ve adaleli bir vücudu olduğunu aktarır. [334] Klasik kaynaklarımızda ise sakalının iki omzunun arasının dolduracak kadar geniş ve gür,[335] saçının kel[336], vücudunun ise göbekli, adaleli ve omuzlarının geniş olduğunu rivayet edilmektedir.[337]

Hz. Ali hakkında genel bir tasvir yapan Hitti, Hz. Ali'nin ölüsünün dirisinden daha etkili olduğunu söyler. Hayatında üzerinde toplayamadığı ilgiyi ölümü ile üzerine çekmişti. Buna göre Hz. Ali, hayattayken yaptığı işler başarısızlıkla neticelenmesine rağmen, şehitlik mertebesine erişmesinden sonra halk kitleleri tarafından daha çok sahiplenilmiş, adeta bir Mesih haline dönüştürülmüş, Hz. Peygamber'den sonra Müslümanlar arasında nüfuzunu ve etkisini kaybetmeyen ikinci bir şahıs haline getirilmiştir. [338]

[334] Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslâm Tarihi*, 1:280.
[335] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 3:25.
[336] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 3:25; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2:116.
[337] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 3:26.
[338] Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslam Tarihi*, 1:281.

İKİNCİ BÖLÜM

YAKIN DÖNEM ORYANTALİSTLERİ (1945-GÜNÜMÜZ)

2.1. LESLEY HAZLETON

2.1.1. Hayatı

1945 yılında İngiltere'de doğmuştur. İngiliz-Amerikan asıllı yazardır. 1966-1979 yılları arasında Kudüs'te yaşamıştır. Daha sonra 1979 yılında New York şehrinde ikamet etmeye başlamıştır.[339] 1994'te A.B.D vatandaşı olan Hazleton, şuan ABD Seattle'da yaşamını sürdürmektedir. [340]

Kudüs'te yaşadığı sıralarda Time gazetesi adına Orta Doğu muhabirliği yapmıştır.[341] Ayrıca Orta Doğu'da bulunduğu süre içerisinde birçok gazete ve dergiye yazıları ile katkıda bulunmuştur. Kendisinin uluslararası alanda gazete ve dergilerde yayınlanmış birçok makalesi mevcuttur. [342]

1966 yılında İngiltere'de bulunan ve kuruluş tarihi 1824 yılına kadar uzanan Manchester Üniversitesinde psikoloji alanından mezun olmuştur. Akabinde kuruluş tarihi 1918 olan Kudüs İbrani Üniversitesinden 1971 yılında psikoloji alanında yüksek lisans yapmıştır. [343]

Lesley Hazleton, din ve tarih konusunda yazdığı telif eseri Türkçeye ''*Peygamber'den Sonra*'' ismi ile çevrilen ''*After the Prophet: The Epic Story of the Shia-Sünnî Split in İslâm*'' adlı eseri ile ile 2010 yılında 1922 tarihinde dünya çapında ifade özgürlüğünü koruma misyonu ile kurulan PEN-USA ödüllerinin finalisti olmuştur.[344] Lesley Hazleton kendisini gayet katı bir Agnostik olarak tanımlamaktadır.

---

[339] "Lesley Hazleton", *Vikipedi*, 08 Nisan 2022, https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Lesley_Hazleton&oldid=27536163.
[340] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 6.
[341] "The Accidental Theologist", erişim: 02 Mayıs 2022, http://accidentaltheologist.com/?page_id=3483.
[342] Hazleton, *Peygamberden Sonra*.
[343] "After the Prophet", erişim: 02 Mayıs 2022, http://www.aftertheprophet.com/abouttheauthor.html.
[344] Hazleton, *İlk Müslüman*.

[345] Teoloji ve Tarih alanlarında ön plana çıkan yazıları ile tanınan Hazleton, kişisel görüşlerini internet ortamında TED X başlıklı programda ifade etmektedir. [346]

Hazleton'u diğer oryantalistlerden ayıran en önemli unsur onun hem Batı'da hem de Orta Doğu'da aktif olmasıdır. Hem Batı'da doğması hem de Orta Doğu'da yaşaması ve her iki kültürü temsil eden üniversitelerde eğitim alması sebebiyle iki kültüre de hâkim olan Hazleton, psikoloji alanında okuması hasebiyle Orta Doğu'nun ruhunu anlamaya meyilli bir kişiliği vardır. Bilhassa yedinci yüzyıl Arabistan'daki siyasî, iktisadî, ictimaî ve coğrafî şartları derinlemesine analiz etmesiyle beraber psikolojik olarak da şahsiyetlerin ruh dünyalarını irdelemiştir.[347] Nitekim olaylara bu gözle baktığı yazdığı eserlerde de müşahede edilmektedir. Müellifin kendi ifadesine göre tarihi anlamada en önemli husus tarafsız olmak[348] ve olaylara bütün yönleriyle bakmaktır.[349] Kendisi de eserlerinde bu husus üzerine durmaya çalışsa da zaman zaman bunda başarısız olmuştur. [350] Örnek olarak Kureyzaoğullarının savaş ihaneti suçundan dolayı cezalandırılması ile ilgili bölümlerde bu husus kendini iyice belli eder. Hazleton'a göre Kureyzaoğulları Müslümanlar için kolay bir hedefti. [351] Hz. Muhammed saldırgan siyaseti sebebiyle onların barbarca katledilmesine sessiz kalmış ve ne kadar acımasız olduğunu göstermişti. [352]

Netice olarak müellif özellikle *''İlk Müslüman''* ve *''Peygamberden Sonra''* adlı eserlerinde her ne kadar tarafsız bir şekilde olayları aktardığını söylese de kitapta Yahudiler ile ilgili bölümlerde tarafsızlığını koruyamamıştır. Bizler de bu ismi mezkûr iki eser üzerinden konuyu irdelemeye çalışacağız. Bunun haricinde siyer ile alakalı o döneme ait güzel tespitlerde ve çıkarımlarda bulunmaktadır. Bu çıkarımlarda psikoloji okumasının da etkisi olduğu görülmektedir. Hazleton, İslâmî kaynaklardan istifade ederken büyük oranda Taberî'den iktibaslarda bulunmuştur. Nitekim kendisi de bunu *''Peygamberden Sonra''* adlı eserin giriş bölümünde kendisini anarak bu eserin

---

[345] Lesley Hazleton, *Agnostik Hararetli Bir Manifesto*, trc. C. Erdal Bodur, 1. Bs (İstanbul: Kitabix, 2017), 9.
[346] Soner Akpınar, *Çağdaş Oryantalistlerin Hz. Muhammed Algısı* (Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2019), 27.
[347] Hasan Çiftçi, "İlk Müslüman", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2018): 407.
[348] soulAndBelief, "Lesley Hazleton - TEDx : Hz. Muhammed'i anlamak", 11 Temmuz 2013, https://www.youtube.com/watch?v=P6ycUIe2wwM.
[349] Hazleton, *İlk Müslüman*, 23.
[350] Çiftçi, "İlk Müslüman", 409.
[351] Hazleton, *İlk Müslüman*, 290.
[352] Hazleton, *İlk Müslüman*, 294-295.

yazılmasında Taberî'ye borçlu olduğunu açıkça ifade etmiştir.[353] Taberî'nin yanı sıra İbnü'l-Kelbî (ö.204/819), Belâzürî, İbn Haldûn (ö.808/1406)z, İbn Sa'd ve İbn İshak gibi kaynaklara da başvurmuştur. [354]

Yukarıda zikredilen eserler özelinde müellifin kaynak dağarcığı çok geniştir diyebiliriz. Ama müellif genel olarak oryantalist eserlere başvurmuştur. Tarihi olayları okuma tarzı, rivayetlerde olan başlıkları tarihi bir kurgu ile doldurma yöntemine dayanmaktadır. Bu metodu uygularken zan ifadeleri çokça sezinlenmektedir. Bilhassa olayları okurken kesif bir şekilde siyasi okuma yöntemini ön plana çıkarmaktadır.

2.1.2. Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Hz. Ali

Müellif Hz. Ali ile ilgili olarak ilk bilgiyi Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi kendi çatısı altına almak için amcası Ebû Tâlib'e yaptığı tekliften bahsederek verir. Amcası tarafından yetiştirilen Hz. Muhammed'in şimdi de aynı amcanın oğlunu yetiştirecek olması kaderin bir cilvesidir. Hz. Peygamber'in ailesi Hz. Ali'yi hep ailenin bir parçası olarak görmektedir.[355] Devam eden bölümlerde ise tebliğin ilk dönemlerinde Hz. Muhammed'in İslâm'ı anlatmak için amcalarını çağırdığı yemekten bahseden müellif burada Hz. Ali'ye ayrı parantez açarak "Herkes geri durdu ve ben en gençleri, üstüne üstlük gözü bozuk, cılız bacaklı, çıkıntı göbekli olmama rağmen "Ey Allah'ın elçisi, ben senin yardımcın olurum.''[356] rivayetini naklederek onun ağzından aktarımlarda bulunmaktadır.[357] Çağdaş yazarlardan İsrafil Balcı Hz. Ali'nin isminin zikredildiği bu rivayete mesafeli yaklaşmakta ve Hz. Peygamber'in eşi, kızları ve evlatlığı Zeyd b. Hârise (r.a.) (ö.8/629) dururken Hz. Ali'nin bu toplantı yemeğinde ön plana çıkarılmasındaki esas amacın Hz. Ali'yi yüceltmeye yönelik bir eylem olduğunu söyler. [358] Hazleton, henüz o sıralarda 10 yaşında bir çocuk olan Hz. Ali'nin bu tavrının ataerkil Arap örfü ve geleneklerine ters olduğu için toplantıda bulunanların Ebû Tâlib'e acıyarak baktıklarını da dile getirerek Ebû Tâlib'in psikolojisini merak etmektedir. Ebû Tâlib bu vakitten sonra oğlunun artık Hz. Muhammed'in oğlu

[353] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 5.
[354] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 214.
[355] Hazleton, *İlk Müslüman*, 94.
[356] Taberî, *Târîḫ*, 2:321; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 1:147.
[357] Hazleton, *İlk Müslüman*, 125.
[358] İsrafil Balcı, *Vahyin Gölgesinde Siyer Mekke Yılları I*, 1. Bs (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 226.

olduğunu fark eder. Yine müellife göre Ebû Tâlib, ergen bir erkek çocuğunun inadı ile uğraşmak istemediğinden onu Hz. Muhammed'in yanında bırakmıştır. Böylece Ebû Tâlib, oğlu Ali'nin yetişmesini tamamen Hz. Muhammed'e borçluydu. [359]

Hz. Ali'nin risâletin başından itibaren Peygamber'in yanında bulunmasından dolayı Hâşimîlerden genç olan birkaç akrabasını etkilemiş, ayrıca Hz. Muhammed ile ıssız vadilerde namaz kılmaya devam etmiştir.[360] Müellif Hz. Ali'nin Haşimoğullarından kimleri etkilediğine dair herhangi bir kişi ismi vermemektedir. Mekke döneminin her anında Hz. Ali, Hz. Muhammed'in yanındaydı. Hz. Peygamber'i hüzün yılında destekleyenler arasında da yine Hz. Ali bulunmaktaydı. Hazleton'un ifadesine göre Hz. Musa (a.s.) için Hz. Harun (a.s.) neyse Hz. Muhammed için de Hz. Ali oydu adeta. Yazarın bu ifadesini tasdik eden hem hadis kaynaklarımızda[361] hem de İslâm tarihi kaynaklarımızda[362] sayısız rivayet bulunmaktadır. Konuyla bağlantılı olarak Tebük savaşı için Medine'de kendisinin yerine vekil olarak Hz. Ali'yi bırakan Hz. Peygamber ona " Musa'nın yanında Hârûn'un makamı ne ise benim nazarımda da sen öylesin." demiştir. [363]

Hicret planlarını Hz. Ali'nin yaptığını ve Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in yatağına yatarak onun yerine geçtiğinden bahseden müellif, Hz. Ali'nin burada gönüllü olarak yemlik olduğunu ifade eder. Sabah olduğunda saldırganlar onu Hz. Muhammed sanarak üzerine çullanırlar, fakat onun Ali olduklarını fark ederler ve onu biraz hırpaladıktan sonra kan davasını tetiklememek adına tartışmayı büyütmezler; daha sonra Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'in Mekke'de kalan işlerini düzenleyip Medine'ye doğru yola çıkar. Buradaki pasajda en dikkat çekici olan taraf Hz. Ali'nin Mekke'de yemlik olarak geride bırakıldığını iddia eden satırlardır.[364] Hâlbuki konuyla ilgili olarak Lesley Hazleton'un istifade ettiği İbn Hişâm[365] ve İbn Sa'd[366] Taberî[367], gibi kaynakları taradığımızda bu iddiayı destekleyen hiçbir bilgi kırıntısı

[359] Hazleton, *İlk Müslüman*, 143.
[360] İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1:246.
[361] *Ṣaḥîḥu'l-Buḫârî*, 5:19; Müslim, *Ṣaḥîḥ-i Müslim*, 4:1870.
[362] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 3:16; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2:520; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḫbârü'l-hulefâ*, 1:149; Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî el-Hüzelî Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf* (Kahire: Dâru's-Sâvî, t.y.), 1:236.
[363] Taberî, *Târîḫ*, 3:104.
[364] Hazleton, *The First Muslim (The Story of Muhammad)*, 219.
[365] İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1:480-483.
[366] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 1:175-176.
[367] Taberî, *Târîḫ*, 2:373.

bulunmamaktadır. Sonuç olarak yazarın iddia ettiği gibi kaynaklar eşliğinde değerlendirildiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ali'yi yemlik olması için arkasında bırakmış değildir, bilakis Muhammedu'l-Emîn isminin bir gereği olarak kendisine teslim edilen emanetleri sahiplerine teslim etmesi için Hz. Ali'yi görevlendirmiştir diyebiliriz.

Medine'ye hicretten sonra Hz. Muhammed'in en yakın danışmanları arasında Mekke'de olduğu gibi yine Hz. Ali bulunmaktadır.[368] Arabistan bölgesinde akrabalık ilişkilerinin dayanak noktasının evlilikler olduğunun üzerinde duran müellif, bu konuyla ilgili olarak ilk iki halifenin Hz. Peygamber'in kayınbabası, son iki halifenin de damadı olduğunu vurgulayarak, Hz. Muhammed'in en küçük kızı Hz. Fâtıma'nın evlatlık oğlu Ali'nin evliliğini bizzat kendisinin ayarladığından bahsetmektedir. [369] Bu evlilikte Hz. Muhammed'in tek şartı tek evlilik ile iktifa etmeleridir. Hz. Muhammed bu evlilik ile yeni bir Hz. Hatice - Hz. Muhammed çifti oluşturmak istemekteydi. Bu noktada Hz. Peygamber'in tek eşliliği tavsiye etmesine rağmen ikisinin evliliği için Hz. Ali'ye bunu şart koştuğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.[370] Şayet böyle bir şart olsaydı Hz. Ali, Ebû Cehil'in kızı Cüveyriye ile evlenmek istediğine dair Hz. Peygamber'e bir istekte bulunmazdı.[371] Lakin Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'dan başka evliliklerine müsaade etmediği bilgisi genel eğilime göre sahihtir. Nitekim Hz. Ali de bu doğrultuda Hz. Fâtıma hayattayken başka birisiyle evlenmemiştir. Hazleton'a göre bu evlilikler aracılığıyla bilerek ya da bilmeyerek Hz. Muhammed, İslâm'ın gelecekteki lider kadrosunu oluşturmaktaydı.[372]

İfk hadisesine de değinen müellif, Hz. Ali'nin Hz. Hatice (r.a.) (ö.620) eliyle yetişmesini dayanak noktası yaparak onun daima Hz. Âişe'ye mesafeli durduğunu ve bu olayda Hz. Âişe'ye karşı keskin bir tavır takındığını, buna binaen de Hz. Ali'nin yukarıda mezkûr hadise ile ilgili söylediklerinin Hz. Ebû Bekir ve ailesinin onurunu yaraladığını; aslında Hz. Ali ile Hz. Âişe arasında cereyan eden tüm sorunların çıkış noktasının da burası olduğunu iddia etmektedir. [373] Bu konuyla alakalı çağdaş eserler

[368] Hazleton, *İlk Müslüman*, 241.
[369] Hazleton, *İlk Müslüman*, 269.
[370] Gencal Şenyayla, "Hz. Ali'nin, Ebû Cehil'in Kızı İle Evlenme Teşebbüsü Hakkındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *İSTEM*, 37 (2021): 119.
[371] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 8:206.
[372] Hazleton, *İlk Müslüman*, 321.
[373] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 21.

incelendiğinde esasında Hz. Ali'nin Hz. Âişe'ye karşı sert tavrından ziyade Hz. Peygamberi teselli etme içgüdüsüyle hareket ettiği argümanı daha geçerli bir kabul noktası olacaktır.[374] Çağdaş eserlerin yanı sıra ilk kaynaklar incelendiğinde de Hz. Ali'nin Hz. Âişe aleyhinde bu konu hakkında sarf etmiş olduğu olumsuz bir cümleye denk gelmek mümkün değildir.[375] Nitekim olay hakkında Hz. Ali ile danışan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Hz. Ali'nin cevabı "Ey Allah'ın (c.c.) Peygamberi! İstersen bu olayı Âişe'nin cariyesine sor." demesi de aslında onun herhangi bir şekilde suçlama içgüdüsü ile hareket etmediğini gösterir. Zira burada Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e fikir vererek Hz. Âişe'nin en yakınında bulunan hizmetçisine yönlendirmesi de ortaya atılan iftiralara karşı çözüm arayışı içerisinde olduğuna işaret eder. Nitekim Medineli yedi fakihten ikisi olan Ebû Bekir b. Abdurrahman (ö.94/713) ile Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf [376] (ö.94/712-13), Hz. Ali'nin İfk olayında Hz. Âişe'nin aleyhinde konuşmadığını ve onun bu iftiradan berî olduğunu ifade etmişlerdir.[377] Ayrıca Hz. Ali'nin Hz. Âişe'ye karşı eskiden beri mesafeli durduğunu iddia eden yazara muhalif olarak Taberî'de geçen şu cümle aslında bu iddianın üstünü kapatmaktadır; ''Vallahi eskiden beri Ali'yle olan aramızdaki mesele bir kadının kayınlarıyla olan meselelerden başkası değildir. O benim nezdimde hayırlı olanlardandır.'' [378] Tüm bunlara ek olarak olaylara psikolojik olarak analiz eden yazar bu olayda Hz. Peygamber'in(s.a.v.) Hz. Ali'nin kendi ifadesiyle hem manevi babası olduğunu hem de kayınpederi olduğunu göz ardı ederek, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e teselli için bu tür sözleri söyleyebileceği ihtimalini ıskalamıştır. [379]

İlerleyen bölümlerde Hudeybiye Anlaşmasında Müslümanlar arasında ortaya çıkan farklı görüşlere değinen müellif, Hz. Ebû Bekir'in ve Hz. Ali'nin bu anlaşmanın uzun vadeli faydalarının farkında olduklarını bizlere söyler.[380]

---

[374] Recep Erkocaaslan, *Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarından Benî Mustalik Gazvesi ve İfk olayı* (Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, 2008), 46; Ali Aksu, "İFK OLAYI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (Sebep ve Sonuçları Açısından)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (15 Haziran 2004): 10.
[375] İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2:301; Taberî, *Târîḫ*, 2:615.
[376] Ebû Seleme b. Abdurrahman'ın babası aşere-i mübeşşereden olan Abdurrahman b. Avf'tır.
[377] *Ṣaḥîḥu'l-Buḫârî*, 5:120.
[378] Taberî, *Târîḫ*, 4:544.
[379] Kara, "İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar", 360.
[380] Hazleton, *İlk Müslüman*, 303.

Necran Hıristiyanları ile yapılan görüşmelerden de bahseden müellif, Ehl-i Beyt olarak Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in kastedildiğini ifade ederek, bu olaya dramatik gösteri ve yedinci yüzyılın ailesi fotoğrafı olarak bakar. [381]

Gadîr-i Hum olayı ilerleyen bölümlerde yoğun bir şekilde irdelenmektedir. Bu olaydaki meselenin tam olarak bir açıklığa kavuşmamıştır. Yazara göre Gadîr-i Hum hadisesinde Hz. Peygamber'in kullandığı ''Ey Allah'ım Ali'yi sevenleri sev, ona düşman olanlara düşman ol''[382] ifadesi o devirde ittifak yapmak amacıyla kullanılan standart bir ifadedir ve bu cümleden bir veliaht tayini anlamının çıkarılmasını mümkün değildir. Tüm bunlara ek olarak bu olayın sadece inanç boyutunda kaldığı fikrini savunmakla beraber Hz. Ali'nin hilâfetine dair imaların olduğunu da iddia etmektedir.[383] Bu konuda müstakil bir eser kaleme almış olan Adnan Demircan Gadîr-i Hum meselesinden herhangi bir şekilde Hz. Ali'nin veliaht tayin edildiği sonucu çıkarmanın mümkün olmadığını dile getirir. [384] Bu konuya şu iki rivayeti aktararak nokta koymak gerekirse; ilerleyen zamanlarda bir Râfizî'nin Hz. Ali'nin torunu Ebû Muhammed el-Hasen'e(ö.97/715-16) karşı bu olayı kullandığı ve Muhammed el-Hasen'in da cevap olarak: "Bu olay asla bu şekilde değildir. Hz. Peygamber bu sözü ile hilâfet ve saltanatı kastetmiş olsaydı, namaz, hac, oruç ve zekâtı nasıl açıkça anlattıysa ve belirttiyse bu meseleyi de açıkça söylerdi." demiştir.[385] İkinci rivayet ise Hz. Hüseyin'in torunu Ömer'dendir. O, Gadîr-i Hum'u savunan kişiler için: *"*Allah (c.c.) bu insanları kahretsin! Vallahi bu sözleri söyleyen kişiler bizim üzerimizden karınlarını doyuran kişilerdir."[386]

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ölümünden önce gerçekleşen Kırtas olayından[387] da bahseden müellif, Hz. Muhammed'in hastalığının dokuzuncu gününde Hz. Ali'yi çağırmak istediğini ama Hz. Âişe'nin (araya girerek babası Hz. Ebû Bekir'i Hz. Hafsa'nın (r.a.) (ö.45/665) da araya girerek babası Hz. Ömer'i çağırmayı teklif ederek neredeyse lobi yaptıklarını,[388] Hz. Ali'ye de herhangi bir şekilde haber gitmediğini,

[381] Hazleton, *İlk Müslüman*, 341.
[382] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5:227-229.
[383] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 39.
[384] Adnan Demircan, *Gadir-i Hum Olayı / Hz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesi*, 2. Bs (İstanbul: Beyan Yayınları, 2014), 95.
[385] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 5:245.
[386] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 5:250.
[387] Taberî, *Târîḫ*, 3:192.
[388] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 50.

Hz. Âişe ile Hz. Hafsa'nın babalarını ön plana çıkararak adeta Hz. Ali'yi arka plana attıklarını; eğer halef Hz. Ali olacaksa hiçbirisinin bunun yazı ile kayda geçmesini istemediklerini iddia etmektedir.[389] Lesley Hazleton'un iddia ettiği gibi bir lobiden söz etmek mümkün değildir. İlgili kaynaklar okunduğunda da böyle bir çıkarıma ulaşmak zordur.[390] Nitekim olayın vuku bulduğu tarihten itibaren Hz. Peygamber'in dört gün daha yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda yine müellifin iddiasına göre böyle bir büyük ehemmiyete haiz olan bir mesele Hz. Peygamber tarafından muhakkak dile getirilirdi.[391] Bilhassa Hz. Peygamber'in hastalığın son günlerinde kendini toparladığı; hatta vaaz verdiğini ve buna binaen Hz. Ebû Bekir'in de iki mil uzaklıkta bulunan evine gittiği göz önünde bulundurulduğunda[392] sağlığının vasiyetini açıklamaya elverişli olduğu müşahede edilecektir. Son olarak olayın tek râvîsinin o sıralarda 13-14 yaşlarında bulunan Abdullah b. Abbas olduğu da unutulmamalıdır.[393] İlaveten Hz. Muhammed'in vefat edeceği günün sabah namazına amcası Hz. Abbas (ö.32/653) ve amcaoğlu Hz. Ali'nin desteğiyle gittiğini aktaran müellif, akabinde Hz. Abbas'ın halifelik meselesini görüşmesi için Hz. Ali'ye Hz. Peygamber'in yanına gitmesini teklif ettiğini[394], Hz. Ali'nin de bu teklifi reddettiğini yazmaktadır.[395] Şayet Kırtas olayı Hz. Ali'nin vasî tayin edilmesiyle alakalı olsaydı Hz. Ali amcasının bu teklifini neden reddetsin? Hülasa mesele müellifin büyüttüğü kadar abartılacak bir mesele değildir.[396] Burada şu soruyu da sormak gerekir; eğer Gadîr-i Hum'da Hz. Ali vasî tayin edildi ise neden Kırtas olayında Hz. Ali'nin hakkı yendi denilmektedir? Kırtas hadisesinde neden Hz. Ali'nin halifeliğini tasdik edici rivayetlerin peşine düşülmektedir? Eğer hilafet meselesinde her şey aşikar ise neden en küçük olaylar bile

[389] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 53.
[390] Taberî, *Târîḫu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 192-198; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5:247; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu'l-Muhtasar bi Nakli'l-Adl ani'l-Adl ilâ Resulillah* (Mısır: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.), 3:1257; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiʿu'l Müsnedü'ṣ-ṣaḥîḥu'l-muḫtasar min umûri Resûlillâh ṣallallāhü ʿaleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, 1. Bs (Medine: Dâru Tavkı'n-Necât, 1422), 6:9.
[391] Şiblî Nu'mânî, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, trc. Talip Yaşar Alp (İstanbul: Hikmet-Dava-Çağ Yayınları, 1975), 104.
[392] Taberî, *Târîḫ*, 3:194.
[393] Mehmet Salih Arı, *İmamiye Şiası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, 1. Bs (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011), 306.
[394] İbn Sa'd, *et-Tabakāt*, 2:189.
[395] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 65.
[396] Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, 11. Bs (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 458.

farklı şekillerde tevil edilip hilafete dair paylar çıkarılmaya çalışılmaktadır? Tüm bunların hepsinden çıkarılacak sonuç vasîlik ve veraset uygulamalarının olmadığıdır.

2.1.3. Hz. Ebû Bekir Döneminde Hz. Ali

Müellif, Sakīfetü Benî Sâide olayında muhacirlerin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer önderliğinde zorla toplantıya katıldıklarını ifade eder.[397] Ensar'ın bu toplantıda muhacirlerden lider olarak, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) babaannesi Medineli olduğu için akrabalık bağlarına dayanarak sadece Hz. Ali'yi kabul edebilecekleri iddiasında bulunmaktadır.[398] Bu toplantıda Hz. Muhammed'e kan bağı ile en yakın kişinin Hz. Ali olması sebebiyle en doğal adayın o olduğu düşünülse de aslında bu akrabalık bağı kendisinin aleyhine idi çünkü Hz. Ali'nin seçilmesi veliahtlık yolunu açmaktır ki bu da İslâm'ın eşitlik prensibine aykırıdır düşüncesi hâkimdi. Müellif burada bu savın kısıtlı da olsa aslında demokrasi taraftarı bir sav olduğu düşüncesini taşımaktadır. [399]

İnsanların iktidar için Sakīfe'de toplandığı haberi Hz. Ali'ye gelince amcası Hz. Abbas onun toplantıya katılmasının uygun olacağını ifade etmesine rağmen Hz. Ali bunu reddeder. [400] Hazleton'a göre Ali bir inanç adamıdır ve babası olarak gördüğü adamın cenazesinin başından ayrılarak liderlik peşinde koşamazdı. [401] Liderliğin Hz. Ebû Bekir'e gittiğini öğrendikten sonra Hz. Ali cenazede Hz. Ebû Bekir'in halifeliğinin ilanının önüne geçebilmek için Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ölümünden bir buçuk gün sonra çarşamba gününün gece saatlerinde defnederek Hz. Ebû Bekir'i cenazeyi defnetme ayrılacağından mahrum bırakma düşüncesi ile hareket ettiğini ve cenaze namazında hiç kimsenin bulunmadığını iddia etmektedir. Bu noktada Hz. Peygamber'in na'şının bir gece yarısı ve cenaze namazı kılınmadan apar topar Hz. Ali tarafından defnedildiğine dair görüşlere katılmamız ilk dönem kaynaklarına baktığımızda mümkün değildir. İlk dönem kaynakları incelendiği takdirde Hz. Ebû Bekir'in cenazenin yıkanması esnasında olay yerinde bulunup insanları sakinleştirdiği[402] ve sureci bizzat takip ettiği,[403] Hz. Peygamber'in cenaze namazının

[397] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 64.
[398] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 64.
[399] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 67.
[400] Taberî, *Târîḫ*, 3:193; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2:654; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 2:189.
[401] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 65.
[402] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 2:213.
[403] Zehra Gençel Efe, *İlk Dönem İslam Toplumunda Ölüm,Techiz ve Defin*, 1. Bs (Konya: Çizgi Kitabevi, 2019), 90.

herhangi bir imam tayini olmadan bireysel olarak kılındığı, muhacir ve ensardan birçok kişinin katıldığı, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in de cenaze namazını kıldığı ve bir buçuk gün sonra Salı gecesi defnedildiği görülecektir. [404] Bazı rivayetlerde "çarşamba gecesi" yerine "çarşamba günü" ibaresinin kullanılması o dönemde Arap toplumunda ay saatinin kullanılmasından kaynaklıdır.[405] Müellifin burada belirttiği görüş sadece ve sadece cenazeyi siyasi polemik malzemesi yapma amacı gütmektedir.[406]

Sakīfe olayından sonra Hz. Ali ve ailesi Hz. Peygamber'in yasını tutmak için evde kaldılar ve Hz. Ebû Bekir'e biat etmediler. Müellif burada Hz. Ali'nin direnmeye devam etmesi halinde ensarın Hz. Ebû Bekir'e verdiği biatten dönüp, Hz. Ali'nin yolunu takip edebilecekleri düşüncesini taşımaktadır. [407] Lakin ilerleyen bölümlerde de bu satırların hilafına olarak toplumun biat etmediği için Hz. Ali'yi boykot ettiğini ve Hz. Ali'nin camide tek başına namaz kılmaya başladığını söyler.[408] Hz. Ali'nin biat etmemesinin akabinde Hz. Ömer'in yanına bir fırka silahlı insan ile Hz. Ali'nin evine baskın düzenlediğini; Hz. Ali'nin bu olay karşısında pasif kaldığını, Hz. Ömer'in de bundan cesaret alarak kapıyı kırıp eve zorla girdiğini ve bu esnada kapının diğer tarafında henüz birkaç aylık hamile olan Hz. Fâtıma'ya çarptığını, bu hengâmede Hz. Fâtıma'nın yere yığıldığını ve birkaç hafta sonra da çocuğun ölü olarak doğduğunu belirtmektedir. Müellifin bahsettiği olay detaylı bir şekilde İbn Kuteybe'nin *el-İmame ve's-siyâse* adlı eserde geçmektedir.[409] İbn Kuteybe'ye atfedilen *El-İmame ve's-siyâse*[410] adlı kitabın gerçek müellifinin de kim olduğu açıkçası tartışma konusudur. [411] İlk dönem tarihi kaynaklar incelendiğinde Hz. Ali'nin hiçbir zorlama olmadan Hz.

[404] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 2:221; Taberî, *Târîḫ*, 3:199-200; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2:663; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 5:286; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 4:154.
[405] Hüseyin Güneş, "Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Vefatı", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5 (Haziran 2019): 102.
[406] Emine Demircan, *Hz. Peygamber'in Vefatı* (Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2019), 80.
[407] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 73.
[408] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 75.
[409] İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, 1:30.
[410] Avni İlhan, "el-İmâme ve's-Siyâse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 200-201.
[411] M.Bahaüddin Varol, "el-İmame ve's-Siyase İsimli Eserin Müellifi İbn Kuteybe Midir?", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/2003 (t.y.): 321.

Fâtıma'nın vefatının akabinde[412] kendi isteğiyle biat ettiği[413] ve bunun haricinde Hz. Ali'nin biatını cebir, şiddet ve zorbalığa dayandırılarak aktarılan rivayetlerin Şia tandanslı olduğu görülecektir.[414] Sakīfe olayı ile alakalı olarak müstakil bir eser kaleme alan Cem Zorlu'ya göre bu tarz rivayetlerde abartı unsuru çok fazladır, bilhassa içinde bulunulan toplumsal şartlar cihetiyle iki tarafın birbirlerine kılıç çekip savaşmaları imkan dahilinde değildir.[415] Keza böyle bir olay yaşanmış olsaydı özelde Haşimoğulları genelde de Abdumenafoğulları asabiyet faktörü de göz önünde bulundurulduğunda sessiz kalmazlardı ve olay kanlı bir hale bürünürdü. Ama böyle bir olayın yaşanmadığı da tarihi olarak sabittir. Sonuç olarak Hz. Ömer'in hilâfet meselesindeki ikazları, uyarıları ve fitne çıkması konusundaki endişeleri tamamen siyasi zihniyete yenik düşerek aleyhinde rivayetlerin çıkmasına sebep olmuş, akabinde de mazlum bir Hz. Ali portresi[416] oluşturulmaya çalışılmıştır diyebiliriz. [417]

Hz. Fâtıma'nın ölümünden sonra Hz. Ali'nin ilk halife Hz. Ebû Bekir'e biat ettiğini, Hz. Ebû Bekir'in ölümünden sonra da Hz. Ebû Bekir'in eşi Esmâ bint Umeys (r.a.) (ö.40/661) ile evlendiğini[418], o esnada henüz küçük bir çocuk olan Muhammed'i de bu evlilik vesilesi ile himayesi altına alarak aslında Hz. Âişe'ye karşı da bir barış eli uzattığını aktarır. [419]

Hazleton'a göre Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra onun yerine göreve gelen Hz. Ömer'e derhal biat etmiş; kızı Ümmü Külsûm'ü Hz. Ömer ile evlendirmiş ve bu şekilde akrabalık yolu ile İslâm birliğini sağlama amacı gütmüştür. Yaşanan tüm bu iyi hadiselerden sonra Hz. Ömer'in Fedek arazilerini Hz. Ali'ye vermiş, sefere çıktığı sıralarda ise Medine'de kendi yerine Hz. Ali'yi bırakmıştır. Müellife göre bu olay Hz. Ömer'in düşmanlarını yakında tutma amacına hizmet etmekteydi. [420] Hazleton Hz. Ömer'in Ümmü Külsûm ile evliliği neticesinde sanki çeyiz olarak Fedek

412412 Hz. Fâtıma'nın vefatından önce biat ettiğini belirten rivayetler de mevcuttur.
413 İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḫbârü'l-hulefâ,* 2:434; Taberî, *Târîḫ*, 3:208; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye,* 7:252; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî Vâkıdî, *Kitâbü'r-ridde ve nebẕe min fütûḥi'l-ʿIrâḳ*, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1990), 1:47; Halîfe b. Hayyât, *et-Târîḫ*, 1: 1:96.
414 Abdülazîz Muhammed Nûr Velî, *Eseru't-teşeyyu' ale'r-rivâyâti't-târîḫıyye fi'l-karni'l-evveli'l-hicr* (Kahire: ez-Zehrâ' li'l-İ'lâmi'l-Arabî, 1994), 309.
415 Cem Zorlu, *İslam Tarihinde İlk İktidar Mücadelesi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 242-243.
416 Cem Zorlu, *İslâm Tarihinde İlk İktidar Mücadelesi* (İz Yayıncılık, 2014), 260.
417 Aksu, *"Hz. Ebubekir'e Biat Bağlamında Hz. Ömer'in Hz. Fatıma'nın Evini Yaktığı İddiası"*, 116.
418 İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt* 4:30.
419 Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 80.
420 Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 81.

arazilerini Hz. Ali'ye verdiğini iddia etmektedir. Burada bilinmesi gereken husus Fedek arazileri Hz. Ömer'in şahsi malı değildir ki onun üzerinde şahsiyete bağlı olarak bir tasarrufta bulunsun. Ayrıca bu arazileri Hz. Ömer'in iki yıl kendi elinde tutarak kamu tasarrufu adına işlediği[421] ve akabinde Hz. Ali ile Hz. Abbas'a yine kamu tasarrufu adına işleyeceklerine dair söz aldıktan sonra verdiği kaynaklarımızda belirtilmektedir. [422]

2.1.4. Hz. Osman Dönemi Olaylarında Hz. Ali

Müellif, Hz. Osman lehine gerçekleşen Şûra olayından bahsetmemektedir. Bu hususla alakalı sadece Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in Hz. Ali (r.anhum) aleyhine taraf olduklarını söylemektedir. Hz. Osman'ın hilâfete geçmesiyle birlikte Emevî aristokrasisinin egemen olduğunu, İslâm mülklerinin de zimmete geçirildiğini ve buna karşı Hz. Ali'nin insanları uyardığını ifade eder. [423]

Eyaletlerde ortaya çıkan kötü yönetimin neticesi olarak insanlar ayaklanmış ve Mısırlılar öncülüğünde de halk Medine önlerine kadar ilerlemiştir.[424] Medine'ye kadar gelen bu heyetin başında da Hz. Ali'nin üvey oğlu Muhammed b. Ebû Bekir bulunmaktadır. Müellif bu heyete asiler gözü ile bakmaktadır.[425] Hz. Ali, Hz. Osman ve bu asiler arasında bir anlaşma zemini yoklamış, bunda da başarılı olmuştur;[426] lakin İslâm tarihine mektup hadisesi[427] olarak geçen olay neticesinde olaylar çığırından çıkarak Hz. Osman'ın katline kadar uzamıştır. Hazleton, asilere karşı Hz. Osman'ı korumak amacıyla Hz. Ali'nin kendi çocukları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i gönderdiğini,[428] Hz. Hasan'ın bu saldırıda yaralandığını[429] hülasa Hz. Osman'ın öldürülmesinin önüne geçmek için elinden gelen her şeyi yaptığını vurgulamaktadır.

---

[421] Beyhan Yılmaz, *İlk Dönem İslâm Tarihinde Fedek Sorunu* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2021), 39. İbn Şebbe, *Târîḫu'l-medîneti'l-münevvere,* 4: 1:206-207; *Ṣaḥîḥu'l-Buḫârî*, 4:79; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 8:191; İbnü'l-Arabî, *el-ʿAvâṣım mine'l-kavâṣım*, 1:48.

[422] Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî., *el-Meġāzi'n-nebeviyye* (Şam: Dâru'l-Fikr, 1981), 1: 164.

[423] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 89.

[424] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 92.

[425] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 93.

[426] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 94.

[427] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 95.

[428] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 96.

[429] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 98.

Hz. Osman'ın katledilmesiyle ilgili son olarak müellif, Hz. Osman'ın asiler tarafından katledilmesinde Hz. Âişe, Hz. Ali, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm'ın bulunduğunu iddia ederek[430] yukarıdaki görüşlerinin tam aksine olarak şu rivayeti bizlere aktarır*:* "Osman, Âişe'nin kınından çektiği, Talha'nın bilediği, Zübeyr'in işaret ettiği ve Ali'nin zehirlediği bir kılıç ile katledilmiştir." [431] Hz. Osman'ın katlinin akabinde hemen ertesi sabah asilerin öncülüğünde, Hz. Ali'ye biat edildiğini,[432] Hz. Ali'nin de asıl amacının hem Sünnilerin hem de Şîîlerin üzerinde ittifak ettikleri tek İslâm lideri olarak kabul görmek istediğini bizlere aktarmaktadır. [433]

Bu noktada konu açmazı olarak bazı hususlar vardır. Müellif öncelikle Hz. Ali'nin hem Şîîlerin hem de Sünnîlerin ittifak ettikleri tek İslâm lideri olarak kabul görmek için hilâfet makamını kabul ettiğini ifade etmektedir. Lakin burada bir anakronizm hatası yapılmıştır diyebiliriz. O dönemde Sünnî-Şiî diye bir bölünme yoktu ki Hz. Ali bu bölünmeyi birleştirmek için hareket etsin. Keza Hz. Ali yaşadığı dönemde dahi tüm inananlar tarafından "Müslümanların halifesi" olarak kabul görmüyordu. [434]

2.1.5. Hz. Ali Dönemi

Hazleton'a göre Hz. Ali'nin hilâfete geçtikten sonra ilk işi, Hz. Osman rejimine[435] yönelik sert tedbirler almış ve buna paralel olarak Hz. Osman'ın atadığı tüm valileri görevden uzaklaştırmıştır. Hz. Ömer döneminin Arap yandaşlığına rağmen[436] Hz. Ali eşitlik taraftarı olarak hareket etmekte ve vali seçimlerinde de bunu göstermekteydi. Müellifin burada Hz. Ömer döneminde nasıl bir Arap yandaşlığını kastettiği muğlaktır. Hz. Ali döneminde de atanan tüm valiler Arap asıllı olmakla beraber Hz. Ömer döneminde de durum aynıydı.

---

[430] Hazleton, *Peygamberden Sonra,* 99.
[431] İbn Şebbe, *Târîḫu'l-medîneti'l-münevvere*, 4: 1174; İbn Abdürabbih, *el-ʿİḳdü'l-ferîd,* 5:46.
[432] Hazleton, *Peygamberden Sonra,* 99.
[433] Hazleton, *Peygamberden Sonra,* 100.
[434] İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebi Süfyan,* 3. Bs (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 100.
[435] Hazleton, *Peygamberden Sonra,* 129.
[436] Hazleton, *Peygamberden Sonra,* 131.

Hz. Ali hilâfete geçtiğinde onu bekleyen en büyük sorun Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması mevzusu idi. Bu noktada Hazleton; Hz. Ali'nin Hz. Osman'ın katillerini cezalandırılması meselesini umursamadığı iddiasında bulunur.[437] İlerleyen satırlarda ''Osman'ın haklı ya da haksız olarak öldürüldüğünü söyleyemem''[438] rivayetini bizlere aktaran müellif, Hz. Ali'nin Hz. Osman'ı din değiştirmekle suçlamadığını ama din değiştiren kişiyi öldürene ceza verilmediğine göre onun da failleri cezalandırmadığına dikkat çekerek Hz. Ali'nin Hz. Osman'ın uygulamalarına karşı olduğu imasında bulunmaktadır. [439]

Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması meselesinde Hz. Ali'nin duyarsız davrandığı şekilde bir teze katılmak imkân dâhilinde değildir. Öncelikle Hz. Ali'nin iktidara geçtiğindeki siyasi ortam iyice analiz edilmelidir. Hz. Osman'ı katledenlerin bir kitle olduğu[440] ve bunların birlikte hareket ettikleri hususu gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca olayın siyasi yönü daha ağır basmakta; Hz. Ali'nin de içinde bulunduğu durum esnek olmayı gerektirmekteydi.[441] Nitekim Hz. Ali de katillerin cezalandırılması meselesinde şu sözleri ile bu mevzuyu açıkça ifade etmektedir: "Kendilerine hükmetme konusunda şuan yetersiz durumda olduğumuz bu topluluğa karşı nasıl hüküm verebilirim?"[442] Son olarak Hz. Ali'nin çalkantılı geçen beş yıllık hilâfet serüveni onun muktedir olmasına müsaade etmemiş, iş sadece iktidar boyutunda kalmıştır. Kısacası; Hz. Ali iktidar idi ama muktedir değildi.

2.1.6. Cemel Savaşı

Müellif Cemel savaşını tetikleyen en önemli unsurun İfk hadisesi olduğunu geçtiğimiz bölümlerde de bahsettiğimiz üzere ifade etmişti. Buna ek olarak Hz. Âişe'nin en çok nefret ettiği kişinin Hz. Ali olduğunu açıkça zikreder.[443] Hz. Âişe'nin geri planda kalmayı kabullenemeyen bir yapısının olduğunu söyleyen müellif, Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı cephe almasının altında bu muharrik unsurun olduğunun altını çizer. Çağdaş araştırmacılardan Mehmed Sait Hatiboğlu da Cemel savaşını İfk

[437] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 106.
[438] Minkārî, *Kitâbü Vaḳʿati Ṣıffîn*, 202.
[439] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 107.
[440] Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası Alevi Sünni Ayrışmasının Arka Planı*, 169.
[441] Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası Alevi Sünni Ayrışmasının Arka Planı*, 171.
[442] Taberî, *Târîḫ*, 4:437.
[443] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 103.

hadisesine bağlayan bir görüş içerisindedir. [444] Cemel savaşı ile ilgili diğer bir yorum ise Ömer Sabuncu'ya aittir. Sabuncu'ya göre*: "* Hz. Âişe'nin isminin siyaset ile geçtiği, Hz. Ali ve arasında meydana gelen olaylar külli bir şekilde tefekkür edildiğinde görülecektir ki iki taraf da döneminin krizlerini çözmek için çaba sarf etmişlerdir." yorumunda bulunmaktadır.[445] Bu konuya geniş bir perspektiften bakan Adnan Demircan'a göre ise; İfk mevzusunu basite indirgeyerek aradan epey vakit geçen, deyim yerindeyse kabuk bağlayan bir meseleyi kaşıyıp tüm sorunları buna bağlamak doğru bir yorum değildir.[446] Nitekim Hz. Âişe'nin müellifin iddia ettiği gibi geri planda kalmayı hazmedemeyen bir yapısı olduğu savunulursa; o halde Hz. Âişe'nin ilk iki halife döneminde, özellikle de Hz. Osman devrinin ilk altı yıllık döneminde neden siyasete karışmayıp geri planda kaldığının izahatını yapmak mümkün olmaz.

Hazleton'a göre Hz. Âişe, Zübeyr b. Avvâm ve Talha b. Ubeydullah aracılığıyla ülkenin en güçlü kadını olmak adına hareket ediyordu ve bu amaca hizmet etmek için bir ordu toplamıştır.[447] Bu ordunun başta ilk hedefi, Basralılarla beraber bütün Irak'ı ele geçirdikten sonra Şam'a gidip Muâviye ile güçlü bir birliktelik kurup Hz. Ali'ye karşı saldırmaktı. Fakat Muâviye Cemel ehli ile bir ittifak kurmak istemiyor ayrıca onların Şam'a gelmesini de temenni etmiyordu.[448] Olaylar bu şekilde cereyan ederken Hz. Âişe'yi Şam'a yürümekten alıkoyan şeyin Hav'eb köpeklerinin ulumaları olduğunu aktarır. [449]

Hav'eb köpeklerinin uluması ile ilgili ilk dönem tarihi kaynaklarımızda birçok rivayet yer almaktadır. [450] Bu ilgi çekici konuyla birçok çağdaş araştırmacı ilgilenmiştir. Konunun sahihliği ile alakalı olarak çağdaş araştırmacılardan Ahmet Pişkin şunları aktarmaktadır: "Bu tür rivayetleri ilk anlatan kişi olarak senedlerde Kays b. Ebû Hâzim'in ismi geçmektedir. Kays b. Ebû Hâzim (97/715) hakkında Yahya b.

---

[444] Mehmed Said Hatiboğlu, *Siyasi-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, 2. Bs (Ankara: Otto, 2016), 72.
[445] Ömer Sabuncu, "Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye Karşı Siyasi Tutümu ve Sebepleri", *Hazreti Ali*, ed. Ali Aksu (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2020), 140.
[446] Adnan Demircan, *Ali-Muâviye Kavgası*, 3. Bs (Beyan Yayınları, 2014), 89.
[447] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 105.
[448] İbn A'sem', *Kitâbü'l-fütûḥ*, 8: 1:454.
[449] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 102.
[450] Taberî, *Târîḫ*, 4:469; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9:187; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2:224; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 2:573; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, 1:88; İbnü'l-Arabî, *el-ʿAvâṣım mine'l-kavâṣım*, 1:148.

Saîd, münkeru'l-hadîs olduğunu, münker hadisler rivâyet ettiğini ve bunlar arasında Hav'eb köpekleri rivâyetinin de bulunduğunu söylemiştir. Yüz yaşından sonra hafızası bozulmuş ve karıştırmaya başlamıştır. Hz. Ömer'in vefatından sonra herhangi bir siyasî olaya karışmamış, Hz. Osman tarafında yer almış ve Cemel Savaşı'na katılmamıştır. Cemel Savaşı'na katılmamış bir râvinin olayı bizzat Hz. Âişe'den kendisinin işittiği ve gördüğü şeklinde anlatması bu rivayetin sahih olmadığını göstermektedir.'' [451]

Açıkçası konu derince tefekkür edildiği takdirde bunun bir uydurma olduğu da kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Hz. Âişe gibi keskin zekâsı ve hafızası ile ön plana çıkmış; naklettiği 2.707 hadis[452] ile hadis rivayetinde Ebû Hüreyre'den (ö.58/678) sonra ikinci konumda olan birisinin bu olay ile alakalı bir meseleyi unutması ne kadar makuldür? Ya da ilgili rivayetlerin devamı okunduğunda kendisine bulunduğu yerin Hav'eb olmadığına yeminler eden kişilere inanacak kadar kolayca kanan birisi midir?.Hz. Âişe keskin zekâ ve hafızaya sahip, olayları mukayese edebilen bir kişidir. Bu rivayetler, belirtilen hususlar göz önüne alınarak analiz edildiğinde kaynaklara sonradan Hz. Ali'yi haklı, Hz. Âişe'yi haksız göstermek amacıyla eklendiği izlenimi uyandıracaktır. [453]

Hazleton, Hz. Ali'nin savaş çıkarma taraftarı olmadığını, bunun için de devamlı barış mektupları[454] gönderdiğini akabinde Hz. Talha ve Hz. Zübeyr b. Avvâm ile anlaşmaya çalıştığını ve nihayetinde savaş yapmama konusunda uzlaştıklarını ifade eder.[455] Lakin bir gece savaşın ansızın başlamış ve buna kimin sebep olduğunu konusunda da ihtilaflar mevcuttur. Hazleton bu savaşa 'Âişe'nin Savaşı'[456] kavramıyla yaklaşmaktadır. Açıkçası müellif bu yaklaşımı ile de Hz. Âişe'ye karşı bir olumsuz düşüncesinin olduğu aşikâr etmektedir. Savaşın sonunda Hz. Ali'nin Hz. Âişe'ye karşı güzel muamelede bulunduğunu, yaralarını tedavi ettirdiğini, Medine'ye gönderirken

[451] Ahmet Pişkin, "Cemel ve Ṣıffîn'de Gayb Haberleri", ed. Dr. Öğr. Üyesi Halit Çil (Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, t.y.), 48.
[452] Mustafa Karataş, "Muksirûn ve Hadîs Sayıları", *Kur'ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, 16, 17, 18 (1999): 179.
[453] Azimli, *Hz. Ali*, 79; Pişkin, "Cemel ve Ṣıffîn'de Gayb Haberleri", 50; İlyas Çelebi, "İslam Kaynaklarında Fite, Melahim ve Herc İnançları", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11-12 (14 Ocak 2014): 188; Hatiboğlu, *Siyasi-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri,* 75; Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 2*, 265.
[454] İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse,* 1:91.
[455] Hazleton, *Peygamberden Sonra,* 111-112.
[456] Hazleton, *Peygamberden Sonra,* 119.

de yanında belli bir mesafe refakat ettiğini; savaş sonunda da Hz. Ali'nin bu savaşta yer alan kişilerin dinsiz değil, aksine iyi Müslümanlar olduklarını söyleyip onlara özel bir savaş hukuku uyguladığını, ölen kişilerin de yine onun emriyle İslâm hukukuna göre gömüldüklerinden bahseder. [457]

2.1.7. Şıffîn Savaşı

Hazleton'a göre Hz. Osman'ın katlinden sonra Suriye bölgesinde Hz. Ali aleyhinde birçok propaganda yapılmaktaydı. Müellif bu noktada Muâviye'nin Hz. Osman'ın kanını bahane ederek halifelik makamına göz diktiğini[458] ve Hz. Ali'yi de halkı isyana teşvik etmekle[459] suçladığını ileri sürmektedir. Ayrıca bu savaşı başlatanın da Muâviye olduğunu satırlarında ifade etmektedir. [460] Çağdaş araştırmacılardan Mustafa Hizmetli Muâviye'nin Hz. Osman'ın kanını bahane ettiğini belirterek şu çıkarımda bulunmaktadır: "… siyasi mücadelesine Osman'ın kanını talep gibi önemli bir dini dayanak bulması Muâviye'nin Ṣıffîn'de Ali'nin karşısına güçlü bir orduyla çıkmasında önemli rol oynamıştır."[461]

Savaş öncesi mektuplaşmalardan da bahseden müellif, Muâviye tarafından toprakların ikiye bölünmesi[462] meselesini satırlarında yazmıştır.[463] Hz. Ali'nin kan akmaması için Muâviye'ye karşı mübareze teklif ettiğini ve bunun kabul edilmediği de devam eden bölümde aktarılmaktadır. [464]

Hazleton, savaşın üç gün sürdüğünü, cuma sabahı Hz. Ali tarafının zafer kazanmaya çok yakın olduğunu, ama mızrakların ucuna Kur'an sayfalarının geçirilmesi hamlesiyle dinin siyasete ilk kez alet edildiğini ve müteakiben bir hile ile Hz. Ali'nin gerçekleşen olaylar neticesinde tahkime zorla razı olmak durumunda kaldığını dile getirir.[465] Son olarak müellif bu olayla alakalı olarak şu yorumu yapmaktadır; 'Hz. Ali ile Muâviye arasındaki çatışmada, bir tarafta düzgün, dürüst bir

[457] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 124.
[458] İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye Bin Ebi Süfyan*, 3. Bs (Ankara Okulu Yayınları, 2015), 94.
[459] İbn Abdürabbih, *el-ʿİḳdü'l-ferîd*, 5:81.
[460] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 135.
[461] Mustafa Hizmetli, "Hz Ali Muâviye yazışmaları ve İslâm tarihi açısından önemi", 2015, 106.
[462] Hizmetli, "Hz Ali Muâviye yazışmaları ve İslâm tarihi açısından önemi", 104.
[463] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 137.
[464] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 137.
[465] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 140.

adam, diğer tarafta ise siyaset ustası bulunuyordu. Dürüst olanın kazanabileceğini sadece kader hayal edebilirdi.'[466]

2.1.8. Ṣıffîn Sonrası Gerçekleşen Olaylar

Hz. Ali'nin halife seçilmesinden bir buçuk yıl sonrasında gerçekleşen tüm bu olaylar silsilesinin nihayetinde Hz. Ali'nin Ṣıffîn'den sonra halifelik makamında uzun süre duramayacağını hissettiği yorumunu yapmaktadır.[467] Savaşı kazanmakta olan Hz. Ali artık savaşı kaybetmeye başlamış ve bunun ilk adımı da tahkim olayı olmuştur.

Ṣıffîn'de tahkim olayına razı olanlar bundan pişmanlık duymuşlar ve Hz. Ali'yi tevbeye çağırarak ana gruptan bölünmüşler, ayrı bir hizip oluşturmuşlar ve Hâricîler olarak adlandırılmışlardır. Aynı zamanda bu topluluk ilk aşırı tutucu Müslümanları temsil etmekte olup, günümüzdeki Vehhâbîlerin temelini atmışlardır. [468] Hz. Ali'nin bu fırkaya karşı gönderdiği elçilere rağmen fikirlerinden dönmemeleri sebebiyle onlarla harp edilmiş ve çarpışma neticesinde sadece 400 kişi hayatta kalmıştır.[469]

Ṣıffîn savaşından bir yıl sonra gerçekleşen hakem olayını da ele alan Hazleton, iki hafta süren müzakerelerde alınan kararlar neticesinde bir şûra toplanacağını ve Hz. Ali'yi halife, Muâviye'yi de Suriye valisi olarak tasdik etme hususunda iki tarafın da ittifak ettiklerini; lakin halkın karşısına çıkıldığında Amr b. Âs'ın oyunu ile Muâviye'nin halife olarak ilan edildiğini iddia eden müellif [470] bu durumdan istifade eden Muâviye'nin "Ṣıffîn'den sonra Ali ile askersiz savaştım." [471] sözlerini bizlere aktarmaktadır.

2.1.9. Hz. Ali'nin Vefatı

Nehrevan savaşından sonra öldürülenlerin intikamını almak isteyen üç kişinin 26 Ocak 661 (27 Ramazan 661) tarihinde eş zamanlı olarak Muâviye, Amr b. Âs ve Hz. Ali'ye karşı suikast tertiplemişlerdir Bu saldırıdan Muâviye'nin ve Amr b. Âs'ın kurtulduğundan bahseden müellif, Hz. Ali'nin sabah namazına giderken bir Hâricî tarafından katledildiğini, yaranın ölümcül olmadığını ama kılıca sürülen zehrin

[466] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 130.
[467] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 140.
[468] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 144.
[469] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 146.
[470] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 147.
[471] Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 2:383.

etkisiyle Hz. Ali'nin hayatını kaybettiğini ifade etmektedir.[472] Hz. Ali'nin cenazesinin iki oğlu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin tarafından yıkandığını dile getiren müellif, cenazenin nereye defnedileceği hususu ile ilgili olarak Hz. Ali'nin vasiyeti gereği onu en sevdiği devenin üstüne koyup devenin çöktüğü yere de defnedildiğini aktarır. Müellif bu uygulamayı Hz. Muhammed'in Medine'de Mescid-i Nebevî'nin nereye inşa edileceğini belirlemek üzere devesini serbest bıraktığı uygulama ile benzeştirmektedir.[473] Sünnî kaynakların hiçbirisinde rastlayamadığımız bu rivayete, daha çok Alevi-Bektaşi geleneğinde rastlanır ve bu rivayetin farklı varyasyonları da mevcuttur. Sonuç olarak bu anlatılar menkıbevi bir özellik taşırlar. [474]

Müellif sonuç olarak; suikasta kurban gidenlerin kahraman olarak görüldüğünü ve bu düşünceye paralel olarak suikasta kurban giden Hz. Ali'nin başta Kûfeliler olmak üzere yüceltildiğini, neredeyse Hz. Muhammed seviyesine çıkarıldığını düşünmektedir.[475] Ezcümle Hazleton'a göre Sünni camia tarihi olayları gerçekleştiği şekliyle kabul etmiştir. Fakat Şiî camia ise tarihi olması gerektiğine inandığı şekilde biçimlendirmiş, kurgu malzemeleri kullanmıştır. [476]

2.2. HUGH KENNEDY

2.2.1. Hayatı

22 Ekim 1947 tarihinde İngiltere'de dünyaya gelen Hugh Nigel Kennedy, erken dönem Orta Doğu İslâm Tarihi, Endülüs ve Haçlı seferleri konularında ihtisas sahibidir. 1965-1966 yılını İngiltere Dışişleri Bakanlığından aldığı burs desteği ile Lübnan Şemlan'daki Ortadoğu Arap Araştırmaları Merkezi'nde eğitim alarak geçirdi. 1966-1969 yılları arasında Pembroke College'da eğitimine devam etti. 1969 yılında Cambrigde üniversitesinden lisans mezunu oldu. 1969-72 yılları arasında yine aynı üniversitenin Oryantalizm Araştırmaları bölümünde Yüksek Lisans yapan Kennedy, 1978 yılında felsefe alanında yaptığı doktorasını '' Abbasi Halifeliğinin İlk Dönemlerinde Siyaset ve Siyasi Seçkinler'' konulu tezi ile tamamlamıştır.

---

[472] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 151.
[473] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 152.
[474] Emine Peköz, "Hz. Ali'nin Kabrinin Yeri", *Hazreti Ali* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2020), 448.
[475] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 157.
[476] Hazleton, *Peygamberden Sonra*, 202.

1972 yılında akademi dünyasına giriş yapan Hugh Kennedy, St. Andrews Üniversitesinde Ortaçağ Tarihi üzerine araştırma görevlisi olarak işe başladı. 1990 yılında ise Birleşik Krallık, Avustralya ve Yeni Zelenda gibi ülkeler tarafından kullanılan ve uluslararası alanda kaleme almış olduğu eserler sayesinde kendisi tanıtan akademisyenlere verilen bir unvan olan *Reader* mertebesine terfi etmiştir. Reader; kürsüsüz profesör ya da araştırma profesörü kelimeleri ile karşılanabilir.[477] 1997 yılında ise Ortadoğu Tarihi alanında profesör unvanına erişti. 2007 yılında St. Andrews üniversitesinden ayrılan Hugh Kennedy, Londra Üniversitesi Oryantalizm ve Afrika Araştırmaları Bölümüne Arapça Profesörü olarak (SOAS) başlamıştır. [478]

18 yaşından itibaren Ortadoğu Arap tarihi ile ilgilenen Hugh Kennedy, daha sonra aldığı eğitimler sayesinde İslâm dünyası hakkında tafsilatlı bilgilere sahip olmuştur. Sadece Ortadoğu Arap tarihi ile ilgilenmeyen müellif, İslâm arkeolojisi ve Müslüman İberya hakkında da araştırmalar yapmıştır. Eser yazma hususunda velut bir kişiliğe sahiptir. Bibliyografisi bir hayli fazla olan Hugh Kennedy'nin sadece İslâm tarihi üzerine yazdığı bazı eserleri şunlardır;

1. *The Early Abbasid Caliphate; a Political History*
2. *Muslim Spain and Portugal: a Political History of al–Andalus* (*Endülüs Müslüman İspanya ve Portekiz'in Siyasi Tarihi,* trc. Ayşenur Demir, Dergah Yay., 2019.)
3. *The Armies of the Caliphs: Military and Society In The Early İslâmic State*
4. *The Court of the Caliphs*
5. *The Great Arab Conquests*
6. *The Caliphate: A Pelican Introduction* (*Hilâfet,* trc. M.Murtaza Özeren, İnkılap Yay., 2019.)

Konumuzla ilgili olarak Türkçeye "*Hilâfet"* adı ile tercüme edilen kitapta müellif birçok başlık altında Halifelik kavramının tarihi sürecini derin bir analize tabi

[477] "Reader", *Vikipedi*, 17 Mart 2022, https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Reader&oldid=27334124.
[478] "Hugh N. Kennedy", *Wikipedia*, 04 Ocak 2022, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Hugh_N._Kennedy&oldid=1063776937.

tutmaktadır. İsmi mezkûr kitabın muhteviyatı on bir bölümden müteşekkildir. İlk halifelerden başlayıp yirminci yüzyıla kadar devam eden hilâfet kurumunu ele alan yazar, bizlere çok detaylı bilgiler sunmaktadır. Müellif, bizatihi kendisi kaynak olarak oryantalist materyallerden değil, bilakis İslâm geleneğinin içerisinde yazılmış Arapça, Farsça ve Türkçe eserlerden faydalandığını belirtmiştir.[479] Özellikle belirtmek gerekirse yazarın da ifade ettiği üzere kitap polemik bir tarz taşımaktadır[480]; hülasa kitabın baştan sona kadar bizlere aktarmak istediği şey hilâfet düşüncesinin zengin ve farklılığa açık bir gelenek olduğu düşüncesidir.[481] Hilâfeti ifade etmenin tek bir yolu olmadığı düşüncesine sahip olan müellif, bunu farklı coğrafyalarda aynı tarihlerde ortaya çıkan farklı halifeleri örnek göstererek temellendirmeye çalışır. Kennedy'ye göre hilâfet tecrübesi çeşitlilik ihtiva eder. Hilâfet mevzusunu tüm yönleri ile tarihi akış içinde ele alan kitap özellikle bu alanda çalışma yapan araştırmacılar ve öğrenciler için okunması gereken bir eserdir.[482]

2.2.2. Hilâfetine Kadar Hz. Ali

İlk halifeler hakkında tarihi kaynaklarda birbirinden muhtelif rivayetler bulunduğundan bahseden müellif, bunun arka planında Sünnî-Şiî ayrışmasının rol oynadığını ifade eder. Hugh Kennedy Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in halife olarak seçilmelerinin gayrıresmî gerçekleştiği düşüncesini taşır[483] ve Sünnî gelenekte Hz. Ali'nin kendi devrinde yaşadığı olaylar sebebiyle müteredditve bunalmış gerçek bir hükümdar olarak kabul gördüğünü bizlere aktarır. [484]

Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e gecikmeli de olsa biat ettiğini kabul eden yazar, Hz. Ömer döneminde ise Hz. Ali'nin onun danışmanlarından olduğunu ve yarı-dini bir otorite veren divan sisteminin teşekkül etmesinde Hz. Ali'nin onayının bulunduğunu bahseder.[485] Divan teşkilatının oluşumunda Hz. Ömer birçok sahâbî ile istişare etmiştir.[486] Ne var ki burada sadece Hz. Ali'den bahsedip onun onayını aldıktan sonra divan teşkilatını yürürlüğe koyduğuna dair bir iddia havada kalmaktadır. Nitekim ilgili

[479] Kennedy, *Hilafet*, 15.
[480] Kennedy, *Hilafet*, 15.
[481] Kennedy, *Hilafet*, 16.
[482] Öznur Özdemir, "The Caliphate (UK, 2016, Hugh Kennedy)", 2019, 661.
[483] Kennedy, *Hilafet*, 38.
[484] Kennedy, *Hilafet*, 32.
[485] Kennedy, *Hilafet*, 36.
[486] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 3:229.

rivayetlere bakıldığında da Hz. Ömer sahâbîlerle istişare etmesine rağmen yine de kendi fikrine uygun bir şekilde divan sistemini İslâm'a ilk giren kişilere göre tertiplemiştir.[487]

Hz. Ömer'in oluşturduğu şûra müellife göre İslâm siyasi düşüncesine yeni bir soluk getirmiş, önceki seçimlerin hilafına olarak başa gelen kişiye meşruiyet kazandıran bir sistem hüviyeti taşımaktaydı. Hz. Osman'ı halife olarak tayin eden Şûranın hilâfet tarihindeki açık ve düzgün şekilde oluşturulmuş tek yapıydı. Burada dikkat çeken husus, şûranın Hz. Osman üzerinde anlaştığını yazan satırlardır. [488] Hâlbuki Şura olayında tüm üyelerin üzerinde ittifak ettikleri bir aday yoktu ve Zübeyr b. Avvâm ile Sa'd b. Ebû Vakkās'ın Hz. Ali lehinde olduklarını bilmekteyiz.[489] Bundan mütevellit Abdurrahman b. Avf seçimi şura özelinden çıkarıp yeni halifenin seçimini umuma teşmil etmek adına halk yoklamasını icra etmiş ve günlerce uykusuz kalmıştır. [490]

Hz. Osman dönemi gerçekleşen ortaya çıkan kargaşada Irak ve Mısır'dan gelen isyancılara karşı Hz. Ali'nin Hz. Osman'ı tek başına bıraktığını, lakin Hz. Osman'ın katiline katıldığına ya da asileri desteklediğine dair bir kanıtın olmadığını belirtmekle birlikte Hz. Ali'nin Medine'de birçok taraftarı olmasına rağmen onu korumadığı düşüncesini taşımaktadır. Kaynaklarımızda Hz. Ali'nin kuşatma esnasında Hz. Osman'a yardımcı olmaya çalıştığında dair birçok rivayet kayda geçmiştir. Hz. Osman'ın kuşatma altında olduğuna dair haber gelince Hz. Ali onun yanına gitmek istemiş, ama oğlu Muhammed b. Hanefiyye (ö.81/700) tarafından Ümeyyeoğullarının kendisini öldürebilecekleri ihtimaline binaen engellenmiştir. [491] Muhammed b. Hanefiyye'nin bu şekilde davranmasında haklılık payı vardır zira Hz. Ali, Ümeyyeoğulları tarafından sanık sandalyesine oturtulan bir suçlu gibi devamlı onların ithamlarına ve tehditlerine maruz kalıyordu.[492] Birçok kez Hz. Ali'den iktibasla "Ey Rabbim! Ben Osman'ın kanından dolayı suçsuzum, onun kanından beriyim." dediği

[487] İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam fî târîḫi'l-mülûk ve'l-ümem*, 4:194; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 2:331; Taberî, *Târîḫ*, 3:614.
[488] Kennedy, *Hilafet*, 39.
[489] Taberî, *Târîḫ*, 4:232; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 2:443.
[490] İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḫbârü'l-hulefâ*, 2:500.
[491] İbn Şebbe, *Târîḫu'l-medîneti'l-münevvere*, 4: 4:1221.
[492] Taberî, *Târîḫ*, 4:365; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 2:531.

rivayet olunmuştur. [493] Dahası Hz. Osman muhasara altında iken Hz. Ali'nin oğulları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i korumaya gönderdiğine dair de anekdotlar tarafımıza ulaşmıştır.[494] Tüm bunları bir tarafa bırakıp niyet okumacılığı yaparak Hz. Ali'nin Hz. Osman'ı korumadığına dair olan yorumlar samimi değildir.[495] Asıl burada cevaplanması gereken soru Hz. Ali ve Haşimoğullarından önce, kendilerine her türlü sıla-i rahmi eksik etmeyen ve daima akrabalarına yakın ilgi gösteren Ümeyyeoğulları olaylar sırasında neredeydi? Hz. Osman'ın kuşatma esnasında Şam valisi Muâviye'ye yardım etmesi için mektup yazdığı[496] rivayet olunmakla beraber, çeşitli eyaletlerde bulunan üst düzey bürokrat Emevîler niçin Hz. Osman'ı kuşatma esnasında tek başına bırakmıştılar?

2.2.3. Hz. Ali Dönemi

Kennedy, Hz. Ali'nin iktidara gelmesinde resmiyete dayanan herhangi bir işlem yapılmamasının ve herhangi bir şûra oluşturulmamasının ona en baştan beri prestij kaybettirdiğini ve yönetimini zayıflattığını; bu durumun Kureyşli seçkinleri rahatsız ettiğini satırlarında belirtir. Her ne kadar Hz. Ali İslâm'a ilk girenlerden olsa da bu durumda olan tek kişi değildi. Hz. Ali'nin iktidarına ilk karşı çıkanların Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydullah ve Hz. Âişe olduğunu bizlere aktarır. Hz. Âişe'nin Hz. Ali ile geçmişten gelen anlaşamama durumu vardı. Zübeyr ve Talha ise Kureyş'in seçkinlerinden olmalarından mütevellit Hz. Ali'ye karşı durmaktaydılar. [497]

Hz. Ali'nin halife olarak seçilmesinden önce Hz. Âişe hac maksadı ile Mekke'ye gitmiştir. Talha ve Zübeyr de Hz. Ali'nin halife seçilmesinden sonra Hz. Âişe'nin yanına gitmişlerdir. Daha sonra kendilerine Basra bölgesinden destek toplamak amacıyla Mekke'den ayrılmışlardır. Hz. Ali de bu durumun farkında olarak bir ordu oluşturma niyetiyle Kûfe'ye doğru harekete geçmiştir.

---

[493] Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 5:587; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 3:50; İbn Şebbe, *Târîḫu'l-medîneti'l-münevvere*, 4: 4:1221.
[494] Taberî, *Târîḫ*, 4:388; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, 1:60; İbn Asâkir, *Târîḫu medîneti dımaşk*, 39:435; Halîfe b. Hayyât, *et-Târîḫ*, 1: 174.
[495] İbrahim Sarıçam, *Emevî-Haşimi İlişkileri / İslâm Öncesinden Abbasilere Kadar*, 3. Bs (Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 246.
[496] Ya'kūbî, *Târîḫu'l-Yaʿḳūbî*, 2:175.
[497] Kennedy, *Hilafet*, 42.

656 tarihinde karşı karşıya gelen iki ordunun galibi Hz. Ali olmuştur. Cemel savaşı olarak kayda geçen bu ilk iç savaşın Talha, Zübeyr ve Hz. Âişe tarafı umdukları sayıda asker toplayamamışlardır. Müellif Cemel savaşı ile birlikte Hicaz merkezli Kureyş tekelinde olan hilâfet düşüncesinin yıkıldığını ve hilâfete geçme yolunun artık Şûra ya da atama yolu ile değil, askeri destek ile elde edileceği düşüncesini bizlere aktarır. Hugh Kennedy'nin bu çıkarımı isabetli olarak görülebilir. Genel bir İslâm tarihi okuması yapıldığı takdirde iktidar ile alakalı en ufak sorunda çözümün artık kılıçlara kaldığı apaçık görülecektir. Yazar, bizlere Hz. Ali'nin savaştan sonra Medine'ye dönmediğini ve askeri açıdan güçlü olan Kûfe'yi başkent olarak belirlediğini, artık Irak ve Suriye bölgelerinin desteği olmadan hiç kimsenin halife olamayacağını da ekler.[498] Devam eden bölümde Irak'ın kozmopolit yapısından bahseden yazar, bu kozmopolit yapıya rağmen Hz. Ali'nin bir ordu toplamakta başarılı olduğunu, bunun da kolay bir iş olmadığını ifade eder.[499] Hz. Ali, bu kadar karmaşık bir topluma kendi liderliğini kabul ettirebilmek için iki dayanak noktasını kullanmaktaydı; ilki Iraklı Müslümanların Suriyelilere olan kadim düşmanlığını, diğeri de Suriye bölgesinin kendilerine tahakkümünde kendilerinin akıbetinin ne olacağıydı. Ayrıca Hz. Ali'nin hilâfet makamına ne gözle baktığını da irdeleyen müellif, onun halifeliğe farklı bir şekilde yaklaştığını ve en başka olan halifeyi toplumun dini lideri olarak gördüğünü, ek olarak Hz. Ali'nin gerçek bir İslâm toplumunu teşekkül ettirebilecek karizmatik bir liderlik vasfına haiz olması hasebiyle onun siyasetinin sosyal bölünmeleri ortadan kaldırma amacına matuf olduğunu iddia eder. Hz. Ali'nin siyasetinin idealizm ile pratik kaygıların birleşiminden ibaret olduğunu söyleyerek aslında Hz. Ali'nin bir inanç adamı olduğunu düşünür. [500] Hz. Ali'nin Muâviye ile olan mücadelesine farklı bir açıdan yaklaşan Kennedy'e göre Muâviye her ne olursa olsun, hilâfeti ele geçirmek için bir çaba içerisine girmemiştir. Muâviye'nin Hz. Ali'den istediği tek şey akrabasının katillerinin cezalandırılmasıydı. Muâviye , katillerin Hz. Ali'nin en yakın adamları olduğu için böyle bir şey talep ederek binevi Hz. Ali'yi de onun katilleri arasında görmekteydi. [501] Esasen Muâviye'nin uzun zamandan beri hilâfeti arzuladığı bir gerçektir. Bu minvalde olmak

[498] Kennedy, *Hilafet*, 43.
[499] Kennedy, *Hilafet*, 45.
[500] Kennedy, *Hilafet*, 46.
[501] Kennedy, *Hilafet*, 44.

üzere Hz. Osman'ı Şam'a götürmek istemesi[502], Hz. Osman kuşatma altındayken Şam'dan gönderdiği birlikleri bekletmesi[503], Hz. Ali'den katilleri teslim etmesini beklemesi[504] ve son olarak Hac emiri olarak Yezid b. Şecere'yi (ö. 58/678) görevlendirmesi[505] esasen Muâviye'nin iktidarı arzuladığını işaret eden somut göstergelerdendir.

657 yılında Hz. Ali ve Muâviye güçlerinin Ṣıffîn denilen bölgede karşı karşıya gelmiş, aslında ne kadar kendilerini ayıran hususlar olsa da hakikatte iki taraf da birbirleriyle savaşma konusunda isteksizdir. Savaşın nasıl ve ne şekilde cereyan ettiği hakkında hiçbir bilgi vermeyen yazar, sadece mızrakların ucuna geçirilmiş Kur'an sayfalarından bahseder. Ṣıffîn dönüşünde Tahkim olayını kabul etmemeleri sebebiyle Hz. Ali'yi tekfir eden bir grubun kendilerinden ayrıldığını ve bunlara Hâricîler dendiğini satırlarında yazan müellif, aslında bu grubun askeri aktivistler olduklarını söyler. İlerleyen bölümlerde tahkim olayından ve Hz. Ali'nin uğradığını suikasttan ise bahsetmez. [506]

Son olarak müellif Irak bölgesinde Hz. Ali ve onun neslinden gelen kişilere duyulan ilginin çoğunun dışta tutulan ve ikinci sınıf vatandaş olarak konumlarından nefret eden kimselere ait olduğunu düşünür. [507] Sonuç olarak ezilen ve ayrımcılığa uğrayan binevi ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören halkın sığınacağı kale Hz. Ali yandaşlığı olmuş ve Hz. Ali adeta bir kimlik-sembol haline getirilmiştir.

2.2.4. Hugh Kennedy'nin Eserinde Hz. Ali Portresi

Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretini bir sürgün olarak gören müellif, onunla birlikte Medine'ye göç etmiş olan muhacirlerden Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'yi elit bir sınıf içerisinde tasnif eder. Buna göre Kureyşliler ticaret için yaptıkları seyahatler neticesinde açık bir vizyona sahip olmuşlar ve Arabistan'da da saygı gören bir topluluk haline gelmişlerdir ve öte yandan evvelden beridir liderlik etmeye de yatkınlıkları vardı. Medine'de bulunan yerli halk olan Ensar ise tarım ile

[502] Taberî, *Târîḫ*, 4:345.
[503] İbn Şebbe, *Târîḫu'l-medîneti'l-münevvere*, 4: 4:1289; Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebi Süfyan*, 94.
[504] Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası Alevi Sünni Ayrışmasının Arka Planı*, 176.
[505] Halîfe b. Hayyât, *et-Târîḫ*, 1: 199.
[506] Kennedy, *Hilafet*, 48.
[507] Kennedy, *Hilafet*, 160.

uğraşmalarından mütevellit herhangi bir seyahate ihtiyaç duymazdı. Bunun için Kureyşli muhacirlerin aksine dünya görüşleri dardı. Modern araştırmacılardan Şaban Öz de bu fikirdedir.[508] Müellif bundan ötürü Kureyşli muhacirlerin Hz. Muhammed'in ölümünden sonra otoritenin kendilerinde olmasının gayet tabi bir durum olduğunu dile getirir. [509]

Hz. Peygamber'in vefatının akabinde gerçekleşen Sakīfetü Benî Sâide olayını ele alan yazar, Hz. Ali'nin ve yakınında bulunan kişilerin cenaze işlemleri ile uğraşmaları hasebiyle bu toplantıya iştirak edemediklerini söylemekle beraber, kaynakların çoğunun da beyan ettiği üzere Hz. Ali'nin daha sonra Hz. Ebû Bekir'e biat ettiğini savunur. Buraya ayrı parantez açan müellife göre Hz. Ali'nin takipçileri ve belki de kendisi bunu bir darbe olarak görmekteydiler. [510] Olaylara farklı bir açıdan bakacak olursak; Hz. Ali ve Haşimoğlularının bu kadar kısa süre içerisinde gerçekleşen biat olayına tabiî olarak şaşırmışlar, ne tepki vereceklerini bilemeden Hz. Ali'nin yanına toplanmışlardır. Filhakika vuku bulan Sakīfe olayına şaşıran sadece Haşimoğulları değildir. İlk halife olarak biat edilen Hz. Ebû Bekir'in babası Ebû Kuhâfe (ö.14/635) de oğlunun seçilmesine şaşırmış ve "Abdüşemsoğulları ve Mugireoğulları buna razı oldular mı?"[511] diye sormaktan kendisini alamamıştır. Bu aktarım Sakīfe olayının insanlar üzerinde nasıl bir psikolojik etki bıraktığını göstermesi açısından kayda değer bir rivayettir. Hz. Peygamber'in vefatının ardından ilk kez gerçekleşen bu seçim olayında Hz. Ali ve Hâşimoğullarının göstermiş olduğu tavırlar yukarıdaki rivayet ışığında okunduğu takdirde gayet anlaşılabilirdir. Bilhassa ilk dönem kaynakları incelendiği takdirde de onların ilk başka bir şaşkınlık içerisine düştükleri, daha sonra aşiretin lideri konumunda olan Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biat etmesinin ardından tenakuza düşmeden biat ettikleri görülecektir.[512] Şayet biat meselesini bir darbe olarak görselerdi neden biat etsinlerdi ki? Nitekim Hz. Ali ve Haşimoğulları Sakīfe olayını bir darbe olarak görselerdi, kendilerine Ebû Süfyân

[508] Şaban Öz, "İslâm Siyaset Geleneğinde Bir Şaz -Şii-Sünnî Yol Ayrımında Sakīfe Hâdisesi-", *İSTEM*, 11 (2008): 87.
[509] Kennedy, *Hilafet*, 29.
[510] Kennedy, *Hilafet*, 30.
[511] İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 3:137.
[512] Taberî, *Târîḫ*, 3:209.

tarafından yapılan kışkırtmalara cevap verirler ve tefrika çıkarırlardı. Hâlbuki onlar bu şekilde davranmayı fitne olarak sayıyorlardı. [513]

Sakīfetü Benî Sâide hadisesinde vuku bulan olaylar sonucunda iki temel meselenin inkişaf ettiğini kayda geçen yazar, bunlardan ilkinin 'yöneticinin Kureyş kabilesinden olmalı' ilkesi olduğunu ve bu ilkenin hem Sünnî hem de Şiî camia tarafından kabul edildiğini dile getirir. Bu mesele ile ilgili ikinci meselenin ise hem ensarın hem de Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in bu sürecin dışında tutulması ve başa geçme haklarının elinden alınması olduğunu söylemektedir. [514] Yöneticilerin Kureyşli olması gerektiğine dair Şiî ve Sünnilerin ittifak halinde olduklarını iddia eden müellif bu noktada iki tarafın da yöneticilere hangi zaviyeden baktıkları detayını atlamaktadır. Şiî dünya ''Yöneticiler/İmamlar Kureyş'tendir.'' sözü ile Ehl-i Beyt nazarında vesayeti kastederken Sünnî dünya ise kucaklayıcı bir tavır ile Kureyş'in tamamına bu payeyi vermektedir. Görünüş açısından her iki taraf da ismi mezkûr rivayeti kabul etse de mahiyet itibariyle farklı şeyleri kastetmektedirler. [515]

[513] Taberî, *Târîḫ*, 3:210.
[514] Kennedy, *Hilafet*, 30.
[515] İsrafil Balcı, *Tartışmalı Siyer Meseleleri*, 1. Bs (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017), 220.

SONUÇ

"Oryantalistlerin Hz. Ali'nin Hayatına Yaklaşımları" konulu çalışmamızda birbirlerinden farklı altı oryantalistin görüşlerini "Klasik Dönem Oryantalistleri (1783-1886)" ve "Yakın Dönem Oryantalistleri (1945-Günümüz)" başlıkları altında iki bölüm halinde incelemeye çalıştık. İncelediğimiz her bir oryantalist Hz. Ali'nin hayatı ile ilgili olaylara farklı noktalardan bakmış, buna bağlı olarak muhtelif olaylar karşısında farklı argümanlar kullanmış; bir kısmı Hz. Ali'nin hayatında meydana gelen buhranlı hadiseleri salt bir sebebe bağlarken, bir kısmı da sosyolojik-psikolojik açıdan olayları anlamaya çalışmıştır. İncelemeye çalıştığımız kadarıyla oryantalistler tarafından Hz. Ali'nin siyasi hayatı daha çok ön plana çıkarılmıştır.

İncelediğimiz ilk oryantalist olan Washington Irving, hilafet konusunda nass ile tayin meselesini kabul ederek halifeliğin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu düşünmektedir. Ayrıca onun diğer sahâbîlere olan üstünlüğü ile de bu makamı çoktan hak ettiğini iddia eder. Sakīfe olayı bir darbedir, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in işbirliği neticesinde Hz. Ali'nin yönetim hakkı elinden alınmıştır. Fitne dönemi olaylarında Hz. Ali isminin eyaletlerde Abdullah b. Sebe tarafından kullanıldığını düşünen müellife göre ortalığı tamamıyla karıştıran Abdullah b. Sebe'dir. Hz. Ali ise bu olaylardan beridir. Cemel savaşının sebebi ise yıllar önce gerçekleşen ifk olayıdır. Muâviye ile olan mücadelede ise Hz. Ali uzlaşmacı taraf, Muâviye ise savaş çıkarmaya hevesli bir yöneticidir. Tahkim olayında ise Ebû Musa Amr b. As tarafından kandırılmıştır. Irving'in olaylara Hz. Ali'yi tamamen koruma gayesiyle hareket ettiği görülmektedir. Neticede Irving Hz. Ali aleyhinde herhangi bir görüş belirtmemiştir.

Wellhausen ise diğer oryantalistlerin aksine olaylara kendi yorumunu katmaktan hoşlanan bir hüviyete sahiptir. Olayları kendi kanaat ve fikirlerine göre yorumlamış ve bu minval üzere de okuyuculara düşüncelerini aktarmıştır. Wellhausen hilafet meselesinde Hz. Ali'nin hakkının yendiğini düşünür. Wellhausen Hz. Osman'a biat edilmesini ise kesinlikle bir hata olarak görür. Çünkü ona göre Hz. Ali, Hz. Osman'a göre idari olarak daha kudretli bir karaktere sahipti. Fitne dönemi olayında ise özellikle üç ismi ön plana çıkaran Wellhausen, Hz. Ali, Zübeyr b. Avvâm ve Talha b. Ubeydullah isimlerinin halifeye karşı ateşi körükledikleri iddiasında bulunur. İsyanın çıkış noktalarının Hz. Ali taraftarlarının yoğun olduğu bölgeler olduğuna

dikkat çekerek Hz. Ali'nin halk ile yönetimi karşı karşıya getirdiğini ve bundan menfaat beklediğini iddia etmektedir. Ona göre Hz. Ali iktidarı arzuladığı için taşrada olan halkı kışkırtarak onları Medine'ye kadar getirmiştir. Halifenin katlinden sonra da aynı gün içerisinde derhal biat toplamıştır. Sonuç olarak Wellhausen Hz. Ali'yi iktidar heveslisi bir şahsiyet olarak değerlendirmetedir.

Brockelmann, Wellhausen'e yakın fikirleri ile bilinmektedir. Brockelmann nass ile tayin meselesini kati surette reddederek Hz. Peygamber'in arkasında bir veliaht bırakmadığını ve bundan dolayı da Hz. Ali'nin iktidara gelmesini gerektirecek bir durum olmadığını ifade eder. Hz. Ali'nin hilafet makamına Hz. Osman'dan daha layık olduğunu düşünür. Brockelmann, Wellhausen gibi Hz. Osman aleyhinde gerçekleştiren isyan hareketlerinin arkasında üçlü koalisyondan (Hz. Ali, Zübeyr b. Avvâm ve Talha b. Ubeydullah) Hz. Ali'nin ismini bilhassa vurgular çünkü isyanın çıkış noktaları Hz. Ali'yi işaret etmektedir.

Philip Hitti'ye gelince o da Wellhausen, Brockelmann gibi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) veliaht tayin etmeden vefat ettiğini düşünür. Hitti de diğer oryantalistler gibi fitne olaylarını körükleyenin Hz. Ali olduğunu düşünmektedir. ifk olayının Cemel Savaşı ile bağlantısı olduğunu dile getirir. Hz. Ali ile Muâviye arasında cereyan eden savaşın özelde her ne kadar "Ali-Muâviye Savaşı" olsa bile genel açıdan "Irak-Suriye" mücadelesine döndüğünü ifade eder. Tahkim olayında diğer oryantalistlere göre farklı bir düşünceye sahip olan Hitti'ye göre hakemlerin birbirlerini aldatması olayı doğru bir aktarım değildir. İki hakem iki yöneticinin görevlerinden uzaklaştırılacağına dair bir anlaşma imzalayarak birbirlerinden ayrılmışlardır. Ortada hiçbir şekilde kandırmaca veya hile yoktur. Hitti, Hz. Ali'nin vefatının ardından hayatında görmediği değeri gördüğünü, daha çok sevilip sayıldığını düşünür.

Çalışmamızda Hz. Ali hakkında en geniş bilgilere yer veren kişi Lesley Hazleton' dur. Müellif çocukluğundan itibaren Hz. Ali'yi ele alır. Ona göre Hz. Ali, Hz. Peygamber'in manevi oğludur. Hz. Peygamber'in en büyük destekçisidir. İfk olayında Hz. Âişe'ye karşı mesafelidir ve bu mesafe ileride vuku bulacak siyasi hadiselerin temelini oluşturmaktadır. Hazleton, Hz. Ali'nin imametine dair imaların olduğu fikrini taşır. Kırtas olayını ele alan Hazleton'a göre Hz. Ali aleyhinde bir lobi oluşturulmuştur. İlk üç halifeyi Hz. Ali'nin aleyhinde değerlendirir. Hz. Ömer onun

evini basmış, çocuğunu düşürmüş, Hz. Osman ise akrabalarını yanına çekerek onu pasif halde bırakmıştır. Hz. Osman döneminde gerçekleşen isyan hareketlerinde Hz. Ali asiler ile halife arasında arabulucu olarak rol oynayıp, felaketi önlemeye çalışsa da bunda başarılı olamamıştır. Tüm bunlara rağmen Hz. Ali'nin Hz. Osman'ın mazlum olarak öldürülmediği düşüncesini taşıdığını iddia ederek onun katillerini bulma hususunda duyarsız hareket ettiğini ifade eder. Ölümünden sonra ise hayatta elde edemediğini ilgi ve alakayı üstüne toplamıştır. Hazleton Hz. Ali'nin hayatına tek taraflı olarak bakmış ve bunun neticesinde de Hz. Ali mutlak haklıyı temsil ederken onun karşısında yer alan herkes mutlak haksızdır.

Hugh Kennedy olayları polemikçi bir tarz ile ele almıştır. Kennedy, olaylara farklı bir yorum katarak tarihi metinlerde yer alan rivayetlerin Sünni-Şii ayrışması doğrultusunda farklılıklar arz ettiğini düşünür. Yani ona göre Hz. Ali'nin hayatı ile ilgili olan anlatıların farklı olmasının arka planında Sünni-Şii ayrışmasının rolü vardır. Hz. Osman'a karşı gerçekleştirilen isyan hareketlerinin içerisinde Hz. Ali'nin yer aldığına dair bir delilin olmadığını düşünen yazara göre tüm bunlara rağmen yine de Hz. Ali'nin Hz. Osman'ı kuşatma boyunca yalnız bıraktığını ve yardım etmediğini iddia eder. Hz. Ali'nin siyasi meşruiyetinin en başından beri sorunlu olduğunu düşünen müellife göre Hz. Ali'nin meşruiyetinin şura gibi bir dayanağı yoktur. Cemel Savaşı ile İfk Hadisesinin arasındaki bağlantıya dikkat çeken yazar, Cemel ile birlikte hilafetin mukaddesatını kaybettiğini, artık ilahi bir hilafet anlayışı yerine güç merkezli hilafet anlayışının hâkim olduğunu beyan eder. Kennedy de Hitti ve Hazleton gibi düşünerek Hz. Ali'nin na'şının dirisinden daha etkili olduğunu savunur. Buna göre ezilen halk Hz. Ali'yi bir üst kimlik olarak kabul etmiş ve böylece Hz. Ali bir sembol haline getirilmiştir.

Dikkat çeken bir nokta incelediğimiz tüm oryantalistler arasındaki tek ortak nokta "İfk Hadisesi" olmuştur. Oryantalistler Hz. Âişe ile Hz. Ali arasında vuku bulan Cemel Savaşı'nı bu olaya dayandırmışlardır. Bütün bunlara karşılık olarak çağdaş araştırmacılar çeşitli deliller öne sürerek bu iddiayı çürütmeyi hedeflemişlerdir. Keza Hz. Ali'nin Hz. Osman'a cephe alıp halkı kışkırttığına dair olan söylemler de radikal söylem sınıfına girmektedir. Sonuç olarak; her bir oryantalist kendi yetiştiği çevre ve ortamın beraberinde getirdiği zihin dünyası ile olaylara farklı gözle bakmış, tarihi rivayetleri ise o minval üzere yorumlamıştır. Oryantalistlerin bazı noktalarda olaylara

bakış açısı daha nesnel, daha objektif ve daha eleştirel olsa da olayları umumiyetle siyasi olarak okumuşlar dini bir şahsiyet olarak sahâbîlerin karakterlerini es geçmişlerdir. Ayrıca bazı oryantalistlerin İslam tarihi kaynaklarının kullanımında ve rivayetlerin kritiğinde yeterli bir çalışma içerisinde olmadıkları neticesine ulaşılmıştır. Bu durum Müslüman araştırmacıları rahatsız etmiş ve onlar da ilmî temellere dayanan argümanlar ile olaylara açıklık getirmeye çabalamışlardır. Böylece olaylara çift taraflı bakabilmenin, çapraz okumalar ile mukayesede bulunabilmenin, tashih ve tahlilin ehemmiyeti gün yüzüne çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Abdülazîz Muhammed Nûr Velî. *Eseru't-teşeyyu' ale'r-rivâyâti't-târîḫıyye fi'l-karni'l-evveli'l-hicr*. Kahire: ez-Zehrâ' li'l-İ'lâmi'l-Arabî, 1994.

"After the Prophet". Erişim: 02 Mayıs 2022. http://www.aftertheprophet.com/abouttheauthor.html.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Fezâilü's-sahâbe*. Ed. Vasiyullah Muhammed b. Abbas. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983.

Ahmed Cevdet Paşa. *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ*. Ed. Metîn Muhsin Bozkurt. İstanbul: Çile Yayınları, 1981.

Akarsu, Murat. *Kabile Bürokrasisi ve Hz. Osman Katline Sessiz Kalınan Halife*. 1. Bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Akbulut, Ahmet. *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası Alevi Sünni Ayrışmasının Arka Planı*. 5. Bs. Ankara: Otto, 2017.

Akpınar, Soner. *Çağdaş Oryantalistlerin Hz. Muhammed Algısı*. Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2019.

Aksu, Ali. "Hz. Ebubekir'e Biat Bağlamında Hz. Ömer'in Hz. Fatıma'nın Evini Yaktığı İddiası". *Cennet Kadınlarının Seyyidesi Hz. Fâtıma*. Ed. Ali Aksu. 105-116. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2017.

Aksu, Ali. "İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme (Sebep ve Sonuçları Açısından)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2004): 1-21.

Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*. 3. Bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.

Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 2*. 27. Bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022.

Apak, Âdem. *Erken Dönem İslam Tarihinde Asabiyet*. 3. Bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.

Apak, Âdem. “Hz. Ali’nin Siyasi Kişiliği”. *Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyumu*. Ed. M. Selim Arık. Bursa: Bursa İl Müftülüğü, 2005.

Apak, Âdem. *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*. 2. Bs. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.

Apak, Âdem. *İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. El-As*. 2. Bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.

Apaydın, Mehmet. “Hz. Peygamber Devrinde Hz. Ali ve Hz. Ali Kronolojisi”. *Hz. Ali*. Ed. Ali Aksu. 23-42. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2020.

Arı, Mehmet Salih. *İmamiye Şiası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*. 1. Bs. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.

Arslan, İhsan. “Gadîr-i Hum Hadisesinin Değerlendirilmesi”. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2019): 610-651.

Ayar, Kenan. *Sahabe Dönemi Siyasi Olaylarında Kur’an’ın Rolü*. 2. Bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

Aycan, İrfan. *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebi Süfyan*. 3. Bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Azimli, Mehmet. *Cahiliyye’yi Farklı Okumak*. 5. Bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

Azimli, Mehmet. *Dört Halifeyi Farklı Okumak -4 Hz. Ali*. 4. Bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Azimli, Mehmet. *Siyeri Farklı Okumak*. 11. Bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

Balcı, İsrafil. *Tartışmalı Siyer Meseleleri*. 1. Bs. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017.

Balcı, İsrafil. *Vahyin Gölgesinde Siyer Mekke Yılları I*. 1. Bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

Bebel, August. *Hz. Muhammed ve Arap İslam Kültürü*. Trc. Sıddık Çelik - Hasan Erdem. 1. Bs. İstanbul: Arya Yayıncılık, 2011.

Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî. *Ensâbü'l-eşraf*. 1. Bs, 13 Cilt. Beyrut: Darü'l Fikir, 1996.

Beyhakī, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. 3. Bs, 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Brockelmann, Carl. *Geschichte der islamischen Völker und Staaten*. De Gruyter Oldenbourg, t.y.

Brockelmann, Carl. *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*. Trc. Neş'et Çağatay. 2. Bs. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1964.

Bulut, Yücel. "Oryantalizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 428-437. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Burnstein, Andrew. *The Original Knickerbocker: The Life of Washington Irving*. New York, NY: Basic Books, 2007.

Câbirî, Muhammed Abid. *Arap Siyasal Aklı*. Trc. Vecdi Akyüz. 1. Bs. İstanbul: Mana Yayınları, 2018.

Carr, Edward Hallett. *Tarih Nedir?* 2. Bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Çağrıcı, Mustafa. "Asabiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 453-455. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Çelebi, İlyas. "İslam Kaynaklarında Fite, Melahim ve Herc İnançları". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11-12 (2014): 151-191.

Çınar, Hatice Acar. "İfk ve Cemel Vakalarında Hz. Âişe'nin Dini Başa Çıkma Yöntemleri". *Hz. Ali*. Ed. Ali Aksu. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2017.

Çiftçi, Hasan. "İlk Müslüman". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11 (2018): 405-409.

Demircan, Adnan. *Ali-Muaviye Kavgası*. 3. Bs. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.

Demircan, Adnan. *Gadir-i Hum Olayı / Hz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesi*. 2. Bs. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.

Demircan, Adnan. "Hz. Ali'nin İktidar Yıllarında İslâm Toplumunda Siyaset". *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (Aralık 2013): 173-189.

Demircan, Adnan. *Hz.Ali Dönemi ve Ehl-i Beyt*. 3. Bs. Ankara: Beyan Yayınları, 2016.

Demircan, Adnan. *İslam Tarihi'nin İlk Döneminde Önderler ve İhtilafları*. 1. Bs. Ankara: Beyan Yayınları, 2015.

Demircan, Adnan. *Tarih ve Tarihçi*. 1. Bs. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.

Demirel, Harun Reşit. "Hz. Âişe ve Siyâset (Hadis-Haber ve Tarihi Bilgiler Işığında)". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (2000): 123-148.

Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend ed-Dîneverî. *el-Aḫbârü'ṭ-ṭıvâl*. 1. Bs, 1 Cilt. Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübil'-'Arabiyye, 1960.

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî. *el-Câmiʿu'l-müsnedü'ṣ-ṣaḥîḥu'l-muḫtasar min umûri Resûlillâh ṣallallāhü ʿaleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. 1. Bs, 9 Cilt. Medine: Dâru Tavkı'n-Necât, 2001.

Einboden, Jeffrey. "Amerika'nın İlk Kur'ân'ı: İslam'ın Kutsal Kitabı ve Amerikan Edebiyatı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Trc. Nihat Uzun 21/1 (2012): 153-174.

Emine Demircan. *Hz. Peygamber'in Vefatı*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2019.

Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*. 6. Bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.

Erkocaaslan, Recep. *Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarından Benî Mustalik Gazvesi ve İfk olayı*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, 2008.

Fâkihî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Abbâs el-. *Aḫbâru Mekke*. 2. Bs. Beyrut: Dâru Hadr, 1993.

Fayda, Mustafa. *Hulefâ-yı Râşidîn Devri Dört Halîfe Dönemi*. 4. Bs. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2016.

Fayda, Mustafa. "İbn A'sem el-Kûfî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 325-326. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Fığlalı, Ethem Ruhi. "Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 371-374. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Fığlalı, Ethem Ruhi. *İmâmiyye Şiâsı (Câferiyye Mezhebi) Doğuşu, Gelişimesi ve Görüşleri*. İstanbul: Selçuk Yayınları, 1984.

Gabbân, Muhammed b. Abdullah. *Fitnetü Maḳteli ʿOs̱mân b. ʿAffân*. Medine: 'İmâdetu'l-bahsil-ilmî bil-Câmiati'l-İslâmiyye, 2003.

Gençel Efe, Zehra. *İlk Dönem İslam Toplumunda Ölüm,Techiz ve Defin*. 1. Bs. Konya: Çizgi Kitabevi, 2019.

Görgün, Hilal. "Wellhausen, Julius". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 155-157. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

"Göttingen Üniversitesi". *Vikipedi*. 18 Ocak 2022. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=G%C3%B6ttingen_%C3%9Cniversitesi&oldid=26913438.

Günal, Mustafa. *Hz. Ali Dönemi ve İç Siyaset*. 2. Bs. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

Güneş, Hüseyin. "Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Vefatı". *Siyer Araştırmaları Dergisi*. 5 (Haziran 2019): 85-106.

Güneş, Kamil. "Hz. Ömer ile Hz. Ali Arasında Oluşturulan Menfî İlişkinin Müspete Dönüştürülmesi Üzerine Görünümü". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 5/3 (2005): 299-332.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek ʿale'ṣ-Ṣaḥîḥayn*. 1. Bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî. *et-Târîḫ*. Thk. Ekrem Ziya ʿUmerî. 2. Bs. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1977.

Hatiboğlu, Mehmed Said. *Siyasi-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*. 2. Bs. Ankara: Otto, 2016.

Hazleton, Lesley. *After the Prophet: The Epic Story of the Shia-Sunni Split in Islam*. Knopf Doubleday Publishing Group, 2009.

Hazleton, Lesley. *Agnostik Hararetli Bir Manifesto*. Trc. C. Erdal Bodur. 1. Bs. İstanbul: Kitabix, 2017.

Hazleton, Lesley. *İlk Müslüman*. Trc. C. Erdal Bodur. 3. Bs. İstanbul: Kitabix, 2017.

Hazleton, Lesley. *Peygamberden Sonra Sünni-Şii Bölünmesinin Epik Hikayesi*. Trc. Evren Günsel. 1. Bs. İstanbul: Kitabix, 2013.

Hazleton, Lesley. *The First Muslim (The Story of Muhammad)*. New York, United States of America: Riverhead Books, 2013.

Hitti, Philip K. *History of the Arabs*. 10. Bs. Hong Kong: Macmillan Education, 1970.

Hitti, Philip K. *Siyasal ve Kültürel İslam Tarihi*. Trc. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989.

Hizmetli, Mustafa. “Hz Ali Muaviye Yazışmaları ve İslam Tarihi Açısından Önemi”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2015): 97-111.

Hizmetli, Sabri. “Tarihi Rivayetlere Göre Hz. Osman’ın Öldürülmesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1-4 (1985): 149-176.

Hodgson, Marshall Goodwin Simms. *İslam’ın Serüveni*. Trc. Metin Karabaşoğlu. 1. Bs. İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.

Hold, Peter - Lewis, Bernard - Swynford, Ann Katherine, ed. *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*. 3 Cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1988.

“Hugh N. Kennedy”. *Wikipedia*. 04 Ocak 2022. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Hugh_N._Kennedy&oldid=1063776937

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İstîʿâb fî maʿrifeti’l-aṣḥâb*. Thk. Ali Muhammed el-Becevî. 1. Bs, 4 Cilt. Beyrut: Dârü′l-Cîl, 1992.

İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî. *el-ʿİḳdü’l-ferîd*. 1. Bs, 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1983.

İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî. *es-Sîretü’n-nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Sakâ - ve İbrahim el-Ebyârî,. 8. Bs, 4 Cilt. Kahire: Şirketü Mektebetü ve Matbûatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullāh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-İmâme ve’s-siyâse*. Thk. Ali Şîrî Şîrî. 1. Bs, 2 Cilt. Beyrut: Dāru’l-Eḍvā, 1990.

İbn Sa‘d, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa‘d b. Menî‘ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *eṭ-Ṭabaḳātü’l-kübrâ*. Thk. Muhammed Abdülkādir Atâ. 1. Bs, 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990.

İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî. *Târîḫu’l-medîneti’l-münevvere*. Thk. Fehim Muhammed Şeltut. Cidde: Seyyid Habib Mahmud Ahmed, 1979.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *el-ʿAvâṣım mine'l-kavâṣım*. 1. Bs. Suudi Arabistan: Vizaratü'ş-Şuuni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 1998.

Irving, Washington. *Mahomet and His Successors*. 9. Bs. New York; London : The Co-operative Publication Society, t.y.

Irving, Washington. *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*. Trc. Muhammed Saylık. Ankara Okulu Yayınları, 2021.

Işık, Mesut. "Oryantalizm ve Batı'nın Doğu Algısı". *Ağrı İslami İlimler Dergisi*. 7 (2020): 135-154.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kāsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyn ed-Dımaşkī eş-Şâfiî. *Târîḫu medîneti dımaşḳ*. Thk. Amr b. Gurame el-Umravî. 1. Bs, 80 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.

İbn A'sem', Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî el-Ahbârî. *Kitâbü'l-fütûḥ*. Thk. Ali Şîrî. Beyrut: Dāru'l-Eḍvā, 1411.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fetḥu'l-bârî şerhu saḥîḥ-i buḫârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḫbârü'l-hulefâ*. 3. Bs, 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü"l-Kütübis-Sekâfiyye, 1996.

İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî. *Sîretu İbn İshak*. Thk. Süheyl Zekkâr. 1. Bs, 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 1. Bs, 21 Cilt. Mısır: Dâru Hicr, 1997.

İbn Şihâb ez-Zührî., Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh. *el-Meġāzi'n-nebeviyye*. Şam: Dâru'l-Fikr, 1981.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muntaẓam fî târîḫi'l-mülûk ve'l-ümem*. Thk. Muhammed Abdülkādir Atâ - ve Mustafa Abdülkādir Atâ. 1. Bs, 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, 1992.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târîḫ*. Thk. Ömer Abdüsselâm Tedmirî. 1. Bs, 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'Arabî, 1997.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Üsdü'l- gabe fi marifeti's-sahabe*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989.

İlhan, Avni. "el-İmâme ve's-Siyâse". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 200-201. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

"Julius Wellhausen". *Vikipedi*. 25 Mart 2022. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Julius_Wellhausen&oldid=27421369.

"Julius Wellhausen'ın Belgesel Hipotezi". *Marmara İlahiyat*. 16 Şubat 2020. http://www.marmarailahiyat.com/julius-wellhausenin-belgesel-hipotezi/.

Kandemir, Yaşar. "Fâtıma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 219-223. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Kara, Seyfullah. "İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15 (2001): 343-382.

Karataş, Mustafa. "Muksirûn ve Hadîs Sayıları". *Kur'ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*. 16, 17, 18 (1999): 169-182.

Kazancı, Ahmet Lütfi. *Emevilerin Mahvettiği Şehit Halife Hz. Osman (r.a.)*. 2. Bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

Kelpetin, Mahmut. *Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, 2008.

Kennedy, Hugh. *Hilafet*. Trc. muhammed Murtaza Özeren. 1. Bs. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2019.

Kennedy, Hugh. *The Caliphate*. London: Pelican Books, 2016.

Kılıç, Ünal. "Hz. Osman'ın Öldürülmesi Sürecinde Hz. Ali". *Hazreti Ali*. Ed. Ali Aksu. 97-114. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2020.

Kılıç, Ünal. *Yezid b. Muaviye*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, 1999.

"Lesley Hazleton". *Vikipedi*. 08 Nisan 2022. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Lesley_Hazleton&oldid=27536163.

Lewis, Bernard. *Tarihte Araplar*. Trc. Hakkı Dursun Yıldız. 5. Bs. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, t.y.

"*Mahomet and His Successors*". *Wikipedia*. 22 Mayıs 2021. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Mahomet_and_His_Successors&oldid=1024504915.

Makdisî, şjhf. *Kitâbü'l-bedʾ ve't-târîḫ*. 6 Cilt. Port Said: Mektebetü's-Sakafetü'd-Diniyye, t.y.

Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkādir b. Muhammed el-Makrîzî. *en-Nizâʿ ve't-teḫâṣum fîmâ beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşim*. Thk. Salih el-Verdâni. El-Hedefu'l-li'l-İ'lâmî, t.y.

Meclisî, Muhammed Bâkır el-Meclisî. *Biḥârü'l-Envâri'l-Câmiʿa li-Düreri Aḫbâri'l-Eʿimmeti'l-Eṭhâr*. Beyrut. Müessesetü'l-Vefa, t.y.

Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî el-Hüzelî. *et-Tenbîh ve'l-işrâf*. 1 Cilt. Kahire: Dâru's-Sâvî, t.y.

Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî el-Hüzelî. *Mürûcü'z̲-Zeheb ve Meʿâdinü'l-Cevher*. Thk. Esʿad Dâğır. Kum: Dâru'l-Hicre, 1988.

Minkārî, Ebü'l-Fazl Nasr b. Müzâhim b. Seyyâr el-Minkārî. *Kitâbü Vaḳʿati Ṣıffîn*. Thk. Abdusselam Muhammed Harun. 2. Bs. Kum: Mektebetü Âyetullâhi'l - Uzmå el - Mer'aşi, 1956.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-ṣaḥîḥu'l-müsnedü'l-muḫtasar min ḥadîsi Resûlillâh sallallāhu aleyhi ve sellem*. Thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkī b. Sâlih el-Mısrî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1956.

Ömer Ferrûh, Ömer b. Abdirrahmân b. Ömer Ferrûh. *Târihu sadr'l-islam ve'd-devlet el-emeviyye*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, t.y.

Önkal, Ahmet. "Tahkim Olayı Üzerine Bir Değerlendirme". *İSTEM*. 2 (2003): 33-68.

Öz, Şaban. "İslâm Siyaset Geleneğinde Bir Şaz -Şii-Sünnî Yol Ayrımında Sakîfe Hâdisesi-". *İSTEM*. 11 (2008): 79-91.

Özçelik, Tacettin Gökhan. *Doğu ve Batı Dikotomisinin Yarattığı Gerçeklik: Oryantalizm - Oksidentalizm*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı, 2015.

Özdemir, Öznur. "The Caliphate (UK, 2016, Hugh Kennedy)". 2019.

Peköz, Emine. "Hz. Ali'nin Kabrinin Yeri". *Hazreti Ali*. 445-466. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2020.

Pişkin, Ahmet. *Cemel ve Sıffin'de Gayb Haberleri*. Ed. Halit Çil. Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2019.

"Reader". *Vikipedi*. 17 Mart 2022. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Reader&oldid=27334124.

Rıza, Muhammed. *Osman b. Affân Zinnûreyn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.

Rodinson, Maxime. *Muhammed Yeni Bir Dünyanın ve Peygamberin Doğuşu*. Trc. Atilla Tokatlı. İstanbul: Doruk Yayınları, 2013.

Sabuncu, Ömer. "Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye Karşı Siyasi Tutumu ve Sebepleri". *Hazreti Ali*. Ed. Ali Aksu. 129-142. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2020.

Said, Edward Wadie. *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*. Trc. Berna Ülner. 7. Bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Sarıçam, İbrahim. *Emevi-Haşimi İlişkileri / İslam Öncesinden Abbasilere Kadar*. 4. Bs. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

Savaş, Rıza. "Nâile bint el-Ferâfisa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 314-315. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Seyf b. Ömer et-Temîmî. *Kitâbü'r-ridde ve'l-fütûḥ ve kitâbü'l-cemel ve mesîru ʿÂʾişe ve ʿAlî*. Riyad: Dâru Umeyye li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1997.

Seyf b. Ömer, Seyf b. Ömer et-Temîmî. *el-Fitne ve vaḳʿatü'l-cemel*. Ed. Ahmed Râtib Armûş. 7. Bs. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1993.

Sezgin, Fuat. *Bilim Tarihi Sohbetleri*. 15. Bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.

Sırma, İhsan Süreyya. *Müslümanların Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.

Süleym b. Kays, Ebû Sâdık Süleym b. Kays el-Hilâlî el-Âmirî el-Kûfî. *Kitâbü Süleym b. Ḳays el-Hilâlî*. Ed. M. Bâkır el-Ensârî. 1. Bs. Kum, İran: Neşru'-l Hâdi, t.y.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî. *Târîḫu'l-ḫulefâʾ*. 1. Bs, 1 Cilt. Beyrut: Dâru İbni Hazm, 2003.

Şenyayla, Gencal. "Hz. Ali'nin, Ebû Cehil'in Kızı İle Evlenme Teşebbüsü Hakkındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *İSTEM*. 37 (2021): 103-124.

Şenyayla, Gencal. "Hz. Ali'nin Komuta Ettiği Seriyyeler". *Hz. Ali*. Ed. Ali Aksu. 61-77. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2020.

Şiblî Nu'mânî. *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*. Trc. Talip Yaşar Alp. İstanbul: Hikmet-Dava-Çağ Yayınları, 1975.

Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Târîḫu’l-ümem ve’l-mülûk*. 8. Bs, 11 Cilt. Beyrut: Dârü’t-Türâs, 1967.

“The Accidental Theologist”. Erişim: 02 Mayıs 2022. http://accidentaltheologist.com/?page_id=3483.

Tonga, Aydın. *Kapital İslâmın Temeli Muaviye*. 3. Bs. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2013.

Tuğ, Salih. “Philip Khuri Hitti”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 163-165. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Türkçe Sözlük. 8. Bs, 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1998.

Üçer, Cenksu. “Sıddık Korkmaz, Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi, Araştırma Yayınları, Ankara 2005, 240”. *Marife*. 3 (2005): 467-472.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî. *Kitâbu’l-Meġāzî*. Ed. Marsden Jones. 3. Bs, 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Alemî, 1989.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî. *Kitâbü’r-ridde ve nebẕe min fütûḥi’l-ʿIrâḳ*. 1. Bs, 1 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1990.

Varol, M.Bahaüddin. “el-İmame ve’s-Siyase İsimli Eserin Müellifi İbn Kuteybe Midir?” *İslamî Araştırmalar Dergisi* 16/2 (2003): 308-321.

Warner, Charles Dudley. *Washington Irving*. Boston: Boston and New York Houghton Mifflin Company, 1909.

“Washington Irving”. *Wikipedia*. 20 Temmuz 2022. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Washington_Irving&oldid=1099378799

"Washington Irving | Biography, Books, Sleepy Hollow, Short Stories, & Facts | Britannica". Erişim: 24 Temmuz 2022. https://www.britannica.com/biography/Washington-Irving.

Watt, W. Montgomery. *Hz. Muhammed'in Mekkesi*. Trc. Mehmet Akif Ersin. 2. Bs. İstanbul: Kuramer / Kur'an Araştırmaları Merkezi, 2017.

Wellhausen, Julius. *Arap Devleti ve Sukutu*. Trc. Fikret Işıltan. 1. Bs. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1963.

Wellhausen, Julius. *Das Arabische Reich und Sein Sturz*. Berlin: Verlag Von Georg Reimer, 1902.

Wellhausen, Julius. *Die Religios Politischen Oppositionsparteien Im Alten Islam*. 1. Bs. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1901.

Wellhausen, Julius. *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*. Trc. Fikret Işıltan. İstanbul: Ankara Matbaası, 1960.

Wellhausen, Julius. *İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*. Trc. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Wellhausen, Julius. *Skizzen und Vorarbeiten*. 1. Bs. Berlin: Druck Und Verlag Von Georg Reimer, 1884.

Ya'kūbî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kūb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzıh el-Ya'kūbî. *Târîḫu'l-Yaʿḳūbî*. 6. Bs, 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 1995.

Yanç, Mustafa. *Carl Brockelmann Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, 2020.

Yazıcı, Mehmet Nuri. *Gadîr-i Hum Rivayetlerinin İlmi Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2010.

Yazıcı, Şehba. "Hz. Peygamber Döneminde Âmillik". *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 3 (2018): 50-118.

Yetim, Merve. *Eski Ahit Eleştirisi ve Julius Wellhausen*. Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2019.

Yılmaz, Beyhan. *İlk Dönem İslam Tarihinde Fedek Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, 2021.

Yüce, Nuri. "Carl Brockelmann". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 335-336. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikī ed-Dımaşkī. *Mîzânü'l-iʿtidâl fî naḳdi'r-ricâl*. Thk. Ali Muhammed el-Becevî. 1. Bs, 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1963.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikī ed-Dımaşkī. *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*. 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1427.

Zerkeşi, Bedrüddin. *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*. Trc. Bünyamin Erul. Otto, 2020.

Zorlu, Cem. *İslam Tarihinde İlk İktidar Mücadelesi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.